

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет (навчально-науковий інститут) історичний

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

До захисту допущено

Кафедрою _____ протокол № _____ від _____

завідувач кафедри _____
(підпис) (ім'я, прізвище)

« _____ » _____ 2025 р.

Кваліфікаційна робота

здобувача _____ другого (магістерського) _____ рівня вищої освіти
(першого (бакалаврського) / другого (магістерського))

«Проблеми та перспективи охорони
нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі»
_____ (назва роботи)

Спеціальність (спеціалізація) _____ 032 «Історія та археологія»
(код та найменування спеціальності; спеціалізації спеціальності - за наявності)

Освітня програма _____ Історія та археологія
(назва освітньої програми)

Виконавець _____
(підпис)

Варвара Земляна
(ім'я, прізвище)

Науковий керівник _____
(підпис)

Євген Рачков
(ім'я, прізвище)

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Історіографія дослідження.	8
1.2. Джерельна база дослідження.	11
1.3. Методологія дослідження.....	15
РОЗДІЛ II. ГЕНЕЗИС КОНЦЕПТУ «НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА» КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО- ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ	18
2.1. Формування поняття «нематеріальна культурна спадщина».	18
2.2. Списки нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.....	30
РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	41
3.1. Загальна характеристика нематеріальної культурної спадщини України.	42
3.2. Проблеми управління нематеріальною культурною спадщиною України.	49
3.3. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України.	56
РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	64
4.1. Поширені форми популяризації нематеріальної культурної спадщини України.	65
4.2. Переваги та виклики оцифрування нематеріальної культурної спадщини України.	78

ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	94
ДОДАТКИ	107

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливою складовою світової культурної спадщини є нематеріальна культурна спадщина України, яка виходить за межі суто локального чи національного контексту. Вона сприяє культурному діалогові, поглиблює взаєморозуміння між різними етнорелігійними спільнотами всередині України, а також забезпечує інтеграцію культурних надбань нашої держави до ширшого, передусім європейського, культурного простору. Унікальність і багатство нематеріальної культурної спадщини України підвищують міжнародний авторитет країни, формують її позитивний імідж та сприяють промоції української культури у світі.

Наявність різноманітної нематеріальної культурної спадщини засвідчує глибоку історичну тяглість культур різних етнорелігійних спільнот, що мешкали та продовжують мешкати на території України. Відтак нематеріальна культурна спадщина є невід'ємною складовою національної ідентичності та чинником сталого розвитку країни.

На сучасному етапі актуальними залишаються різноманітні проблеми охорони (обліку, моніторингу, збереження, популяризації, оцифрування тощо) нематеріальної культурної спадщини України. Крім глобальних викликів (процесів глобалізації, модернізації, розвитку технологій, урбанізації тощо) потужним деструктивним чинником є російсько-українська війна, що триває від 2014 р. За оцінками експертів, шкода, завдана культурній спадщині України внаслідок російської військової агресії є найбільшою з часів Другої світової війни¹. Сучасна війна не лише спричинила суттєві проблеми охорони культурної спадщини, але також спровокувала її переосмислення, передусім кризь деколонізаційну парадигму. Слід визнати, що галузь нематеріальної культурної спадщини України загалом виявилася неготовою до викликів війни,

¹ Рачков Є. С. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни: проблеми збереження, управління та популяризації // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2024. Вип. 65. С. 229.

як, зрештою, і до інших системних загроз, які постають перед нею. Зокрема, одна з таких небезпек полягає в перетворенні «живої спадщини» з її міжпоколінним зв'язком на інструмент політики пам'яті та політичного протистояння.

Також слід відзначити, що на тлі глобальної тенденції до зростання кількості елементів нематеріальної культурної спадщини, які потребують термінової охорони, ситуація в Україні виглядає тривожною (наприклад, лише два елементи включено до відповідного Списку ЮНЕСКО). З огляду на це, особливої актуальності набуває дослідження сучасного стану нематеріальної культурної спадщини України та забезпечення її гармонійної й виваженої інтеграції в сучасний культурний контекст. Варто враховувати, що різноманітні елементи (об'єкти, практики) нематеріальної культурної спадщини являють собою сучасні форми репрезентації традиційної культури, які покликані збагачувати й урізноманітнювати сучасну культуру, а не протиставлятися їй.

Безперечно, галузь нематеріальної культурної спадщини України сьогодні стикається з численними проблемами (виявлення, облік, моніторинг, збереження, управління, популяризація, оцифрування тощо). За відсутності належних механізмів їх розв'язання існує загроза втрати значної частини цієї спадщини, що, своєю чергою, може призвести до послаблення або й втрати національної самобутності та ідентичності. Усвідомлення важливості зазначених проблем визначає актуальність теми дипломного дослідження.

Об'єктом дослідження є елементи (об'єкти, практики) нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

Предметом дослідження є системні проблеми збереження, управління та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

Хронологічні межі роботи охоплюють 2008–2025 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена часом ратифікації Україною Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, а верхня межа – сучасними процесами охорони нематеріальної культурної спадщини України. Слід зазначити, що в дослідженні також подано аналіз окремих аспектів

становлення та трансформації концепції «нематеріальної культурної спадщини», що відбувалися упродовж 1980–2000-х рр.

Територіальні межі дослідження охоплюють сучасну територію України.

Метою роботи є дослідження системних проблем збереження, управління та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

Для реалізації поставленої мети дослідження було визначено наступні **дослідницькі завдання**:

- проаналізувати історіографію досліджуваної теми, особливу увагу присвятити дослідженням українських авторів, опублікованих протягом останніх кількох десятиліть;
- дослідити генезис концепції «нематеріальна культурна спадщина» на міжнародному рівні, а також її появу та еволюцію в Україні;
- виявити та схарактеризувати системні проблеми збереження, управління та популяризації нематеріальної культурної спадщини в Україні на сучасному етапі;
- дослідити «традиційні» та «інноваційні» методи популяризації нематеріальної культурної спадщини в Україні в умовах російсько-української війни;
- розробити практичні рекомендації, спрямовані на вирішення окремих системних проблем охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Наукова новизна дослідження включає виявлення та вивчення системних проблем охорони нематеріальної культурної спадщини України; комплексний аналіз сучасного становища нематеріальної культурної спадщини України, враховуючи вплив російсько-української війни, а також правові та соціокультурні аспекти; вироблення практичних рекомендацій, що можуть бути використані для вирішення окремих системних проблем охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона виконує роль своєрідного «путівника» до галузі охорони нематеріальної культурної спадщини України. Зосереджуючись на прикладних аспектах, дослідження допомагає усвідомити унікальність і цінність цієї спадщини та розглядати її як окрему галузь культури, що потребує вирішення низки актуальних проблем для успішної адаптації до сучасних викликів. Подані в роботі рекомендації можуть бути використані для вдосконалення системи охорони нематеріальної культурної спадщини України, а отримані результати – для розробки навчальних курсів, присвячених актуальним питанням охорони культурної спадщини на сучасному етапі.

Апробація основних результатів дослідження. Основні результати та висновки дипломного дослідження обговорювалися під час участі в VI Міжнародній науковій конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2024: історія, археологія та міжнародні відносини в умовах війни» (Вінниця, 29 листопада 2024 р.), XLII Міжнародній краєзнавчій конференції молодих учених «Традиції та актуальні завдання краєзнавства в Україні (до 220-річчя заснування Каразінського університету» (Харків, 29 листопада 2024 р.) та на засіданнях студентського наукового гуртка «Історіографії, джерелознавства та спеціальні історичні дисципліни» (онлайн, 2024 р. та 2025 р).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел та літератури, додатків. У першому розділі представлено аналіз історіографії, джерельної бази та методології дослідження. У другому розділі досліджено генезис концепції «нематеріальна культурна спадщина» та засадничі принципи охорони цієї спадщини. Третій розділ присвячено дослідженню проблем управління та збереження нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі. У четвертому розділі схарактеризовано основні проблеми популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представлений розділ присвячено аналізу історіографії досліджуваної проблеми, огляду джерельної бази, а також характеристик методологічних підходів, використаних у дипломній роботі для досягнення поставленої мети та виконання дослідницьких завдань.

1.1. Історіографія дослідження.

Слід відзначити, що концепт «нематеріальна культурна спадщина» з'явився порівняно нещодавно. До сьогодні бракує ґрунтовних досліджень теорії та практик охорони нематеріальної культурної спадщини, зокрема це стосується України. Втім, питання збереження, управління та популяризації нематеріальної культурної спадщини розглядаються представниками різних наукових дисциплін, що засвідчує міждисциплінарний характер досліджуваної теми.

Наприклад, правові механізми охорони нематеріальної культурної спадщини потрапили у фокус дослідників лише після прийняття Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО (2003 р.), що стало поворотним моментом для розвитку окремої галузі культури. У таких працях досліджується зміст і значення Конвенції, її вплив на збереження та популяризацію елементів традиційної культури тощо. Загалом, правовим аспектам охорони нематеріальної культурної спадщини присвячені праці таких дослідників: Н. Айкава-Форе¹, В. Акуленко², Дж. Блейк³, А. Вайваде⁴, В. Гафстейн⁵, І. Кудерська⁶, Н. Кудерська⁷, Л. Ліксінські⁸, О. Мельничук⁹,

¹ Aikawa-Faure N. Modalities for Community Participation in Implementing the UNESCO ICH Convention // *Music, Communities, Sustainability*, Oxford University Press, 2022. PP. 52–77.

² Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України. Київ: ТОВ «ВО Юстініан». 2013. 608 с.

³ Blake J. E., Lixinski L. (eds.). *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2020. 560 p.

⁴ Vaivade A. Person and Property: Conceptualising Intangible Cultural Heritage in Law // *Journal of Ethnology and Folkloristics*. 2010. Issue IV. PP. 25–36.

⁵ Hafstein V. Tr. *Making Intangible Heritage: El Condor Pasa and Other Stories from UNESCO*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press. 2018. 248 p.

⁶ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дис. ... докт. філос. Київ, 2021. 269 с.

Л. Сміт¹, Т. Каткова² та ін.

Зазначені дослідники вивчають різноманітні аспекти становлення та подальшої трансформації міжнародної та національних систем охорони нематеріальної культурної спадщини. Наприклад, одна з розробників Конвенції Н. Айкава Форе наголошує на ролі спільнот як ключових суб'єктів спадщини та піддає критиці міжнародні переліки спадщини, що можуть призводити до її певної стандартизації³. Своєю чергою Л. Сміт досліджує права локальних спільнот та критикує державоцентричний підхід до нематеріальної культурної спадщини⁴. На особливу увагу заслуговує дисертація І. Кудерської, в якій детально проаналізовано чинне законодавства в галузі охорони нематеріальної культурної спадщини⁵.

Отже, існує низка досліджень міжнародних правових механізмів охорони нематеріальної культурної спадщини. Водночас українське законодавство в цій галузі потребує подальшого вивчення, оскільки в Україні досі актуальним є формування ефективного правового середовища для її охорони.

Чималий масив публікацій присвячений соціокультурним аспектам нематеріальної культурної спадщини. Зокрема це роботи наступних українських дослідників: Н. Аксьонова⁶, Г. Андрес⁷, З. Босик⁸, Л. Герус⁹,

⁷ Кудерська І. О., Кудерська Н. І. Адміністративно-правова охорона матеріальної та нематеріальної культурної спадщини в Україні. Державно-правове регулювання суспільних відносин в умовах глобалізаційних викликів: вітчизняні та міжнародні реалії. Київський університет права НАН України. Київ: Талком, 2019. С. 168–200.

⁸ Lixinski L. *Intangible Cultural Heritage in International Law*. Oxford: Oxford University Press. 2013. 296 p.

⁹ Мельничук О. І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини людства в міжнародному праві: дис... канд. юрид. наук. 2006. 221 с.

¹ Akagawa N., Smith L. (eds.). *Intangible Heritage*. London; New York: Routledge, 2009. 328 p.

² Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Харків: Титул, 2007. 181 с.

³ Aikawa-Faure N. From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage // L. Smith, N. Akagawa (eds.). *Intangible Heritage*. London; New York: Routledge, 2009. PP. 13–44.

⁴ Smith L. *Uses of Heritage*. London; New York: Routledge. 2006. 368 p.

⁵ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні ...

⁶ Аксьонова Н. В. Потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: стан і перспективи // Географія та туризм. 2019. Вип. 48. С. 62–73.

⁷ Андрес Г. О. Охорона нематеріальної культурної спадщини як актуальний напрям культурної політики України // Праці Центру пам'яткознавства. 2012. Вип. 22. С. 5–15.

⁸ Босик З. О. Нематеріальна культурна спадщина України в контексті суспільного розвитку та культурної політики держави // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2015. № 2. С. 35–39.

⁹ Герус Л. М. Збереження нематеріальної культурної спадщини: український досвід // Народознавчі зошити. 2020. № 1(151). С. 5–14. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2020-1/3.pdf> (дата звернення: 21.09.2025).

І. Григорчак¹, В. Костюк², В. Литовченко³, Н. Терес⁴ та ін. Окремо варто згадати роботи С. Гаррісон⁵ та Б. Кіршенблатт-Гімблетт⁶, які розглядають нематеріальну культурну спадщину як продукт сучасної культурної політики, що трансформує окремі елементи цієї спадщини.

Безперечно, дослідження проблем охорони нематеріальної культурної спадщини України неможливе без залучення історико-етнографічних розвідок, присвячених тим чи іншим елементам нематеріальної культурної спадщини. Наприклад, слід згадати роботи Л. Вербицького⁷ та Ю. Лащука⁸ щодо косівської мальованої кераміки, А. Карася⁹ та І. Дудара¹⁰ щодо кролевецького переборного ткацтва, А. Варивончик¹¹ та Т. Кари-Васильєвої¹² щодо традицій української вишивки різних регіонів та ін. Звичайно, поодинокі публікації не дають цілісного уявлення про нематеріальну культурну спадщину України. Втім, аналіз зазначених робіт дає змогу зрозуміти багатство, розмаїття, тяглість і вкоріненість елементів нематеріальної культурної спадщини.

Окремої уваги заслуговують праці, присвячені локальним осередкам та ініціативам охорони нематеріальної культурної спадщини. Наприклад, слід згадати статтю Я. Закальської, В. Щибрі, І. Барамби та О. Оверчук, присвяченої 30-річній діяльності Центру фольклору та етнографії Інституту філології

¹ Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2020. № 2. 10–16.

² Костюк В. В. Нематеріальна культурна спадщина України: проблема збереження // Культура і сучасність. 2018. № 2. С. 232–236.

³ Литовченко В. В. Збереження і охорона культурної спадщини в сучасній Україні: внутрішні і зовнішні аспекти // Міжнародний науковий вісник. Ужгород-Будапешт. 2014. Вип. 8 (27). С. 361–368.

⁴ Терес Н. В. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини: світовий та український досвід // Етнічна історія народів Європи. 2011. Вип. 36. С. 58–63.

⁵ Harrison S. The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in England: A Comparative Exploration. A thesis submitted in fulfilment of the requirements of Nottingham Trent University for the degree of Doctor of Philosophy. March 2019. 303 p.

⁶ Kirshenblatt-Gimblett B. Intangible Heritage as Metacultural Production // Museum International. 2004. Vol. LVI. No. 1–2. Pp. 52–65.

⁷ Вербицький Л. Вироби гончарські з Косова // Узори промислу домашніх виробів з глини селян на Русі. Львів. 1882. С. 80–88.

⁸ Лащук Ю. Косівська кераміка. Київ: Мистецтво. 1966. 100 с.

⁹ Карась А. Кролевецьке ткацтво. Глухів: РВВ ГДПУ. 2008. 100 с.

¹⁰ Дудар І. П. Історія кролевецького рушникового ткацтва XIX–XX ст. Кролевець: Офіс-Центр 2008. 74 с.

¹¹ Варивончик А. В. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX ст.): навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 108 с.

¹² Кара-Васильєва Т. Історія української вишивки. Київ: Мистецтво, 2008. 463 с.

Київського національного університету імені Тараса Шевченка¹.

Отже, історіографія досліджуваного питання почала формуватися порівняно нещодавно, цей процес значно поживався на початку 2000-х рр. Водночас і досі бракує комплексних досліджень, які би поєднували вивчення національної законодавчої специфіки та наявних практик охорони нематеріальної культурної спадщини. Крім того, нематеріальна культурна спадщина України залишається недостатньо вивченою в контексті міждисциплінарних підходів, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

1.2. Джерельна база дослідження.

Джерельна база дослідження включає наступні групи джерел:

1) Нормативно-правові акти:

- офіційні документи ЮНЕСКО, що регулюють питання охорони культурної спадщини на міжнародному рівні (Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р.², Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р.³; Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору 1989 р.⁴ тощо);
- законодавство України, присвячені галузі охорони нематеріальної культурної спадщини (Закон України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р.⁵, «Про народні художні промисли» 2001 р.⁶, Закон України «Про культуру» 2010 р.⁷ тощо; накази

¹ Закальська, Я., В. Щибря, І. Барамба, і О. Оверчук. Центр фольклору та етнографії – майданчик для збереження, вивчення та популяризації українського фольклору (до 30-річчя від дня заснування центру) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2021. Вип. 1 (29). С. 56–59.

² Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 10.10. 2025).

³ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 10.10. 2025).

⁴ Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору. Україна Споконвічна. URL: <https://etnoua.info/novyny/rekomendacija-oon-pro-zberezhennja-folkloru/> (дата звернення: 10.10.2025).

⁵ Закон України «Про охорону культурної спадщини». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 10.10. 2025).

⁶ Закон України «Про народні художні промисли». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text> (дата звернення: 10.10. 2025).

Міністерства культури (раніше – Міністерство культури, молоді та спорту України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України; нині – Міністерство культури України)¹; протоколи засідань Експертної ради з питань нематеріальної культурної спадщини² тощо).

2) Списки нематеріальної культурної спадщини (всесвітні, національний, регіональні):

- Списки нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО³. Станом на кінець 2025 р. до Репрезентативного списку від України входить чотири елементи: «Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості»⁴, «Традиція Косівської мальованої кераміки»⁵, «Орнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього»⁶, «Писанка: українська традиція і мистецтво оздоблення яєць»⁷; до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової

⁷ Закон України «Про культуру». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 10.10. 2025).

¹ Див., наприклад: Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 25.08.2023 № 449. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-23#n7> (дата звернення: 10.10.2025); Наказ Міністерства культури України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 11.12.2017 № 1319. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18#Text> (дата звернення: 10.10. 2025); Наказ Міністерства культури України «Про затвердження примірного зразка форми облікової картки об'єкта (елемента) нематеріальної культурної спадщини України та визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України» від 14.12.2012 № 1521. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1521734-12#n3> (дата звернення: 10.10. 2025).

² Див., наприклад: Протокол засідання Експертної ради з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України, м. Київ, 03.03.2023. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/Nakaz-109-_dodatky-1-2.pdf (дата звернення: 10.10. 2025).

³ Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists> (дата звернення: 10.10. 2025).

⁴ Petrykivka decorative painting as a phenomenon of the Ukrainian ornamental folk art. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/petrykivka-decorative-painting-as-a-phenomenon-of-the-ukrainian-ornamental-folk-art-00893> (дата звернення: 10.10. 2025).

⁵ Tradition of Kosiv painted ceramics. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/tradition-of-kosiv-painted-ceramics-01456> (дата звернення: 10.10. 2025).

⁶ Ornek, a Crimean Tatar ornament and knowledge about it. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/ornek-a-crimean-tatar-ornament-and-knowledge-about-it-01601> (дата звернення: 10.10.2025).

⁷ Pysanka, Ukrainian tradition and art of decorating eggs. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/pysanka-ukrainian-tradition-and-art-of-decorating-eggs-02134> (дата звернення: 10.10.2025).

охорони – два елементи: «Козацькі пісні Дніпропетровщини»¹ та «Культура приготування українського борщу»²; до Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини – «Програма з охорони кобзарсько-лірницької традиції»³. Слід відзначити, що внесення нових елементів до міжнародних переліків, передусім ЮНЕСКО, не стільки є інвентаризацією нематеріальної культурної спадщини, скільки дієвим інструментом її збереження, популяризації та інтеграції в глобальні культурні процеси. Згадані списки «живої спадщини» є важливими в нормативно-інституційному та символічно-культурному відношеннях, вони забезпечують механізми охорони нематеріальної культурної спадщини, підсилюють значення традицій, сприяють міжкультурному діалогу, виступаючи міжнародним інструментом м'якої сили, а також актуалізують національні культурні наративи. Водночас, недоліки списків всесвітньої спадщини полягають у стандартизації спадщини та окремих її елементів, в обмеженому залученні носіїв спадщини, що суперечить принципу партисипації, закладеного Конвенцією про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р.

- Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України⁴. Перелік було створено 2012 р. та офіційно затверджено 2018 р. Станом на 16 липня 2025 р. до переліку належить 115 елементів нематеріальної культурної спадщини України. 2023 р. у межах переліку було виокремлено декілька списків: інвентар нематеріальної культурної спадщини (82 елементи); інвентар нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони (20 елементів); інвентар, що представляє культуру корінних народів України (5 елементів); інвентар належних

¹ Cossack's songs of Dnipropetrovsk Region. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/USL/cossack-s-songs-of-dnipropetrovsk-region-01194> (дата звернення: 10.10.2025).

² Culture of Ukrainian borscht cooking. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/USL/culture-of-ukrainian-borscht-cooking-01852> (дата звернення: 10.10.2025).

³ Safeguarding programme of kobza and wheel lyre tradition UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/BSP/safeguarding-programme-of-kobza-and-wheel-lyre-tradition-02136> (дата звернення: 10.10.2025).

⁴ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcs.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/nacjonalnyj-perelik-elementiv-nks-3.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).

практик з охорони нематеріальної культурної спадщини (7 елементів); інвентар елементів, що були відроджені у зв'язку з перерваною традицією (1 елемент). Слід відзначити, що Національний перелік є важливими джерелом для дослідження особливостей становлення та розвитку галузі охорони нематеріальної культурної спадщини України, оскільки дозволяє простежити основні тенденції охорони цієї спадщини, схарактеризувати механізми її інституалізації, проаналізувати державну політику в галузі культури тощо. Втім, варто пам'ятати, що Національний перелік відзначається певною вибірковістю та фрагментарністю.

- Регіональні переліки елементів нематеріальної культурної спадщини України¹ проводяться на рівні обласних та місцевих адміністрацій, інституцій культури та громад. Регіональні переліки передусім дозволяють дослідити локальні варіанти нематеріальної спадщини, особливості їх охорони на місцевому рівні.

3) Цифрові проєкти та ініціативи, присвячені нематеріальній культурній спадщині України, створені з метою збереження та популяризації цієї спадщини (наприклад, «Автентична Україна»², «Ukrainian Origin of Carol of the Bells»³, «Навколо Нас. UA»⁴, «Ковчег “Україна”»⁵, «Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини»⁶ тощо). Показово, що чимало цифрових проєктів та ініціатив, спрямованих на медіатизацію нематеріальної культурної спадщини України, містять чимало застарілої інформації та не оновлюються регулярно. Показовим прикладом слугує «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини»⁷, створений за сприянням Міністерства культури та

¹ Див. наприклад: Перелік елементів нематеріальної культурної спадщини Харківської області. КЗ «Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва». URL: <https://www.cultura.kh.ua/uk/intangible-cultural-heritage/elements/elements-of-kharkiv-region> (дата звернення: 10.10.2025).

² Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua> (дата звернення: 01.10.2025).

³ Ukrainian Origin of Carol of the Bells. URL: <https://ukraine.ua/carol-of-the-bells/> (дата звернення: 1 жовтня 2025).

⁴ Навколо Нас. UA. URL: <https://www.navkolonas.org.ua/> (дата звернення: 01.10.2025).

⁵ Ковчег “Україна”. URL: <https://www.kovcheg.ua/uk> (дата звернення: 01.10.2025).

⁶ Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/> (дата звернення: 01.10.2025).

⁷ Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/> (дата звернення: 01.10.2025).

Українського центру культурних досліджень¹, на вебсайті якого тривалий час містився опис лише 14 елементів (у той час до Національного переліку було включено 97 елементів), а сьогодні цей цифровий ресурс взагалі не працює.

4) Окрім того, джерелом слугують і новинні сайти місцевих та загальноукраїнських ЗМІ, що містять інформацію про нематеріальну культурну спадщину України, описи окремих її проявів.

5) Усні джерела. Передусім інтерв'ю з експертами в галузі охорони нематеріальної культурної спадщини України (наприклад, зібрані в межах проєктів «МІСТО І ВІЙНА», що реалізується завдяки активній діяльності викладачів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та за підтримки Канадського інституту українських студій Альбертського університету², та «Цифрова спадщина в Україні: документування цифрових проєктів»³).

Таким чином, джерельна база дослідження, що включає кілька груп, є репрезентативною та дозволяє впоратися з поставленою метою та завданнями дослідження. Залучення зазначених вище джерел надало змогу проаналізувати особливості охорони нематеріальної культурної спадщини України, а також виявити різноманітні проблеми збереження, управління та популяризації цієї спадщини.

1.3. Методологія дослідження.

Мета дослідження та особливості джерельної бази визначили відповідну методологію дослідження. В основу були покладені підходи, вироблені у межах студій спадщини. Для вирішення поставлених у роботі завдань

¹ Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccr.org.ua/> (дата звернення: 10.10.2025).

² Див., наприклад: Інтерв'ю з Бугайченко О. Г. Інтерв'ю – Збереження нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни | Подкаст. Інтерв'юер: Є. С. Рачков. CityFace: YouTube. Дата запису: 25.08.2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Iy2gnJ5tus8> (дата звернення: 22.12.2024); Інтерв'ю з Педан Н. В. Інтерв'ю – Збереження та переосмислення нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни | Подкаст. Інтерв'юер: О. І. Вовк. CityFace: YouTube. Дата запису: 01.11.2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=L1_T-UvC934 (дата звернення: 22.10.2025).

³ Див., наприклад: Інтерв'ю з Лук'янець Г. В. Інтерв'юер: Є. С. Рачков. Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини | Подкаст. Інтерв'юер: Є. С. Рачков. CityFace: YouTube. Дата запису: 24.01.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zQj7yRWMQLE> (дата звернення: 07.04.2025).

використовувалися загальнонаукові принципи дослідження. Принцип історизму дозволив продемонструвати процес становлення та еволюції концепту нематеріальної культурної спадщини. Принцип системності надав можливість поглянути на нематеріальну культурну спадщину як на сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають внутрішню логіку створення та функціонування в культурному просторі України. Принцип міждисциплінарності забезпечив можливість отримання оригінальних результатів дослідження через залучення теорій та методів різних галузей наукового знання (передусім студій спадщини, історії, соціокультурної антропології, етнографії, семіотики тощо) для дослідження проблем та перспектив охорони нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі. У роботі нематеріальна культурна спадщина розглядається не лише як складова галузі культури або прояв традиційної культури на сучасному етапі, але також як інструмент культурної та історичної політики.

Під час дослідження було застосовано загальнонаукові, загальноісторичні та міждисциплінарні методи дослідження. Серед загальнонаукових було використано логічні методи (аналіз, синтез, індукцію та дедукцію). З-поміж загальноісторичних методів особливе значення було приділено історико-порівняльному методу, що передбачав співставлення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України в часі та просторі. Використання цього методу дозволило порівняти міжнародні та українські норми та практики охорони досліджуваної спадщини, а також порівняти різноманітні цифрові проекти, спрямовані на дослідження, збереження та популяризацію нематеріальної культурної спадщини України. Своєю чергою використання історико-типологічного методу дозволило узагальнити та систематизувати дані про різноманітні елементи нематеріальної культурної спадщини України, включених до Національного переліку та списків ЮНЕСКО. Історико-генетичний метод уможливив дослідження еволюції концепту нематеріальної культурної спадщини, визначення характерних особливостей його становлення та подальшого використання в Україні та світі загалом.

Крім того, в роботі нематеріальна культурна спадщина України досліджується за допомогою семіотичного підходу. Семіотичний підхід (на семантичному та прагматичному рівнях) передбачає процедуру декодування нематеріальної культурної спадщини України, проходження шляху від фіксації окремих елементів традиційної культури до фіксації їх інтерпретацій (насамперед через аналіз цифрових проєктів та ініціатив, а також локальних, національних та світових списків). Важливо враховувати, що нематеріальна культурна спадщина функціонує не лише як сукупність окремих практик, вірувань чи знань, а й як цілісна система смислів, яка постійно актуалізується у взаємодії з суспільно-політичним і соціокультурним контекстами. Тому семіотичний аналіз нематеріальної культурної спадщини передбачає не лише вивчення окремих її елементів, але передусім аналіз механізмів актуалізації цієї спадщини та її відтворення в сучасному культурному просторі України.

Таким чином, на сьогодні відчутною є нестача ґрунтовних досліджень, присвячених особливостям становлення та сучасного стану галузі охорони нематеріальної культурної спадщини України. Попри те, що питання збереження, управління, популяризації тощо «живої спадщини» привертають увагу фахівців різних наукових галузей, усе ще бракує комплексних робіт, які б поєднували аналіз законодавчої специфіки з вивченням наявних практик охорони нематеріальної культурної спадщини. Проведене дослідження проблем і перспектив охорони нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі покликане частково заповнити цю історіографічну прогалину. Репрезентативна джерельна база у поєднанні з обраною методологією дала змогу досягти поставленої мети та виконати завдання магістерської роботи.

РОЗДІЛ II. ГЕНЕЗИС КОНЦЕПТУ «НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА» КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Становлення концепту «нематеріальна культурна спадщина» відбувалося протягом 1970–1980-х рр. Саме поняття «нематеріальна культурна спадщина» є відносно новим у міжнародному праві та культурній політиці. Поява цього терміна була зумовлена переосмисленням ролі та значення культурної спадщини загалом, а також еволюцією підходів до її збереження як надбання всього людства. Можна стверджувати, що концепт виник як логічне доповнення до концепту матеріальної та природної культурної спадщини, який протягом тривалого часу домінував у міжнародних нормативно-правових документах, принаймні до 1980-х рр. Концепт «нематеріальна культурна спадщина» пройшов складний шлях – від усвідомлення загрози її знищення та втрати до створення міжнародних механізмів захисту, управління та популяризації, якими користується й Україна, імплементуючи основні міжнародні нормативно-правові акти. Цей розділ присвячено дослідженню ключових етапів, теоретичних засад та визначальних подій, що врешті призвели до офіційного визнання нематеріальної культурної спадщини у світі та в Україні як окремої повноцінної форми культурної спадщини нарівні з матеріальною та природною.

2.1. Формування поняття «нематеріальна культурна спадщина».

Генезис поняття «нематеріальна культурна спадщина», яке нині є основою міжнародної та національної політики та предметом численних наукових досліджень, є результатом зміни наукової парадигми та еволюції традиційних підходів до спадщини. Ці підходи передбачали поступовий відхід від розуміння культурної спадщини як статичного явища, що може бути лише зафіксоване, до її сприйняття як динамічного феномену, який потребує активного захисту та відтворення.

Одним із ключових етапів, що демонструє трансформацію розуміння культурної спадщини, зокрема її нематеріальної складової, була зміна парадигми від матеріальної до нематеріальної. У науковій літературі помітно поширилася й отримала обґрунтованість думка про те, що нематеріальна культурна спадщина була ігнорована протягом XIX – кінця XX ст.¹. Це було пов'язано з пануванням парадигми збору та музеєфікації, коли існувало уявлення, що, наприклад, фольклор як одна з форм нематеріальної спадщини є статичним об'єктом минулого, який достатньо зафіксувати та зберегти в архіві або музеї. У цьому підході наголос робився на збереженні окремих форм фольклору, тоді як його живий, динамічний характер залишався поза увагою. Такий підхід створював хибне уявлення про те, що культурну спадщину, зокрема нематеріальну, можна зберегти лише шляхом її фіксації. Однак він ігнорував ключовий аспект – людей, які є носіями цієї спадщини, а також їхні знання та вміння, що передаються з покоління в покоління. Варто згадати, що американський фольклорист Річард Бауман наприкінці XX ст. підкреслював: фольклор є формою комунікації, і його значення полягає не у записаному тексті, а у взаємодії між виконавцем та аудиторією. Його теорія «перформативності» була революційною для свого часу, оскільки Бауман відходив від традиційного підходу, який розглядав фольклор як статичний об'єкт, і зосереджувався на використанні як його центральному компоненті².

Цікавим прикладом ігнорування нематеріальної культурної спадщини стало ухвалення в 1964 р. Міжнародної хартії з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія)³. Хартія серед першочергових завдань збереження пам'яток визначила їх реставрацію, а також документування та належну фіксацію, що не має прямого відношення до нематеріальної спадщини, яку не можна реставрувати чи зафіксувати як фізичний об'єкт. Отже, хоча в 1960-х рр. проголошувалася необхідність

¹ Чорна Н. М. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2021. Вип. 59. С. 30. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct59-5>.

² Bauman R. Verbal Art as Performance // *American Anthropologist*. 1975. Vol. 77. No. 2. PP. 290–311.

³ Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (дата звернення: 01.09.2025).

збереження культурної спадщини, насамперед історико-культурних пам'яток, чіткого механізму її охорони запропоновано не було. При цьому термін «нематеріальна культурна спадщина» ще не використовувався.

1972 р. на Генеральній конференції ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), що відбулася в Парижі, була прийнята Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, яка ще більше закріплювала пріоритет матеріальної спадщини. Наприклад, під «культурною спадщиною» в Конвенції розуміють: «пам'ятки (твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки); ансамблі (групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки); визначні місця (твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що мають історичну, антропологічну, етнологічну та іншу цінності)»¹. Своєю чергою, у Конвенції природна спадщина також описується через матеріальні форми: «природні пам'ятки, геологічні та фізіографічні утворення..., місця природних утворень, або суто природні об'єкти...». Визначення, наведені в Конвенції, не містять жодної згадки про нематеріальні форми культурної спадщини. Сам термін «нематеріальна культурна спадщина» також не використовується. Усі визначення стосуються виключно фізичних об'єктів, що свідчить про ігнорування нематеріального виміру культури в Конвенції 1972 р. Більше того, документ зазначає, що культурна спадщина є «світовим надбанням всього людства», проте, фактично, захищає лише її матеріальну складову². Таким чином, Конвенція 1972 р., попри свою революційність і значення для збереження передусім матеріальної та природної культурної спадщини, стала яскравим відображенням «музейного» мислення та невдалою спробою

¹ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ...

² Там само.

«музеєфікувати культуру»¹. Можемо також стверджувати, що Конвенція стала відображенням так званого «концептуального вакууму» – прогалини, що існувала в науковому та правовому полі та полягала у відсутності терміну «нематеріальної культурної спадщини», наукових теорій, що пояснювали її цінність, а також відсутності правових механізмів захисту цієї спадщини.

Очевидно, що «музейне» розуміння культурної спадщини виявилось нежиттєздатним. Водночас домінуючий довгий час підхід, зосереджений на матеріальних об'єктах, залишався зручним, адже такі об'єкти, як архітектурні пам'ятки чи твори мистецтва, легко фіксувалися, каталогізувалися та зберігалися. Проте значна частина культури, або те, що сьогодні визначають як «нематеріальну культурну спадщину», не вписувалася в ці рамки, що стимулювало переосмислення концепції культурної спадщини та перегляд існуючої наукової парадигми.

Ще одним важливим етапом, який змінив традиційне уявлення про культуру та створив теоретичну основу для визнання нематеріальної культурної спадщини, став культурний поворот у другій половині ХХ ст. Культура почала розглядатися як динамічний процес, що постійно змінюється. Це забезпечило інтелектуальну базу для визнання нематеріальної спадщини на рівні з матеріальною. Наприклад, Б. Кіршенблатт-Гімблетт відзначає, що справжня цінність нематеріальної спадщини полягає у можливостях її створення та відтворення в повсякденному житті, а не в її статичному зберіганні². Окрім того, значення культурного повороту для нематеріальної культурної спадщини полягало у зміщенні акценту – від фізичних об'єктів і форм до їхнього значення, а також до знань і вмінь, що передаються з покоління в покоління.

1982 р. відбулася важлива подія для визнання нематеріальної культурної спадщини – Всесвітня конференція щодо політики у сфері

¹ Kirshenblatt-Gimblett B. Intangible Heritage as Metacultural Production ...

² Там само.

культури, яка проходила в Мехіко протягом 26 липня – 6 серпня¹. Результатом конференції стало зміщення акцентів у міжнародній культурній політиці: культуру пропонувалося розглядати не лише як об’єкт охорони, як це було, наприклад, у Конвенції 1972 р., а як динамічний процес. Важливість конференції полягала також у тому, що на ній вперше було розмежовано матеріальну та нематеріальну спадщину, під останньою розуміли спосіб життя, знання, вірування та традиції². Сам термін тоді ще не вживався. Крім того, у Декларації конференції було зроблено акцент на культурній ідентичності, яка без сумніву важлива для кожного народу, а її збереження залежить від живих традицій. Водночас Декларація не мала обов’язкового характеру і не передбачала жодних правових або фінансових механізмів для захисту нематеріальної спадщини.

Отже, значення культурного повороту для визнання нематеріальної культурної спадщини є суттєвим. Культурний поворот створив необхідну інтелектуальну платформу для відходу від матеріалістського розуміння культурної спадщини, що дозволило помітити «невидиму» її складову та 17 жовтня 2003 р. на 32-й сесії ЮНЕСКО прийняти знаковий документ – Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини³ – «першого світового інструменту забезпечення правової основи щодо нематеріальної культурної спадщини»⁴.

Про існування нематеріальної культурної спадщини, її історичну, суспільну, культурну та іншу цінність, а також про її значення і роль на міжнародному рівні вперше заговорили у 1970–1980-х рр.⁵. Однак перші серйозні кроки до її офіційного міжнародного визнання розпочалися дещо

¹ World Conference on Cultural Policies: final report. World Conference on Cultural Policies, 2nd, Mexico City, 1982. 236 p. UNESCO Digital Library. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505> (дата звернення: 04.09.2025).

² Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730#Text (дата звернення: 05.06.2025).

³ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

⁴ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні ... С. 49.

⁵ Турчан В. О. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України // Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірка матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2024: історія, археологія та міжнародні відносини в умовах війни». Вип. 9 / за заг. ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 193–196.

пізніше – у 1990-х рр. Попри те, що дослідники вже усвідомлювали загрозу втрати нематеріальної культурної спадщини, її незахищеність і нагальну потребу у змінах, передусім нормативно-правових, міжнародним організаціям на кшталт Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ІКОМОС), Міжнародної ради музеїв (ІКОМ) та ін. був потрібен час, щоби розробити відповідні механізми.

Важливим етапом у генезі поняття «нематеріальна культурна спадщина» стало ухвалення 1989 р. під час 25-ї сесії ЮНЕСКО в Парижі Рекомендації про збереження традиційної культури та фольклору. Попри те, що Рекомендація не мала обов'язкового характеру для держав, у ній уперше на міжнародному рівні було визначено та окреслено сферу того, що нині називають «нематеріальною культурною спадщиною». Документ розглядав фольклор як складову загальної спадщини людства. У Рекомендації було зафіксовано основні форми фольклору, зокрема «мову, обряди, звичаї, танці, ігри, ремесла, архітектуру тощо»¹. Під терміном «фольклор» розумілася «сукупність творів, створених на основі традицій спільноти, що виражають ідентичність цієї спільноти»². Окрім того, фольклор, згідно з Рекомендацією, розглядався як динамічна, жива частина культурної спадщини³. Ідеї, викладені в документі, зокрема щодо ідентифікації та документування фольклору, його збереження, популяризації в суспільстві та сприяння передаванню з покоління в покоління, були прогресивними. Водночас Рекомендація залишалася лише дорадчим документом і не мала зобов'язальної сили, що зумовлювало несистемний характер захисту: країни-учасниці ЮНЕСКО могли впроваджувати її положення на власний розсуд. Відтак потреба у створенні більш всеосяжного документа, який би юридично зобов'язував зберігати і відтворювати нематеріальну культурну спадщину та передбачав реальні правові механізми її захисту, залишалася актуальною.

¹ Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору ...

² Там само.

³ Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору ...

Першою офіційною реакцією ЮНЕСКО на потребу захисту нематеріальної культурної спадщини стала започаткована 1998 р. програма «Проголошення шедеврів усної та нематеріальної культурної спадщини людства»¹. Це був важливий крок до міжнародного визнання нематеріальної культурної спадщини, своєрідний сигнал для світової спільноти про те, що ця сфера не залишається поза увагою. Зазначена програма, яка станом на 2005 р. налічувала 90 об'єктів-шедеврів, створила можливість зберігати та популяризувати нематеріальні форми спадщини принаймні до появи документа, що комплексно врегулював би питання, пов'язані з нематеріальною культурною спадщиною. Крім того, після офіційного затвердження програми 1998 р. було визначено чіткі критерії відбору елементів саме для нематеріальної культурної спадщини, у яких наголошувалося на її живому, динамічному характері, на відміну від критеріїв, поданих у Конвенції 1972 р. Щоб елемент було включено до переліку Шедеврів усної та нематеріальної культурної спадщини людства, він мав відповідати таким критеріям: демонструвати видатну цінність як шедевр творчого генія людини; свідчити про унікальні традиції спільноти; слугувати засобом утвердження культурної ідентичності спільноти; демонструвати високу майстерність і технічні якості; перебувати під загрозою зникнення². Революційність запропонованих критеріїв полягала в тому, що акцент було зміщено на процеси, знання та вміння, а не на фізичний об'єкт.

На початку XXI ст., зокрема протягом 2001–2003 рр., головна увага експертів була зосереджена на формуванні та остаточному затвердженні термінології, пов'язаної з нематеріальною культурною спадщиною. Дискусії початку 2000-х рр. мали важливе значення, оскільки саме тоді було вироблено чіткий термінологічний апарат, що став необхідною передумовою

¹ Proclamation of the Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (2001–2005). UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/proclamation-of-masterpieces-00103> (дата звернення: 15.08.2025).

² Proclamation of masterpieces of the oral and intangible heritage of humanity: guide for the presentation of candidature files. 2001. 38 p. UNESCO Digital Library. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000124628> (дата звернення: 15.08.2025).

для створення правової основи сучасної системи охорони нематеріальної культурної спадщини. Процес формування термінології відбувався поступово й включав міжнародні зустрічі та розроблення ключових документів. Отже, це був інтенсивний період становлення концепту нематеріальної спадщини, який безпосередньо привів до ухвалення 2003 р. Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини.

Терміносистема нематеріальної спадщини обговорювалася в березні 2001 р. під час Міжнародного круглого столу «Нематеріальна культурна спадщина, робочі визначення», що відбувся в Турині (Італія) за сприянням ЮНЕСКО¹. Метою круглого столу було об'єднання досвіду експертів з різних країн (16 експертів з 15 країн) та розроблення практичного визначення терміну «нематеріальна культурна спадщина»². Слід відзначити, що в міжнародній практиці це була перша цілеспрямована спроба сформулювати єдину, робочу дефініцію, яка могла бути використана в новому юридичному документі щодо охорони «живої спадщини». Нематеріальною культурною спадщиною було названо процеси, знання та вміння, творчість людей, продукти, що створюють люди, все те, що формує у «живих» спільнотах почуття самотності та спадкоємності³. Це визначення не є беззаперечним, оскільки в ньому не зроблено акценту на збереженні нематеріальної культурної спадщини; натомість просто підкреслено «набуті знання та вміння» без прив'язки до спільнот (громад) як носіїв цієї спадщини. Водночас це було перше формулювання, у якому наголошувалося на її «живій» природі, що робить запропоноване визначення новаторським. Саме воно стало відправною точкою для подальших обговорень.

¹ Final Report. International Round Table on «Intangible Cultural Heritage – Working Definitions». 14–17 March, 2001, Turin, Italy. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00077-EN.pdf> (дата звернення: 17.08.2025).

² International Day of the Intangible Cultural Heritage. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/events/international-round-table-intangible-cultural-heritage-working-definitions-00057> (дата звернення: 17.08.2025).

³ Preparation of a new international standard-setting instrument for the safeguarding of the intangible cultural heritage. 2001. 17 p. UNESCO Digital Library. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000123437_rus (дата звернення: 23.08.2025).

Наступним кроком стала нарада експертів в Ріо-де-Жанейро в січні 2002 р. під назвою «Нематеріальна культурна спадщина: пріоритетні сфери для міжнародної конвенції». Метою зустрічі було визначення головних пріоритетів для майбутньої міжнародної конвенції. Хоч визначень нових нематеріальної культурної спадщини запропоновано не було, натомість було наголошено на важливості складання глосарію, що визначав би основні терміни, пов'язані з нематеріальною культурною спадщиною та допомагав уникнути двозначності в майбутній Конвенції¹. У розробці глосарію брало участь багато країн, однак головним чином велику роль у його підготовці відіграла Національна комісія Нідерландів у справах ЮНЕСКО, яка запропонувала підготувати перший проєкт визначень, що був розглянутий та доопрацьований на зустрічі експертів в Парижі в червні 2002 р., яка була присвячена розробці глосарію². Забігаючи наперед, відзначу, що глосарій хоч і був розроблений, але як додаток до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. так і не увійшов. Іншим напрямком наради було визначення ключових сфер нематеріальної спадщини, що потребують охорони (усні традиції, виконавські мистецтва, соціальні практики, знання про природу та ремесла).

Ще однією важливою зустріччю, що сприяла формуванню термінології нематеріальної культурної спадщини, став Міжнародний круглий стіл «Нематеріальна культурна спадщина – дзеркало культурного різноманіття», що проходив у Стамбулі у вересні 2002 р. Круглий стіл відіграв ключову роль у деталізації та затвердженні вже існуючих концепцій спадщини. У Стамбульській декларації нематеріальна культурна спадщина є «сукупністю живих та постійно відтворюваних практик, знань та уявлень, що дозволяють окремим особам та громадам на всіх рівнях виражати свій

¹ Expert meeting on “Intangible Cultural Heritage – Establishment of a Glossary.” UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/events/expert-meeting-on-intangible-cultural-heritage-establishment-of-a-glossary-00082> (дата звернення: 25.08.2025).

² Там само.

світогляд через системи цінностей та етичних стандартів»¹. Окрім того, було наголошено на зв'язку нематеріальної культурної спадщини та культурного різноманіття. Зокрема у Стамбульській декларації йдеться про те, що нематеріальна культурна спадщина є «дзеркалом культурного різноманіття», гарантією сталого розвитку і ключовим фактором збереження культурної ідентичності в умовах глобалізації².

Наступною важливою подією стала Міжурядова нарада в Парижі (лютий – березень 2003 р.) – остання значна зустріч перед ухваленням Конвенції. Саме на ній було остаточно затверджено термін «нематеріальна культурна спадщина», що став результатом тривалого процесу попередніх міжнародних обговорень. У визначенні ключовими стали акценти на його динамічному характері («передається з покоління в покоління, постійно відтворюється»), ролі спільнот (нематеріальна спадщина визначається не лише державою «зверху», а насамперед «самими спільнотами, групами та, у деяких випадках, окремими особами») та взаємозв'язку з матеріальним виміром (нематеріальна спадщина охоплює також «пов'язані зі знаннями, навичками і вміннями артефакти, предмети та культурні простори»)³.

Нарешті, 17 жовтня 2003 р. на 32-й Генеральній сесії ЮНЕСКО було прийнято Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини⁴. Цей документ став результатом багаторічних дебатів та зустрічей, починаючи з 1960-х рр. Конвенція надала концепту нематеріальної культурної спадщини нового офіційного звучання. Це важливий міжнародний нормативно-правовий документ, що встановив рамкові засади охорони нематеріальної

¹ Report by the Director-General on the execution of the programme adopted by the General Conference. UNESCO. Executive Board, 165th, 2002. 4 p. UNESCO Digital Library. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127652> (дата звернення: 23.08.2025).

² Там само.

³ Second session of the Intergovernmental Meeting of Experts on the Preliminary Draft Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage UNESCO. URL: <https://ich.unesco.org/en/events/second-session-of-the-intergovernmental-meeting-of-experts-on-the-preliminary-draft-convention-for-the-safeguarding-of-the-intangible-cultural-heritage-00051> (дата звернення: 23.08.2025).

⁴ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

культурної спадщини¹. Окрім того, Конвенція стала «першим світовим інструментом забезпечення правової основи щодо нематеріальної спадщини»².

Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини вперше офіційно закріпила поняття «нематеріальна культурна спадщина» як самостійне поняття в міжнародному праві³. Згідно ст. 2 пункт 1, нематеріальна культурна спадщина означає «ті звичаї, форми вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними предмети, інструменти, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами чи окремими особами як частина їхньої культурної спадщини...»⁴. Саме це визначення стало правовою основою для міжнародної співпраці та національних політик у сфері охорони нематеріальної культурної спадщини. Водночас слід зазначити, що наведене визначення має певні недоліки, зокрема воно пропонує доволі нечіткі межі між матеріальною та нематеріальною спадщиною.

У ст. 2 наведено окремі прояви нематеріальної культурної спадщини, запропоновані експертами як пріоритетні та юридично закріплені Конвенцією:

- 1) усні традиції та форми вираження (включаючи мову);
- 2) виконавські мистецтва (акторська гра, музикування, спів, танці та інше);
- 3) соціальні практики, ритуали та святкові заходи;
- 4) знання та практики, що стосуються природи та Всесвіту;
- 5) знання та навички, пов'язані з традиційними ремеслами⁵.

¹ Рачков Є. С. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни: проблеми збереження, управління та популяризації // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2024. Вип. 65. С. 231.

² Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні ... С. 49.

³ What is Intangible Cultural Heritage? UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (дата звернення: 10.08.2025).

⁴ Цит. за: Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

⁵ Там само.

Отже, нематеріальна культурна спадщина є не лише абстрактним поняттям, а й сукупністю «живих» проявів культури, які варто виявляти та зберігати. Незважаючи на те, що нематеріальна культурна спадщина охоплює широкий спектр аспектів, її прояви не мають жорстких меж, що може спричиняє певну плутанину, адже елементи не обмежуються одним проявом, і багато з них одночасно належать до кількох сфер¹. Наприклад, елемент «Обряд приготування страви «Зелеківська зливанка», що поширений в Луганській області, належить одразу до шести галузей². Втім важливо підкреслити, що Конвенція розглядає нематеріальну спадщину не як застиглу та незмінну категорію, а як динамічний феномен. Це засвідчує зміну парадигми – перехід від статичного об’єктно-орієнтованого підходу до динамічного людиноорієнтованого. Відповідно до Конвенції, нематеріальна культурна спадщина є живим процесом, що відтворюється та передається з покоління в покоління і потребує належного захисту, збереження, фіксації, дослідження й популяризації.

Таким чином, кінець ХХ – початок ХХІ ст. можна охарактеризувати як період теоретико-термінологічного осмислення концепції нематеріальної культурної спадщини. Це був критично важливий етап, оскільки саме тоді наукові ідеї щодо нематеріальної культурної спадщини набули чітких юридичних формулювань, закріплених у Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. Важливим досягненням цього часу стало усвідомлення, що нематеріальна культурна спадщина не є застиглим чи атавістичним явищем. Вона була переосмислена як динамічний феномен, що постійно відтворюється громадами, спільнотами та окремими особами, які й визнають її як складову власної культурної ідентичності. Процес теоретичного осмислення нематеріальної культурної спадщини триває й сьогодні.

¹ Intangible Heritage domains in the 2003 Convention. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/intangible-heritage-domains-00052> (дата звернення: 23.08.2025).

² Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

2.2. Списки нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Усвідомлення загрози для «живої» культурної спадщини та формування самої концепції нематеріальної культурної спадщини зумовили потребу у створенні спеціальних механізмів і інструментів для її обліку та захисту. Міжнародні механізми обліку були розроблені після ухвалення Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. і відображають її ключові принципи. Варто зазначити, що створені ЮНЕСКО міжнародні механізми обліку спрямовані насамперед на ідентифікацію цієї спадщини, її документування та популяризацію в суспільстві з метою забезпечення збереженості для майбутніх поколінь. Загалом захист, відповідно до Конвенції, є комплексним процесом, що охоплює кілька взаємопов'язаних етапів: дослідження, документування, інвентаризацію (ведення списків) та популяризацію¹.

Конвенція 2003 р. як міжнародно-правовий документ поклала юридичні та практичні зобов'язання щодо збереження спадщини на держави-учасниці, які її ратифікували. Зокрема, вони полягають у дотриманні положень Конвенції з метою захисту нематеріальної культурної спадщини на різних рівнях. До цих зобов'язань належать створення національних інвентаризаційних списків, розроблення державної політики охорони нематеріальної спадщини для забезпечення її життєздатності, залучення громад до цього процесу та сприяння передачі традицій. Усе це становить основу міжнародної співпраці та засвідчує перехід міжнародної спільноти від символічного визнання нематеріальної культурної спадщини до її системного захисту. Водночас окремі положення Конвенції, попри свою ідеалістичну спрямованість, не завжди реалізуються на практиці.

Можна зробити висновок, що система охорони нематеріальної культурної спадщини відповідно до Конвенції 2003 р. функціонує за моделлю «Міжнародні інституції – Держава – Громади». Ця трирівнева структура підкреслює, що ефективний захист нематеріальної культурної спадщини

¹ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

потребує узгоджених дій на всіх рівнях. Експертка з міжнародного права та культурної політики Джанетт Блейк досліджувала механізми реалізації такої моделі на практиці. Зокрема, вона зазначає, що центральною ланкою у цій тристоронній взаємодії є саме держава, яка виступає ключовим посередником між місцевими громадами та міжнародними нормами¹. Дослідниця наголошує, що Конвенція фактично створила ієрархічну структуру, у якій громадам відведено периферійне місце, тоді як держава відіграє визначальну роль, інтерпретуючи та імплементуючи міжнародні норми у національне законодавство, контролюючи доступ до списків та інші процеси. Такий стан речей формує своєрідну «монополію» держави. Відповідно, її домінування може спричиняти політизацію спадщини та маргіналізацію громад – носіїв нематеріальної культурної спадщини. Ця проблема, власне, і є однією з ключових ліній критики Конвенції.

Своєю чергою міжнародні інституції (зокрема ЮНЕСКО) мають забезпечувати захист нематеріальної культурної спадщини України на міжнародному рівні, держава – виступати зв'язковою ланкою, створювати правове поле для охорони цієї спадщини та надавати підтримку громадам, які визначають, що є важливим і пріоритетним, адже саме вони є носіями та творцями нематеріальної культурної спадщини. На практиці ця модель не функціонує у тому вигляді, в якому її було задумано. Як зазначає більшість дослідників, головною проблемою є те, що замість рівноправної співпраці формується ієрархічна система, у якій держава виступає головним актором. Це може призвести не до збереження нематеріальної культурної спадщини, а, навпаки, – до її політизації, комерційної експлуатації та інших негативних наслідків. Крім того, відкритим залишається питання, чи можлива взагалі рівноправна взаємодія між державою, громадами та міжнародними інституціями, адже кожен з акторів може мати власні цілі: наприклад, для держави охорона нематеріальної культурної спадщини може слугувати

¹ Blake J. E., Lixinski L. (eds.). The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary...

складовою політичного іміджу, а для міжнародних інституцій – інструментом «м'якої сили» тощо. Вочевидь, ідеться не стільки про створення ідеальної рівноправної системи, скільки про вироблення механізмів, які б посилювали роль громад, зменшували дисбаланс влади та забезпечували більш справедливу взаємодію. Ймовірним шляхом розв'язання проблеми є активізація громадських ініціатив і формування дієвого правового поля.

Слід зауважити, що для практичного впровадження Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини було розроблено систему обліку, яка виступає ефективним інструментом для її збереження. Ведення ЮНЕСКО офіційних списків нематеріальної культурної спадщини було започатковано 2008 р., тобто через п'ять років після ухвалення Конвенції. Перший Репрезентативний список був сформований шляхом інтеграції 90 елементів з програми «Шедеври усної та нематеріальної культурної спадщини людства»¹. Перші елементи до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони увійшли в 2009 р. Станом на вересень 2025 р. сукупний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО містить 788 позицій нематеріальної культурної спадщини зі 155 країн світу². Країни Східної Азії є лідерами за кількістю елементів.

Станом на кінець 2025 р. до Репрезентативного списку елементів нематеріальної культурної спадщини людства від України входить чотири елементи:

1. Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості (2013 р.)³. Це традиційне українське декоративно-орнаментально малярство, що зародилося на Дніпропетровщині в с. Петриківка. Живопис відрізняється унікальною технікою, використанням природних матеріалів та зображенням тваринних та квіткових мотивів. Історія розпису сягає XVII ст., коли

¹ Proclamation of the Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (2001–2005) ...

² Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices ...

³ Petrykivka decorative painting as a phenomenon of the Ukrainian ornamental folk art ...

люди прикрашали орнаментом хати-мазанки, печі, меблі, посуд та інші речі домашнього начиння. Як правило, прикрашали різними кольоровими смужками, плямами, крапками, завитками. Малюнок наносили за допомогою спеціального пензлика, зробленого з болотного оситняга, паличок із паростків дерев, саморобних пензликів з котячої шерсті («котячки»). Основними мотивами є стилізовані рослинні та квіткові орнаменти: маки, калина, соняхи, а також зображення птахів (півнів та жар-птиць) і коней. У розписі традиційно використовують насичені кольори, які отримували з натуральних рослинних барвників. Зараз використовують сучасні фарби. Сьогодні Петриківський розпис є одним з найбільш впізнаваних символів України. Він активно поширюється у світі, використовується не лише в традиційному мистецтві, але також у сучасному дизайні, моді, архітектурі тощо¹.

2. Традиція Косівської мальованої кераміки (2019 р.)². Це традиційне українське ремесло, що зародилося та розвивається в м. Косів, на Івано-Франківщині. Кераміка вирізняється унікальною технологією та стилем розпису. Зокрема, для розпису використовується техніка «ритування», коли малюнок не просто малюється на поверхні виробу, а й вишкрябується на ній³. Спочатку на виріб наносять ангоб, потім вишкрябують візерунок. Після випалу виріб розписують традиційними зеленими, жовтими та брунатними фарбами. Кераміку прикрашали різноманітним орнаментом: найбільш поширеним є рослинний, менш поширеним був зооморфний орнамент, також часто зображували на посудинах святих. Сьогодні Косівська мальована кераміка залишається живою традицією, що активно розвивається. Майстри творчо

¹ Див.: Чуднівський А. С. Петриківський розпис як феномен української художньої культури: дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2019. 280 с.

² Tradition of Kosiv painted ceramics ...

³ Етніка: косівська мальована кераміка. Creative Ukraine: YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wBrd5q8DpIY> (дата звернення: 23.08.2025).

поєднують класичні прийоми та візерунки з новими елементами, що робить кераміку ще більш популярною¹.

3. Орньек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (2021 р.)². Це не просто орнамент, це система символів, що несе глибоке смислове навантаження та є свідченням історії, світогляду та життя кримських татар. Кожен елемент орнаменту має своє значення. Зазвичай, орнамент складається з рослинних елементів, також наявні геометричні та астральні знаки: Сонця, Місяця, зірок³. Цікаво, що найпоширенішими квітковими символами є троянди (символ жіночої мудрості та краси), гвоздика (символ гідності та сили), мигдаль (продовження роду). Зазвичай Орньек використовує стриману кольорову гаму. Основними кольорами є білий, червоний, чорний, зелений, синій та жовтий⁴. Кожен колір має своє символічне значення, до прикладу, білий колір символізує чистоту, незайманість. Особливістю орнаменту є композиція. Малюнок завжди має чіткий початок та кінець, що розповідає певну історію. На сьогоднішній день, стан елемента є унікальним, оскільки кримськотатарський орнамент перебуває під захистом ЮНЕСКО з одного боку, з іншого боку – існує пряма загроза знищенню традиції через російську окупацію Криму. Водночас, Орньек є живою традицією, що розвивається, це символ не лише культурної ідентичності, а й незламності та опору кримськотатарського народу. Орнамент широко використовується у вишивці, на керамічних та дерев'яних виробах, у ткацтві та ювелірній справі.

¹ Бушковська Н. Косівська кераміка – спадщина людства ЮНЕСКО. Чим вона унікальна // Життя. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/12/13/239317/> (дата звернення: 01.09.2025).

² Ornek, a Crimean Tatar ornament and knowledge about it ...

³ Див.: Акчуріна-Муфтієва Н. Традиційна символіка кримськотатарської народної орнаментики та її використання в сучасному етнодизайні // Молодь і ринок. 2010. № 11. С. 158–162.

⁴ Мінкультури включило кримськотатарський орнамент Орньек до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Український центр культурних досліджень. URL: <http://uccs.org.ua/nematerialna-kulturna-spadshchyna/novyny-nks/minkultury-vkliuchylo-krymskotatarskyj-ornament-ornek-do-natsionalnoho-pereliku-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/> (дата звернення: 01.09.2025).

4. Писанка: українська традиція і мистецтво оздоблення яєць (2024 р.)¹. Писанки є давньою українською традицією, що в собі конденсує багатий образно-символічний зміст. Їх дарували на свята, бажаючи здоров'я, краси та врожаю, а також використовували як засіб запобігання лиху. Писанка уособлює знаковість і має найвищий семіотичний статус. Здавна в Україні існували два види фарбованих яєць: крашанка – варене яйце, зафарбоване в один колір, яке використовували на Великдень під час розговіння та для ігор, зокрема «битка», та писанка – сире видуте яйце з нанесеними символічними рисунками і забарвлене в чотири-п'ять кольорів. Писанки не слугували іграшками, оскільки були позначені магічними знаками, пов'язаними з давніми українськими віруваннями, і всі усвідомлювали їх культове значення. Писанки різних регіонів України відзначаються характерними художньо-стильовими особливостями, колористичною гамою та варіантами поділу на орнаментальні площини, що залежить від місцевих традицій. Наприклад, у південній смузі писанки вирізняються поліхромією та різноманітністю малюнка, у середній смузі – переважно рослинним орнаментом, а в північній смузі – стриманим забарвленням². Водночас слід зауважити, що писанкова орнаментация є спільною для всієї України. Писанки могли розписувати протягом усього Великого посту або в Чистий четвер. У деяких селах Західної України писанки розписували безпосередньо на Великдень. Займалися цим переважно жінки та дівчата. Здебільшого орнамент наносять на шкаралупу сирого цілого яйця за допомогою писачка, наповненого бджолиним воском, який розтоплюють над свічкою. Після

¹ Pysanka, Ukrainian tradition and art of decorating eggs ...

² Облікова картка елемента нематеріальної культурної спадщини України «Традиція гуцульської писанки». Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/downloads/ok-12.pdf/> (дата звернення: 01.09.2025).

цього яйце фарбують і покривають воском окремі фрагменти орнаменту, щоб зберегти первісний колір¹.

Рішення про внесення елементів нематеріальної культурної спадщини до Репрезентативного переліку ЮНЕСКО є міжнародним визнанням унікальності та значущості цих елементів як «живої» традиції, що передається з покоління до покоління. Включення до міжнародного списку сприяє їх популяризації. Це не лише формальний крок, а й важливий механізм, який забезпечує видимість окремих проявів нематеріальної культурної спадщини, сприяючи їх збереженню та поширенню серед широкого загалу людей.

Своєю чергою до світового Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, від України включено два елементи:

1. Козацькі пісні Дніпропетровщини (2016 р.)². Особливістю їх виконання є триголосся, яке створює ефект поліфонії, техніка «горлового співу» та імпровізація. Виконавці козацьких пісень часто називають їх протяжними або затяжними, оскільки кожен куплет має значну тривалість, а між куплетами звучать розпиви. Козацькі пісні, як правило, виконуються без музичного супроводу. У них не оспівується насильство, нетерпимість чи ненависть до ворогів; навпаки, сюжети пісень зосереджені на трагічних сторінках тривалих воєн, горі близьких, що втратили рідних, а значна частина присвячена любовним стосункам козака та молодої дівчини. Традиція перебуває під загрозою через поважний вік носіїв та виконавців і майже відсутній механізм передачі пісень молодому поколінню.
2. Культура приготування українського борщу (2022 р.)³. Український борщ – традиційна страва на бульйоні з додаванням буряка, цукрового

¹ Турчан В.О. Традиція гуцульської писанки. CityFace. URL: <https://cityface.org.ua/data?s=%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%97> (дата звернення: 04.09.2025).

² Cossack's songs of Dnipropetrovsk Region ...

³ Culture of Ukrainian borscht cooking ...

буряка або ферментованого бурякового соку. Існує багато його локальних варіантів. Борщ зазвичай готують у великій каструлі або казані й подають із хлібом або часниковими пампушками. Його переважно готують жінки, хоча багато чоловіків також готують борщ як повсякденну страву. Практика приготування борщу сягає століть і передається в родині, при цьому діти беруть активну участь у процесі приготування. Крім того, борщ використовується у ритуальних практиках, оспівується в казках, народних піснях і прислів'ях. Слід відзначити, що Рішення про включення культури приготування українського борщу до зазначеного списку ухвалювалося пришвидшеними темпами. Причиною стало російське військове вторгнення в Україну, що поставило під загрозу життєздатність традиції, адже росія намагалася привласнити собі традицію приготування борщу. Для України ця подія стала символічним актом деколонізації та поверненням власної культурної спадщини¹.

До Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини від України включено «Програму з охорони кобзарсько-лірницької традиції» (2024 р.). Українська традиція гри на кобзі та колісній лірі зазвичай відтворювалася мандруючими музикантами, переважно людьми з вадами зору. Для регулювання своєї діяльності та захисту прав виконавці створювали цехи. У 1920–1930-х рр. вони стикалися з численними труднощами та переслідуванням, однак у 1980-х рр. носії традиції відновили систему цехів, щоби зберегти культурну спадщину та передавати знання через навчальні програми. Сучасні цехи, відповідно до традиції, працюють із людьми з вадами зору, втілюють в життя навчальні програми в партнерстві з музеями, науково-дослідними установами тощо².

¹ Див. детальніше: Рачков Є. С. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни ...

² Safeguarding programme of kobza and wheel lyre tradition UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/BSP/safeguarding-programme-of-kobza-and-wheel-lyre-tradition-02136> (дата звернення: 10.10.2025).

Загалом Україна представлена у світових списках порівняно невеликою кількістю елементів, що насамперед зумовлено складністю та тривалістю багатоступеневого й вимогливого процесу номінації. Складність процесу полягає не лише в бюрократичних аспектах, а й у проведенні ґрунтовних наукових та етнографічних досліджень. Наприклад, Б. Кіршенблатт-Гімблетт відзначає, що номінація елемента до списків ЮНЕСКО є своєрідним метакультурним виробництвом – процесом не лише опису елемента, а й створення його метакультурної версії¹. Наприклад, будь-який елемент, такий як Петриківський розпис, що номінується до міжнародних переліків, проходить складний процес оцінки, відбору, документації та презентації. Цей процес несе певні ризики, зокрема можливість спрощення інформації про традицію або, навпаки, її ідеалізації з метою відповідності міжнародним стандартам. Як наслідок, це може змінювати суть самої традиції та сприйняття її носіями.

Звісно, світові списки нематеріальної культурної спадщини є вибірковими та не можуть повною мірою відобразити розмаїття української культури. Незважаючи на це, внесення елементів нематеріальної культурної спадщини до світових списків ЮНЕСКО має важливе значення для їх збереження та популяризації.

Основні складові механізму включення елементів нематеріальної культурної спадщини до списків ЮНЕСКО є наступними:

1. Включення елемента до Національного переліку. Відповідно до ст. 12 Конвенції, держави-учасниці зобов'язані створити один або більше «інвентарів» – переліків нематеріальної культурної спадщини, наявної на їхній території, і регулярно їх оновлювати². При включенні елементів до міжнародних переліків держави-учасниці мають продемонструвати, що запропонований елемент уже внесено до національного переліку нематеріальної культурної спадщини.

¹ Kirshenblatt-Gimblett B. Intangible Heritage as Metacultural Production ...

² Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

2. Створення повного номінаційного досьє – пакета документів, що включає опис елемента, докази його життєздатності, план збереження традиції, візуальні матеріали, згоду носіїв тощо.
3. Подання заяви, зокрема рекомендацій державами-учасницями Конвенції на розгляд Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини. Комітет ухвалює рішення щодо таких заяв і звітує про них перед Генеральною асамблеєю. Слід зауважити, що рішення Комітету не завжди є однозначними та можуть мати дискусійний характер. Зокрема, вони можуть бути політично вмотивованими, а експерти Комітету сприймати окремі елементи суб'єктивно.
4. Прийняття рішення щодо включення або відмови елементів нематеріальної культурної спадщини до списків ЮНЕСКО.

Окрім того, для включення до міжнародних списків елемент має відповідати загальним критеріям, визначеним Конвенцією 2003 р.:

1. відповідати наведеному в Конвенції визначенню нематеріальної культурної спадщини;
2. належати до культурної традиції певної спільноти;
3. сприяти повазі та діалогу;
4. бути засобом утвердження культурної самобутності спільноти;
5. демонструвати високу майстерність і техніку виконання;
6. бути унікальним свідомством живої культурної традиції;
7. знаходитися під загрозою знищення;
8. бути включеним до національних переліків;
9. мати план охорони¹.

Звісно, зазначені критерії не є ідеальними; навпаки, вони досить розпливчасті, що часто призводить до ігнорування унікальної специфіки окремих елементів. Крім того, існує ризик, що деякі елементи, важливі для

¹ Report of the Expert Meeting on Inventorying Intangible Cultural Heritage. Paris. 17–18 March 2005. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00036-EN.pdf> (дата звернення: 01.09.2025).

громади, можуть не відповідати міжнародним вимогам. Наприклад, Козацькі пісні Дніпропетровщини для деяких експертів можуть здаватися музично «архаїчними» та не розглядатися як жива традиція, тоді як для носіїв і виконавців вони залишаються живою частиною культурного життя¹. Інший ризик пов'язаний із політизацією та комерціалізацією спадщини. Так, після внесення Петриківського розпису до Репрезентативного списку елемент здобув широку популярність і почав активно використовуватися у різних сферах, у результаті чого певною мірою трансформувався на товар, що призвело до часткового спрощення техніки та втрати автентичного значення. Яскравим прикладом політизації культурної спадщини також є так звана «битва за борщ».

Таким чином, становлення концепції «нематеріальної культурної спадщини» було довготривалим процесом, що відображав поступовий перехід (концептуальний зсув) від сприйняття спадщини як статичного, лише матеріального об'єкта, до розуміння її як динамічного феномену, що існує в «живій» культурній практиці. Ідея «живої» спадщини поступово знайшла відображення в численних міжнародних нормативно-правових документах. Незважаючи на те, що перші кроки на шляху до визнання нематеріальної спадщини були зроблені ще в 1970–1980-х рр., головним документом, що встановив рамкові засади її охорони, стала Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. Слід відзначити, що існуючі механізми охорони нематеріальної культурної спадщини потребують постійного моніторингу та критичного осмислення. Їх ефективність залежить не лише від правової основи, але також від тісної співпраці державних органів, громад і міжнародних інституцій. Усвідомлення викликів, що постають перед «живою» спадщиною в сучасному світі, є запорукою її реального, а не лише формального, збереження.

¹ Рацибарська Ю. Козацькі пісні Дніпропетровщини вже в охоронному списку ЮНЕСКО. Що це змінить? РадіоСвобода. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/28148749.html> (дата звернення: 04.09.2025).

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Нематеріальна культурна спадщина України є цілісним історично сформованим соціально активним та культурно значущим феноменом – сукупністю живих практик, традицій, знань та вмінь, що транслюються між поколіннями¹. Окрім того, що нематеріальна культурна спадщина України є невід’ємним складником світової культурної спадщини, вона є ключовим елементом національної ідентичності, потужним чинником консолідації суспільства та стратегічним ресурсом для міжнародного позиціонування держави, особливо під час російсько-української війни². Водночас, незважаючи на культурне, соціальне та політичне значення нематеріальної спадщини, галузь її охорони стикається зі значними системними проблемами. Протягом тривалого часу основна увага державних органів і міжнародних інституцій була присвячена матеріальній та природній спадщині³. Своєю чергою нематеріальна спадщина займала до певної міри маргіналізоване становище, зокрема були відсутні дієві механізми її охорони та національна стратегія розвитку галузі.

На сучасному етапі, в умовах повномасштабної російської військової агресії проти України, проблеми охорони «живої» спадщини набули ключового значення. Військові ризики створюють пряму загрозу існуванню носіїв традицій та їхньому культурному середовищу. Водночас, війна не лише створює нові загрози для нематеріальної спадщини України, але й виявляє та загострює системні (наприклад, інституційні, законодавчі та ін.) проблеми, які існували до початку війни.

Недосконалість нормативно-правової бази, інституційна слабкість, надмірна зарегульованість, проблеми кадрового та ресурсного забезпечення

¹ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

² Purpose of the Lists of Intangible Cultural Heritage and of the Register of Good Safeguarding Practices. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/purpose-of-the-lists-00807> (дата звернення: 27.10.2025).

³ Vecco M. A Definition of Cultural Heritage: From the Tangible to the Intangible // Journal of Cultural Heritage. 2010. Vol. 11. Iss. 3. PP. 321–324.

тощо ускладнюють управління та збереження нематеріальної культурної спадщини України, особливо під час війни¹. Зрозуміло, що система управління, яка виявилася неефективною в мирний час, тим більше неспроможна забезпечити ефективну охорону спадщини в умовах кризи. Відтак нинішній стан справ у сфері нематеріальної культурної спадщини потребує невідкладних реформ, спрямованих на формування стійкої та гнучкої системи захисту «живої» спадщини.

Цей розділ присвячено аналізу актуальних проблем у сфері збереження нематеріальної культурної спадщини України, які перешкоджають її ефективному управлінню та збереженню. Крім того, розглянуто взаємозв'язок кризових чинників, спричинених війною, із системними проблемами досліджуваної галузі.

3.1. Загальна характеристика нематеріальної культурної спадщини України.

Нематеріальна культурна спадщина України є динамічним, живим та унікальним феноменом. Вона є основою національної ідентичності та ключовим чинником культурної стійкості в умовах сьогодення. Поняття «нематеріальна культурна спадщина» як юридичний термін уживається в низці нормативно-правових документів України² та відповідає визначенню, наведеному в Конвенції 2003 р. Воно проявляється у таких основних сферах: «усні традиції та форми вираження, виконавське мистецтво, звичаї, обряди, святкування, знання та навички, пов'язані з традиційними ремеслами, знання, що стосується природи та всесвіту»³. В українському контексті перелік галузей є значно ширшим, зокрема основні галузі доповнюються народними іграми, традиційною кухнею та музикою, промислами, культурними просторами та ін.⁴, що в сукупності формують багатовимірний культурний код нації, забезпечуючи

¹ Див. детальніше: Рачков Є. С. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни ...

² Див., наприклад: Закон України «Про культуру» ...

³ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

⁴ Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 25.08.2023 № 449 ...

історичну тяглість. Зазначена особливість вказує на багатовимірність «живої» спадщини, яка постійно відтворюється та трансформується спільнотами¹, що створює методологічні труднощі для її дослідження, збереження та популяризації.

Варто зазначити, що нематеріальна культурна спадщина України постає як мозаїка локальних традицій. Між окремими історико-етнографічними районами простежуються суттєві відмінності у складових цієї спадщини. Регіональна варіативність проявляється на рівні стилістики та технік ремесел, а також в особливостях обрядових практик (наприклад, святкування Маланки на Буковині² відрізняється від святкування Маланки на Івано-Франківщині³). Комплексна природа нематеріальної спадщини, що охоплює широке коло феноменів (від локальних діалектів до розпису), створює методологічні виклики для державної політики: уніфіковані адміністративні процедури часто виявляються недостатньо гнучкими для документування та охорони її регіональної варіативності та автентичності. До того ж, через динамічність та локальну специфіку нематеріальної культурної спадщини виникають труднощі щодо її обліку.

Однією з визначальних характеристик нематеріальної культурної спадщини України є її етнокультурна інклюзивність. Наявність елементів спадщини, що належать різним етнічним спільнотам, зокрема корінним народам⁴, підкреслює її значення як чинника етнокультурного розмаїття та загальнонаціональної консолідації. Відтак нематеріальна культурна спадщина є не просто культурним надбанням, а стратегічним «живим» ресурсом, ефективно управління яким потребує подолання внутрішніх інституційних проблем і адаптації до кризових умов.

¹ Bortolotto C. From Objects to Processes: UNESCO's "Intangible Cultural Heritage" // Journal of Museum Ethnography. 2007. No. 19. PP. 21–33.

² Новорічна традиція буковинського маланкування. Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccr.org.ua/news/novorichna-tradytsiia-bukovynskoho-malankuvannia/> (дата звернення: 26.10.2025).

³ Маланка мусить вижити. Чому важливо зберегти традицію – попри війну та зміну календар. Репортер. URL: <https://report.if.ua/statti/malanka-musyt-vyzhyty-chomu-vazhlyvo-zberegty-tradyciyu-popry-vijnu-ta-zminu-kalendarja/> (дата звернення: 26.10.2025).

⁴ Див.: Закон України «Про корінні народи України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 10.10. 2025).

Говорячи про українську нематеріальну спадщину, слід враховувати, що донедавна вона займала другорядне місце порівняно з матеріальною. Це суттєво гальмувало формування державної політики, розвиток наукового інтересу та забезпечення відповідного фінансування. Внаслідок цього в Україні протягом тривалого часу не було створено ефективних механізмів обліку та збереження цієї спадщини, а законодавча база залишалася недостатньо розвиненою¹. Багато елементів «живої» спадщини перебували поза межами державної охорони та були відомі лише вузьким колам фольклористів та етнографів, що значно підвищувало ризик їхньої втрати через зменшення кількості носіїв і природну зміну поколінь. Ситуація почала поступово поліпшуватися після залучення України до міжнародних процесів у цій сфері, зокрема після ратифікації Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.)². Відтак початок XXI ст. став періодом становлення та легітимації української нематеріальної культурної спадщини як окремої та важливої сфери культурної політики.

2008 р. Україна, ратифікувавши Конвенцію 2003 р., взяла на себе зобов'язання імплементувати її базові принципи, одним з яких було створення та ведення інвентарів – переліків (регіональних та національного) «живої» спадщини³. Конвенція зобов'язує регулярно оновлювати такі переліки⁴. Започаткований 2012 р. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України⁵, який веде Міністерство культури, є основним інструментом державної політики з ідентифікації та охорони цієї спадщини. Першочергове призначення цієї державної інформаційної системи полягає в консолідації зусиль зі «збирання, накопичення, обробки, захисту, обліку та забезпечення доступу до вичерпної інформації про всі елементи «живої» спадщини, що функціонують на території країни, з метою їх всебічної охорони

¹ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні ... С. 4.

² Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-17#Text> (дата звернення: 01.09.2025).

³ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

⁴ Там само.

⁵ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

та популяризації»¹. Фактично, перелік є головним офіційним реєстром і дієвим засобом обліку автентичних проявів духовної спадщини, притаманних українському культурному простору.

Варто зазначити, що започаткування Національного переліку відбулося доволі пізно – лише 2012 р. Це було викликано нагальною необхідністю формування національної бази для номінування перших українських елементів, а саме «Петриківського розпису – українського декоративно-орнаментального малярства XIX – XXI ст.» та «Косівської кераміки» (яка пізніше була уточнена як «Традиція Косівської мальованої кераміки»), до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО². Початкова спроба номінації була відхилена, оскільки, відповідно до вимог Конвенції 2003 р., країни-учасниці зобов'язані мати власний національний перелік елементів цієї спадщини перед подачею будь-яких пропозицій до міжнародних списків. Перша версія Національного переліку містила лише чотири елементи, які вважалися найбільш репрезентативними на той момент: згадані вище «Традиції Косівської мальованої кераміки» та «Петриківський розпис», а також «Кролевецьке переборне ткацтво» та «Опішнянська кераміка». Показово, що перелік було офіційно затверджено Міністерством культури лише 2018 р. Варто наголосити, що фактична затримка зі створенням переліку та його офіційним затвердженням істотно гальмувала належне виявлення, дослідження, облік і популяризацію нематеріальної культурної спадщини України. Протягом тривалого часу охорона різноманітних елементів мала радше спорадичний, ніж системний характер.

Свідченням наміру докорінно змінити існуючий підхід стало затвердження нового порядку ведення Національного переліку у вересні 2023 р. Новий порядок передбачає диференціацію елементів «живої» спадщини на кілька спеціалізованих реєстрів-інвентарів, що повністю відповідає

¹ Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 25.08.2023 № 449 ...

² Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists?text=&type=00002> (дата звернення: 27.10.2025).

міжнародній практиці та вимогам ЮНЕСКО:

1. Інвентар нематеріальної культурної спадщини (станом на 16.07.2025 р. включав 82 елементи) – це основний реєстр елементів нематеріальної культурної спадщини, які передаються з покоління в покоління та відтворюються громадами¹;
2. Інвентар нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони (20 елементів) – це реєстр елементів, які перебувають під загрозою зникнення внаслідок різних причин, зокрема війни, окупації, природних чинників або припинення передачі (одним із показових прикладів слугує елемент «Звичай і технологія приготування святкової та поминальної каші у місті Авдіївка Донецької області»)²;
3. Інвентар належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини (7 елементів) – це реєстр, що фіксує успішні приклади заходів, розроблених спільнотами, для збереження та популяризації спадщини (наприклад, «Музей традиційного народного мистецтва Одещини»³ визнаний ефективним механізмом охорони, передачі та популяризації нематеріальної спадщини регіону, його діяльність базується на поєднанні дослідження, документування та інтерактивності)⁴;
4. Інвентар, що представляє культуру корінних народів України (5 елементів) – це спеціалізований реєстр, який визнає нематеріальну спадщину корінних народів як частину загальноукраїнської культури⁵;
5. Інвентар елементів, що були відроджені у зв'язку з перерваною традицією (1 елемент) – це реєстр, що включає елементи, відновлені після переривання традиції. Сьогодні до цього інвентаря належить лише один елемент – «Техніка вишивки «Городоцький шов» («городоцький стіб»))» (цю техніку вишивки згадує польський краєзнавець Кароль

¹ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

² Там само.

³ «Живий» музей елементів НКС Одещини. Одеський обласний центр української культури. URL: <http://oocuk.com.ua/музей-традиційного-народного-мистецт> (дата звернення: 27.09.2025).

⁴ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

⁵ Там само.

Фалькевич¹; вона вийшла з ужитку в середині ХХ ст., але була відновлена на початку ХХІ ст. завдяки діяльності співробітників Городоцького історико-краєзнавчого музею²; «городоцький стіб» особливий тим, що це густий, рельєфний глухий шов-петля, який використовує унікальні стародавні символи («місяціки» і «сонечка») і має обмежену, але виразну кольорову гаму (білий, червоний, синій, чорний)³.

Загалом, зазначена систематизація є важливою для ефективного захисту нематеріальної культурної спадщини, проте кожен із перелічених інвентарів має певні ризики. Основні проблеми, які не враховані у цих списках, пов'язані з необхідністю постійного контролю за життєздатністю традицій у швидкоплинних соціокультурних змінах, а також із прямими загрозами, як-от війна чи міграція, що потребують термінового, але часто недостатнього фінансування. Додатковою проблемою є розпорошеність знань через регіональну нерівномірність кращих практик та потреба у стратегічному включенні охорони спадщини корінних народів у сферу національної безпеки.

Станом на 16 липня 2025 р. Національний перелік налічує 115 елементів. Показово, що 92 з них були включені, починаючи з липня 2022 р. Це свідчить про посилення суспільного та державного інтересу до національної «живої» спадщини після початку повномасштабного російського військового вторгнення. Каталізатором цього процесу стало відверте зазіхання агресора на українську культурну ідентичність. За цих умов елементи спадщини, як-от «Культура приготування українського борщу» (включено до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, ЮНЕСКО 2022 р.) набули нового значення⁴. Нематеріальна культурна спадщина перетворилася на важливий інструмент культурної дипломатії, засіб протидії російській пропаганді та символічний щит на «культурному фронті»,

¹ Falkiewicz K. Monografia powiatu gródeckiego. Gródek: Gródecka Rada powiatowa. 1896. 140 s.

² Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

³ Бомко О. Нематеріальна культурна спадщина: чим особливий «городоцький шов» зі Львівщини. Duvys.info URL: <https://duvys.info/2024/09/13/gorodotskyj-shov-osoblyvist-tehniky-vyshyttya/> (дата звернення: 23.09.2025).

⁴ Culture of Ukrainian borscht cooking ...

що підкреслює унікальність та самобутність української культури.

Зростання суспільного інтересу до «живої» культурної спадщини України, спричинене повномасштабним вторгненням, виявило низку хронічних системних проблем у сфері її охорони. Війна не лише створила нові загрози для елементів цієї спадщини, але й загострила питання, пов'язані з якістю та повнотою Національного переліку. Критичним недоліком залишається недостатній рівень наукового дослідження та документації значної частини елементів, які вже включені до Національного переліку. Зокрема, щодо таких елементів, як «Весільний обряд заплітання долі», «Традиція повіншування Василів у с. Липівка», «Техніка вишивки «Городоцький шов» або «Поліська дудка-викрутка: традиція виготовлення та гри» та ін.¹. Крім того, наявні у відкритому доступі довідкові матеріали, фото та відео часто не дозволяють сформувати комплексного уявлення про соціокультурний контекст, функціональність та механізми передачі цих та інших елементів. Це є прямим наслідком інерційності державної культурної політики в галузі «живої» спадщини, яка до 24 лютого 2022 р. приділяла цій сфері недостатню увагу. Результатом такої недооцінки також є недостатній суспільний інтерес, брак кваліфікованих фахівців (етнологів, фольклористів, культурологів та ін.), які здійснювали належну інвентаризацію та опікувалися спадщиною на місцевому рівні.

Таким чином, нематеріальна спадщина України сьогодні є стратегічним «живим» ресурсом, що набув політичного та консолідуючого значення у воєнний час. Водночас, для забезпечення його довготривалої охорони та життєздатності необхідно подолати внутрішні інституційні проблеми, зосередившись на якісній науковій документації, підтримці спільнот-носіїв, формуванні власної національної правової системи охорони цієї спадщини.

¹ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

3.2. Проблеми управління нематеріальною культурною спадщиною України.

Слід зазначити, що в Україні тривалий час відсутні діючі юридичні механізми для фіксації, збереження та популяризації елементів «живої» культурної спадщини. Показово, що профільний Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.) зосереджений виключно на нерухомих пам'ятках: «будівлях, комплексах та історично значущих територіях та ін.»¹. Очевидно, що термін «культурна спадщина», закріплений у законодавстві того періоду, був обмеженим і потребував розширення, оскільки не включав нематеріальну спадщину як важливу частину культурної спадщини. Таке обмежене трактування, яке ігнорувало об'єкти нематеріальної культури, фактично витіснило нематеріальну спадщину за межі законодавчого поля, створивши правовий вакуум, який відчувається і сьогодні. Відповідно до оцінок фахівців, зокрема І. Кудерської, цей період характеризувався відсутністю адміністративно-правових засад охорони галузі². Крім того, ця обставина стримувала розвиток концепції української духовної спадщини та створювала перешкоди для належного обліку й дослідження її автентичних проявів на території України³.

У зв'язку з інтеграцією міжнародних стандартів, зокрема в рамках діяльності ЮНЕСКО у сфері нематеріальної спадщини, ситуація почала змінюватися. Активізація державних зусиль у сфері охорони «живої» спадщини розпочалася із затвердження «Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004–2008 рр.»⁴. Власне, цей крок свідчив про намір держави відповідати міжнародним нормам ще до офіційної ратифікації Конвенції. Особливістю Програми стало юридичне визнання нематеріальної культурної спадщини як окремого об'єкта державної політики,

¹ Закон України «Про охорону культурної спадщини» ...

² Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні ...

³ Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації ...

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004-2008 рр.». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1732-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.09.2025)

що було ключовим моментом для створення державної системи охорони цієї спадщини. Крім того, цінність документу полягає в тому, що він чітко окреслив напрями роботи з «живою» спадщиною (дослідження та інвентаризація, створення правової бази, підтримка носіїв традицій та популяризація), які стали основою для подальшої інституалізації нематеріальної культурної спадщини в Україні¹.

Як було відзначено вище, ключовою подією на шляху до розвитку нематеріальної культурної спадщини України стало приєднання країни 2008 р. до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини². Однак, попри успіхи, варто зауважити, що практична реалізація положення міжнародного договору відбувалася зі значним запізненням. Зокрема, офіційне формування Національного переліку та створення Експертної ради відбулося значно пізніше, лише 2014 р.³. Зазначена особливість демонструє порівняно низьку пріоритетність питання охорони нематеріальної спадщини на державному рівні, принаймні до початку повномасштабного вторгнення. Часто охорона «живої» спадщини в Україні обмежується етапом ратифікації та формального прийняття певних документів, стикаючись із системною інституційною інертністю та відсутністю спеціального законодавчого акту, що ускладнює перетворення міжнародних зобов'язань на ефективні практичні інструменти.

2010 р. було прийнято Закон України «Про культуру», який хоч і містив деталізоване визначення «нематеріальної культурної спадщини», запозичене з міжнародної термінології, але не мав чітких інструкцій щодо забезпечення її охорони на практичному рівні⁴. Згідно Конвенції 2003 р. країни-учасниці повинні створити власні механізми захисту цієї спадщини⁵. Водночас, в Україні

¹ Там само.

² Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» ...

³ Наказ МКІП України «Про затвердження Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1184-21#Text> (дата звернення: 01.09.2025).

⁴ Закон України «Про культуру»...

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>(дата звернення: 01.09.2025).

⁵ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

така державна система знаходить на етапі формування¹. Ключовою проблемою є відсутність дієвого правового механізму для ідентифікації, документування, збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. Зрештою, це призвело до кризових явищ у досліджуваній сфері.

Також на законодавчому рівні недостатньо чітко розмежовано повноваження та відповідальність між центральними органами виконавчої влади (зокрема, Міністерством культури) та органами місцевого самоврядування у сфері охорони нематеріальної культурної спадщини. Це важливо, адже, відповідно до міжнародної практики, «жива» спадщина є, передусім, спільното-орієнтованою, і її охорона має починатися на рівні територіальних громад та у тісній співпраці з носіями цієї спадщини. Крім того, не були оперативно розроблені та прийняті підзаконні нормативно-правові акти, які деталізували би процедуру формування Національного переліку, механізми надання державної підтримки носіям спадщини та закладам культури, що працюють у досліджуваній сфері.

Варто підкреслити, що лише зміни до законодавства та розробка окремих наказів Міністерства культури, прийняті після 2010 р., поступово почали заповнювати зазначену прогалину. Водночас очевидно, що в Україні досі бракує окремого закону про охорону нематеріальної культурної спадщини. Проблема українського законодавства полягає також у структурному розриві між міжнародними зобов'язаннями, які передбачають активну підтримку життєздатності елементів спадщини, та національним регулюванням, що протягом тривалого часу обмежувалося лише пасивною фіксацією цих елементів.

Ключовою спробою створити в Україні спеціальний правовий режим охорони нематеріальної спадщини стало обговорення проєкту Закону «Про нематеріальну культурну спадщину» у 2015 р., який так і не був прийнятий.

¹ Турчан В. О. Нематеріальна культурна спадщина: проблеми обліку та збереження. Матеріали 40-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавчі студії у вимірах сучасності, ретроспективі і перспективі», присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (1722-1794). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 68.

Основна його цінність полягала у створенні цілісної, спеціалізованої нормативної бази, що відповідала Конвенції ЮНЕСКО 2003 р. Проєкт передбачав деталізоване визначення спадщини та її форм (усних традицій, виконавського мистецтва, звичаїв, знань, ремесел тощо), усуваючи існуючі законодавчі прогалини. Було чітко окреслено засади ідентифікації, документування та інвентаризації елементів спадщини, включно зі створенням та веденням Національного переліку, а також порядок їхнього подання до Списків ЮНЕСКО. Відповідно до проєкту, передбачалося заснування спеціального координаційного консультативно-дорадчого органу при Міністерстві культури, що мало підвищити фаховість рішень та забезпечити міжвідомчу взаємодію. Водночас, незважаючи на позитивні моменти, зокрема формальне посилення ролі спільнот-носіїв, проєкт зберігав високий рівень централізації управління спадщиною на рівні Міністерства культури¹.

Можемо припустити, що відмова від прийняття окремого закону та подальші імплементаційні затримки є проявом бюрократичного консерватизму, коли швидкість імплементації та економія державних ресурсів визнавалися пріоритетнішими за сферу охорони нематеріальної спадщини. Імовірно, неприйняття окремого закону свідчить про відсутність політичної волі або фінансової спроможності для створення повноцінної нової інституційної та ресурсної бази.

Власне, оскільки рамковий закон про охорону нематеріальної культурної спадщини України досі неприйнятий, ключову роль у сфері її охорони відіграють нормативно-правові акти, зокрема мова про підзаконні акти Міністерства культури, які частково заповнюють правовий вакуум. До прикладу, порядок формування та ведення Національного переліку регулюється наказами саме цього міністерства². Наприклад, відповідний наказ встановлює процедуру «ідентифікації, документування, подання та включення елементів

¹ Мінкультури презентує законопроект «Про нематеріальну культурну спадщину». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248077113> (дата звернення: 27.09.2025).

² Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 25.08.2023 № 449 ...

«живої» спадщини до Національного переліку, визначаючи критерії для елементів та форму паспорта елемента цієї спадщини»¹. Водночас критерії включення елементів, визначені наказом, сформульовано надто узагальнено, що ускладнює їхню об'єктивну інтерпретацію та практичне застосування. Згідно з цим наказом, кожен елемент має відповідати ключовим вимогам:

1. представляти принаймні одну галузь спадщини;
2. бути частиною традиційної української культури або культури національних меншин;
3. визнаватися та схвалюватися спільнотою-носієм;
4. передаватися з покоління в покоління на момент подання;
5. бути життєздатним (функціонувати, застосовуватися на практиці)².

Для підвищення ефективності процедури та уникнення суб'єктивних рішень, існує нагальна потреба в конкретизації та деталізації зазначених критеріїв, особливо в частині доведення життєздатності та соціокультурної значущості елементів.

Процедура включення елементів «живої» спадщини до Національного реєстру, що регламентується наказом Міністерства культури, передбачає кілька етапів, в основі яких лежить інвентаризація (процес збору вичерпної інформації, включаючи відео- та фотоматеріали, та заповнення облікової картки)³. Інвентаризація спадщини є динамічним і перманентним процесом, який априорі не може бути завершений через постійну еволюцію та мінливість спадщини. Ініціаторами включення нових елементів до Національного переліку можуть виступати органи влади, місцевого самоврядування, творчі спілки, громадські об'єднання тощо. Як правило, клопотання подаються до Міністерства культури двічі на рік (15 квітня та 15 жовтня), з обов'язковим наданням згоди носіїв елемента, що номінується. Відсутність згоди порушує етичні принципи охорони спадщини та може призвести до порушення прав

¹ Там само.

² Там само.

³ Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 25.08.2023 № 449 ...

носіїв спадщини¹. Отже, зібраний пакет документів відправляється на експертизу Міністерства культури, яке після перевірки передає документи на розгляд Експертній раді з питань нематеріальної спадщини – «постійно діючому дорадчому органу»². В умовах законодавчого вакууму в сфері охорони нематеріальної спадщини Експертна рада виконує критично важливі функції, зокрема приймає рішення про включення/виключення елементів до/з Національного переліку та їх переміщення між інвентарями, розглядає результати моніторингу та надання рекомендацій щодо планів охорони та ін.³. На підставі рекомендацій Ради ухвалюється підзаконний акт Міністерства культури про включення елемента до Національного переліку, який оприлюднюється на офіційному вебсайті⁴.

Незважаючи на формальну прозорість, існує значна дистанція та диспаритет впливу між державою та громадами-носіями, які за Конвенцією 2003 р. мають відігравати ключову роль в охороні нематеріальної культурної спадщини. Громадські ініціативи виступають як промоутери та захисники спадщини, проте вони не мають дієвих важелів впливу на державні рішення та механізми підтримки. Для підвищення ефективності охорони необхідне стратегічне делегування повноважень громадам, що передбачає перехід від патронажної до партнерської моделі управління української духовної спадщини.

Повертаючись до підзаконних актів Міністерства культури, слід розуміти, що вони мають нижчу юридичну силу порівняно із законами. Вони можуть бути змінені чи скасовані значно швидше та простіше, що створює ризик нестабільності політики охорони нематеріальної культурної спадщини. Тим не менш, забезпечення належної охорони нематеріальної культурної спадщини

¹ Ethics and Intangible Cultural Heritage. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866> (дата звернення: 27.09.2025).

² Наказ МКІП України «Про затвердження Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України» ...

³ Наказ Міністерство культури та інформаційної політики України «Про затвердження Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1184-21#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

⁴ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

вимагає ухвалення окремого Закону України, що гарантуватиме захист від різних змін, зокрема політичних, та забезпечуватиме системність правового регулювання. Накази Міністерства культури можуть регулювати лише внутрішні управлінські та процедурні питання в межах повноважень самого Міністерства. Тобто, вони не можуть ефективно регулювати фінансові відносини, права інтелектуальної власності та ін. Відтак, без спеціального закону, українська «жива» спадщина залишається без чітких фінансових гарантій та інтегрованих механізмів захисту від неправомірного комерційного використання, що є критичним недоліком регулювання. Окрім того, процедура внесення елементів до Національного переліку, визначена наказами Міністерства культури, залишається формалізованою та бюрократичною. Це створює бар'єри для низових ініціатив громад, змушуючи їх адаптуватися до вимог державного реєстру.

Окрему увагу слід приділити проблемам прозорості та моніторингу в системі охорони нематеріальної культурної спадщини України. Важливо розуміти, що включення елемента до Національного переліку є лише початком роботи зі збереження унікальних зразків «живої» спадщини, а не кінцевим етапом. Невирішеним залишається питання ефективності існуючих механізмів моніторингу, за який відповідають обласні центри й управління культури. Моніторинг має здійснюватися щорічно, тобто на систематичній основі¹. Регіональні структури подають зібрані дані до Українського центру культурних досліджень, який забезпечує науково-методичний супровід та звітує перед Міністерством культури й Експертною радою². В умовах воєнного стану збір інформації про стан елементів часто відбувається у спрощеній формі, тобто переважно через опитування носіїв, що знижує об'єктивність і повноту отриманих даних. Зауважимо, що така ієрархічна система, у якій первинний збір інформації здійснюється на регіональному рівні, тоді як узагальнення та

¹ Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 25.08.2023 № 449 ...

² Статут Державної установи «Український центр культурних досліджень». Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccr.org.ua/about-us/statut-utskd/> (дата звернення: 27.09.2025).

ухвалення рішень відбувається централізовано, породжує інституційну асиметрію та ускладнює оперативне реагування на загрози. Методична база для якісного кризового моніторингу в Україні все ще недостатньо розвинена.

Відкритий доступ до моніторингових звітів на сайті Українського центру культурних досліджень наразі, з технічних причин, обмежений або відсутній. Це підриває прозорість процесу охорони нематеріальної культурної спадщини та унеможлиблює незалежний громадський та експертний контроль за ефективністю заходів охорони спадщини. За цих умов носії спадщини, державні органи та громадські інституції втрачають можливість ефективно та своєчасно реагувати на загрози охорони спадщини, виявлені під час моніторингу. Для забезпечення стійкості системи охорони нематеріальної культурної спадщини, особливо в умовах війни, необхідно терміново відновити публічний доступ до моніторингових звітів.

Незважаючи на згадані виклики, позитивною тенденцією є активна регіоналізація обліку. Обласні центри культури створюють орієнтовні локальні (обласні) переліки елементів спадщини, які слугують базою для подальшого просування спадщини до Національного та міжнародних списків. Наприклад, регіональний перелік Одеської області налічує 21 елемент, інформація про які представлена на вебсайті Одеського обласного центру української культури¹. Ця практика свідчить про активне заохочення місцевих громад до виявлення та документації своєї спадщини, що є ключем до успішної реалізації положень Конвенції на місцях. Разом із тим, такий рівень активності та інституційної спроможності центрів народної творчості не є рівномірним по всіх областях України.

3.3. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України.

Варто зауважити, що охорона української «живої» спадщини, яка була

¹ Регіональний інвентар елементів нематеріальної культурної спадщини. Одеський обласний центр української культури. URL: <http://oocuk.com.ua/nks/регіональний-перелік-елементів-нема> (дата звернення: 11.10.2025).

виведена на системний рівень після ратифікації Конвенції ЮНЕСКО, на сучасному етапі зіткнулася з подвійним викликом. З одного боку, це екзистенційні загрози, спричинені повномасштабною російською збройною агресією проти України; з іншого – хронічні системні недоліки у сфері державного управління, які лише загострилися в умовах війни. Повномасштабне вторгнення суттєво посилює суспільну увагу до української культурної спадщини загалом і до її нематеріальної складової зокрема¹. В Україні протягом тривалого часу усвідомлення важливості захисту власного нематеріального надбання залишалося недостатнім. Геноцидний характер агресії, пропагандистські наративи держави-агресорки щодо нібито «відсутності» української культури, а також усвідомлення ризику безповоротної втрати елементів нематеріальної спадщини зумовили глибоке переосмислення її ролі як ключового чинника національної ідентичності. Фактично, війна стала каталізатором осмислення українцями власної спадщини в межах ідентифікаційних процесів та ширшої деколонізаційної парадигми.

Очевидно, що головною проблемою охорони нематеріальної культурної спадщини на сучасному етапі є прямий та опосередкований вплив повномасштабної збройної агресії. Цей вплив має не лише руйнівний, а й деструктивний характер для соціальної структури, яка становить основу «живої» спадщини. Війна загрожує руйнуванням соціокультурного середовища (ареалу побутування елементів) та дезінтеграцією спільнот, що є критично важливими для збереження й передання традицій. Масове внутрішнє переміщення населення, особливо з регіонів активних бойових дій, розриває зв'язки між носіями та руйнує ареали сучасного побутування елементів.

З метою забезпечення належної охорони нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни з ініціативи ЮНЕСКО 5 квітня 2022 р. в онлайн-форматі відбулася Перша координаційна зустріч. Під час неї було визначено низку невідкладних заходів, зокрема активний розвиток «живої» спадщини, задоволення потреб громад у її збереженні, зміцнення спільнот-

¹ Див.: Рачков Є. С. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни ...

носіїв, а також налагодження обміну досвідом між носіями та громадянами приймаючих країн у разі внутрішнього чи зовнішнього переміщення¹. Ключовим напрямом визнано ідентифікацію актуальних потреб на рівні місцевих громад, для чого створювалися спеціальні комісії для опитування носіїв. Цю зустріч можна вважати першим кроком до мобілізації міжнародної підтримки зі збереження української нематеріальної спадщини в умовах російсько-української війни. Її результати засвідчили важливий зсув від пасивного обліку до активної підтримки носіїв спадщини.

Друга координаційна зустріч із підтримки охорони «живої» спадщини України відбулася 18 березня 2023 р. у м. Дніпро. Під час заходу увагу було зосереджено не стільки на захисних аспектах цієї спадщини, скільки на добробуті носіїв як ключових фігур у її збереженні. Окремий акцент зроблено на проблемі згуртованості внутрішньо переміщених осіб, оскільки війна істотно підірвала здатність українських спільнот консолідуватися для збереження та передання свого нематеріального надбання². Тобто, головним досягненням другої координаційної зустрічі можна вважати гуманізацію підходу до збереження нематеріальної культурної спадщини, а також визнання, що ця спадщина – не лише артефакти чи знання, а соціальний процес, що вимагає стійкості спільнот.

Окрім цього, ще однією важливою проблемою є відновлення втраченої нематеріальної культурної спадщини³. Однак, відтворити «живу традицію» неможливо, коли немає носіїв, які практикують цю спадщину, та соціокультурного середовища, без чого нематеріальна спадщина втрачає свій соціальний та ритуальний контекст. Крім того, якщо фізично немає активної

¹ Operational principles and modalities for safeguarding intangible cultural heritage in emergencies. UNESCO Intangible Cultural Heritage URL: https://ich.unesco.org/doc/src/Operational_Principles_and_Modalities_for_Safeguarding_ICH_in_Emergencies_EN.pdf (дата звернення: 22.10.2025).

² Підтримка української нематеріальної спадщини в умовах війни: у Дніпрі відбулася друга координаційна зустріч, організована Міністерством культури та інформаційної політики України. Дніпропетровська обласна рада. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/news/UA-підтримка-української-нематери/> (дата звернення: 23.10.2025).

³ Харіна А. Українська культура під російськими обстрілами: як громади рятують культурну спадщину від зникнення. Волноваха.City. URL: <https://volnovakha.city/cards/437245/ukrainska-kultura-pid-rosijskimi-obstrilami-yak-gromadi-ryatuyut-kulturnu-spadshinu-vid-zniknennya> (дата звернення: 22.10.2025).

спільноти, яка практикує традицію, втрачається механізм передачі, що перетворює «живу» спадщину на законсервований музейний артефакт.

Серед можливих рішень варто виокремити необхідність активного документування та дослідження нематеріальної спадщини, удосконалення інвентаризації та моніторингу, підвищення прозорості фінансових процедур, поліпшення кадрової підготовки та ефективності діяльності державних органів, відповідальних за цей напрям, а також розширення популяризації спадщини. Збереження елементів у воєнних умовах вимагає також невідкладної цифровізації. Необхідно створювати цифрові архіви максимально можливої кількості недокументованих або вразливих елементів, особливо тих, що походять із прифронтових територій. Нині можна констатувати, що в Україні відсутня чітка, загальнонаціональна стратегія довгострокових дій з охорони спадщини, зокрема в умовах, спричинених повномасштабною збройною агресією¹.

Суттєвою проблемою була та залишається неповна імплементація міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють принципи охорони нематеріальної культурної спадщини, а також невиконання міжнародних зобов'язань. Крім того, попри унікальність і розмаїття нематеріальної культурної спадщини України, наявні міжнародні, національний та локальні переліки відображають лише його вибіркочку частину. Проблеми виникають і на етапі підготовки, і на етапі внесення елементів до відповідних переліків. Зокрема, порядок оформлення облікової документації для включення елементів до переліків є складною та надмірно бюрократизованою процедурою, що потребує спеціальних знань і навичок, якими громади не завжди володіють. Високі вимоги до документації, необхідної для ідентифікації елементів, є технічно складними, що ускладнює процес для спільнот-ініціаторів. Додатково на ситуацію негативно впливає недостатня кількість фахівців, здатних забезпечити якісну підготовку матеріалів.

¹ Турчан В. О. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України ... С. 193.

Критично важливим для забезпечення життєздатності «живої» спадщини після її офіційного визнання є ефективне управління. Основна проблема полягає в тому, що внесення елемента до відповідного переліку нерідко сприймається як кінцева мета, а не як початок системної та довгострокової роботи. У результаті бракує чіткого, орієнтованого на громаду й фінансово забезпеченого Плану охорони цієї спадщини. За відсутності такого плану конкретні заходи (майстер-класи, експедиції, створення цифрових архівів тощо) не дають належного ефекту; відповідальні сторони (громада, місцева влада, заклади культури та ін.) не мають чіткого розподілу обов'язків, а механізми моніторингу стану елементів (зокрема оцінка кількості носіїв чи частоти практикування) фактично не працюють. Вимоги до звітності, що надходять від Міністерства культури до регіональних і місцевих установ, часто зосереджені переважно на кількісних показниках (кількість проведених заходів, оновлених записів тощо), а не на якісних індикаторах, які безпосередньо відображають життєздатність елементів та рівень залученості спільнот, зокрема молоді. Унаслідок цього управління елементами нематеріальної культурної спадщини нерідко зводиться до формального подання звітів, а не до реальної підтримки носіїв і практик. Така ситуація фактично формує «паперовий» захист, який демотивує носіїв. Крім того, з огляду на те, що органи управління нематеріальною культурною спадщиною зазвичай перебувають у підпорядкуванні Міністерства культури, може складатися враження, що процес збереження спадщини «передається» від громади до держави, а не вибудовується як партнерство. Це, своєю чергою, здатне знижувати рівень довіри та ініціативності носіїв. Стратегічною метою має бути створення такої політики, яка б надала громадам більше повноважень для управління «живою» спадщиною, посилюючи культурну автономію та локальні ініціативи.

Продовжуючи аналіз системних проблем, слід наголосити, що, попри наявну нормативно-правову базу та імплементацію міжнародних актів, в Україні все ще бракує необхідної правової основи, яка б визначала сучасні принципи охорони «живої» спадщини, передбачала відповідальність за її

знищення та окреслювала механізми її збереження в умовах збройного конфлікту. Відтак постає очевидна потреба відновити роботу над Законом України «Про нематеріальну культурну спадщину» як майбутньою правовою основою національної системи охорони нематеріальної культурної спадщини.

Також чимало проблем пов'язано з популяризацією та медіатизацією нематеріальної культурної спадщини України. Наприклад, популяризація часто зводиться до розміщення інформації на офіційних вебресурсах, що є надто пасивним підходом до збереження спадщини. Суттєвою проблемою є обмежене використання сучасних медіаплатформ та соціальних мереж для залучення різних груп людей (вікових, етнічних, професійних тощо). Водночас популяризація містить ризики неконтрольованої комерціалізації та «фольклоризації» спадщини. Відсутність чітких етичних і юридичних механізмів регулювання використання бренду нематеріальної культурної спадщини може завдати шкоди її автентичності та інтересам носіїв. Вирішення проблеми вимагає чітких кроків, орієнтованих на захист прав носіїв¹. Цього можна досягти шляхом розробки Етичного кодексу популяризації спадщини, який заборонятиме її використання у спосіб, що спотворює автентичність або шкодить репутації елементів. Крім того, можливим рішенням зазначених проблем популяризації спадщини може стати створення централізованої мультимедійної платформи, на кшталт «Цифрового архіву нематеріальної спадщини», що міститиме не лише текстові описи, а й високоякісні фото- та відеоматеріали, 3D-моделі, аудіозаписи й інші цифрові ресурси. Для ефективного поширення інформації серед молоді варто активніше використовувати популярні медіаплатформи (Instagram, TikTok, YouTube тощо), застосовуючи короткі відеоформати, орієнтовані на демонстрацію процесів, а не лише фінальних результатів. Також доцільно розвивати партнерства з блогерами та інфлюенсерами, що сприятиме підвищенню видимості нематеріальної спадщини серед ширших аудиторій.

¹ Lixinski L. Intangible Cultural Heritage in International Law ... P. 237.

Врешті, важливо усвідомлювати, що українська нематеріальна спадщина сьогодні є потужним інструментом протидії російській пропаганді на «культурному фронті», функціонування якого забезпечується спільними зусиллями громад-носіїв, держави та міжнародної спільноти. Ефективна охорона спадщини можлива через трикомпонентну модель взаємодії: «Міжнародні інституції – Держава – Громади»¹. У цій схемі держава має забезпечувати підтримку ініціатив «знизу» від громад, які, у свою чергу, реалізують пріоритетні заходи збереження. Роль міжнародних інституцій полягає в системному сприянні захисту української спадщини. Критично важливою є злагоджена робота та ефективність кожного з цих компонентів.

Таким чином, система охорони нематеріальної культурної спадщини України зараз знаходиться у складному становищі. Повномасштабна війна значно загострила вже існуючі системні проблеми. Війна спричинила численні загрози для носіїв та осередків спадщини, але також зробила нематеріальну спадщину важливим інструментом національної стійкості, культурної дипломатії та зміцнення української ідентичності. Основні проблеми охорони спадщини пов'язані передусім з управлінням і стосуються етапів виявлення, обліку та моніторингу спадщини. Існуюча нормативно-правова база, хоч і відповідає міжнародним стандартам, та не забезпечує чітких правил, прозорих процедур, достатніх ресурсів та ефективного контролю за станом елементів. Часто внесення елементів до офіційних переліків сприймається як кінцева мета, а не початок системної роботи, що призводить до формального «паперового» захисту спадщини. Щоби посилити стійкість нематеріальної культурної спадщини, потрібні комплексні стратегічні заходи: реформування законодавства, прозорість і доступ до інформації, децентралізація управління, залучення громад та надання їм додаткових повноважень і фінансових стимулів тощо. Популяризація та медіатизація спадщини допомагають її зберігати та залучати молодь, але потребують етичних стандартів і контролю, щоб уникнути комерціалізації та спотворення автентичності. Своєю чергою оцифрування

¹ Турчан В. О. Нематеріальна культурна спадщина ... С. 68.

спадщини має особливе значення для її дослідження та подальшого збереження. Безперечно, нематеріальна культурна спадщина має стати складовою повоєнного відновлення України, слугуючи ресурсом для психосоціальної підтримки, арт-терапії та економічного відродження креативних індустрій у постраждалих регіонах. Ефективний захист нематеріальної культурної спадщини можливий лише за умов спільної роботи міжнародних організацій, держави та громад, що створює трикутну модель підтримки та забезпечує належне збереження культурних практик.

РОЗДІЛ ІV. ПРОБЛЕМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Як було зазначено в попередніх розділах, включення елементів нематеріальної культурної спадщини до різноманітних переліків є важливим етапом їх охорони. Втім, цей крок лише надає унікальним проявам «живої» спадщини офіційний статус і закладає основу для подальшої роботи. Справжня життєздатність нематеріальної культурної спадщини забезпечується системною діяльністю з її дослідження, захисту та, що найважливіше, популяризації – «підвищення обізнаності громадськості на різних рівнях щодо важливості нематеріальної спадщини... та передачу її з покоління в покоління»¹. Ключовою проблемою в Україні є розрив між офіційним визнанням елементів нематеріальної спадщини та їх практичною охороною, яка має супроводжуватися реальними зусиллями, спрямованими на забезпечення передачі знань. Саме ці заходи є необхідними для того, щоб ця спадщина залишалася «живою», а не лише формальним записом у реєстрі.

Популяризація слугує каталізатором охорони, мобілізуючи необхідні ресурси та соціальну підтримку. Медіависвітлення, що супроводжує включення елементів до переліків, формує позитивне сприйняття в суспільстві та сприяє залученню зростаючої кількості зацікавлених сторін². Своєю чергою це визнання стимулює появу ресурсів і підтримки, необхідних для забезпечення передачі знань і навичок. Відтак популяризація елементів нематеріальної культурної спадщини не є кінцевою метою, а стратегічним засобом, що забезпечує інституційну та соціальну підтримку для збереження традицій.

На сьогодні збереження та популяризація нематеріальної спадщини є пріоритетним завданням, особливо в умовах російсько-української війни. Ця обставина ставить перед досліджуваною сферою нові нетривіальні виклики. Традиційні методи популяризації, такі як масові фестивалі, ярмарки, туристичні

¹ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ...

² Partnerships with media. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: https://ich.unesco.org/en/media-00500?utm_source (дата звернення: 26.09.2025).

маршрути тощо, стали небезпечними або взагалі неможливими через постійну загрозу обстрілів, пошкодження та руйнування різноманітної спадщини. Крім того, війна становить пряму загрозу для носіїв спадщини, які зберігають і передають традиції. В умовах кризи традиційних інструментів популяризації постає необхідність переосмислення існуючих практик та переходу до стійких, інноваційних і безпечних стратегій. Таким чином, у сучасних умовах популяризація нематеріальної культурної спадщини України виходить за межі традиційної сфери культурної політики та набуває загальнонаціонального стратегічного значення. Її результативність дедалі більше визначається здатністю повноцінно інтегрувати цифрові технології та інноваційні методи, що забезпечують адаптацію до нових суспільних викликів. У цьому розділі буде розглянуто ключові чинники, які перешкоджають ефективному поширенню знань про нематеріальну культурну спадщину на сучасному етапі, а також окреслено можливі напрями їх подолання.

4.1. Поширені форми популяризації нематеріальної культурної спадщини України.

Слід відзначити, що «традиційні» форми популяризації нематеріальної культурної спадщини (виставки, фестивалі, експедиції, лекції, майстер-класи тощо) становлять фундаментальну основу її охорони, оскільки забезпечують підтримку культурних практик і міжпоколінну передачу знань та навичок. На відміну від науково-документаційних методів (архівування, фіксація, облік тощо), спрямованих передусім на збереження спадщини як статичного об'єкта, популяризаційні формати створюють «живий простір» взаємодії між носіями знань і громадою. У таких практиках учасники не лише спостерігають за процесом, а й стають його співтворцями.

Вибір форм популяризації нематеріальної культурної спадщини безпосередньо залежить від особливостей галузей цієї спадщини, визначених Конвенцією 2003 р. Поширені сьогодні форми популяризації умовно можна згрупувати за трьома ключовими напрямами, що забезпечують функціонування

і передачу «живої» спадщини:

- форми, орієнтовані на трансфер навичок (майстер-класи від носіїв, етнографічні та навчальні експедиції, освітні проєкти та неформальна освіта);
- форми, орієнтовані на автентичне відтворення (практикування обрядів, ритуалів, традиційних звичаїв усередині громади);
- форми, орієнтовані на публічний вираз та репрезентацію (фестивалі, ярмарки, фольклорно-етнографічні заходи, конкурси, співпраця з креативними індустріями).

Слід зазначити, що використання зазначених форм популяризації нематеріальної культурної спадщини в Україні в умовах війни перебуває під загрозою. Зрозуміло, що війна робить масові та публічні заходи неможливими, руйнуючи цим самим основу для «живого поля» для взаємодії. Відтак, це створює критичні перешкоди для безперервної передачі спадщини та її відтворення в громадах. За цих умов постає питання: як можна переосмислити та адаптувати «традиційні» форми популяризації нематеріальної культурної спадщини України, щоби забезпечити життєздатність елементів, які залежать від колективної практики та публічного виразу, в умовах війни, коли класичні методи не можуть бути реалізовані через ризики, пов'язані з війною?

Серед різноманітних викликів, окрім впливу війни, варто також згадати про ризик об'єктивізації та розділення спадщини. У випадку «традиційних» форм популяризації існує ризик фокусування лише на об'єкті (матеріальному витворі), а не на процесі, знаннях, техніці виконання та сенсі, що, власне, і становить нематеріальну суть. Відтак це може призвести до спрощення сутності живої традиції, особливо враховуючи постійну наукову дискусію щодо доцільності розділення спадщини на матеріальну та нематеріальну¹. Наприклад, у випадку Петриківського розпису або Косівської кераміки матеріальний прояв (спрощено малюнок або виріб) є видимим та привабливим для широкої

¹ Iacono V. L., Brown D. H. K. Beyond Binarism: Exploring a Model of Living Cultural Heritage for Dance // Dance Research. 2016. Vol. 34. PP. 84–105.

аудиторії, а отже, саме матеріальний виріб може стати єдиним фокусом уваги, тоді як нематеріальна складова (методика, знання, техніка виконання, символіка тощо) відійде на другий план. В умовах сучасних викликів нематеріальна культурна спадщина України потребує адаптованої цілеспрямованої популяризації, форми якої мають бути переосмислені.

Окремої уваги заслуговує класифікація основних форм популяризації нематеріальної спадщини, яку доцільно розглядати у трьох ключових вимірах: навчання (трансфер знань і навичок), внутрішня практика (традиційне відтворення) та зовнішня демонстрація (публічне представлення). Ефективність і потенційні ризики кожного з цих напрямків суттєво відрізняються залежно від конкретної сфери нематеріальної культурної спадщини. Їх докладний аналіз дозволяє показати, яким чином елементи «живої» традиції зберігають актуальність і життєздатність попри сучасні виклики.

Фундаментальним для забезпечення безперервності нематеріальної культурної спадщини є навчальний напрямок, основною метою якого виступає цілеспрямована передача теоретичних знань і практичних умінь від носія до учня. В основі навчального трансферу лежить міжпоколінна комунікація, що забезпечує спадкоємність традиції. Водночас, попри високу ефективність, існує ризик спрощення змісту «живої» традиції та втрати її культурного контексту, що потребує особливої методичної уваги. Навчання та наставництво (з боку носіїв спадщини) є ефективним механізмом збереження спадщини. Наприклад, в с. Опішня на Полтавщині, щоби навчитися мистецтву опішнянського гончарства, часто учні жили у своїх майстрів, допомагаючи по господарству та переймаючи унікальні техніки вироблення та розпису гончарних виробів¹.

Варто враховувати, що головною функцією навчання є передача й засвоєння знань, тому цей напрямок є найменш вразливим до об'єктивізації та комерціалізації, на відміну від репрезентативних форм популяризації. Водночас він також має низку специфічних ризиків. Найсуттєвішим із них є передача

¹ Батирева І. Опішнянська кераміка. Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/opisnanskaa-keramika> (дата звернення: 28.09.2025).

лише технічних навичок без відповідного культурного контексту (історичного, світоглядного, ціннісного тощо). Крім того, існує ймовірність свідомого спотворення традиції, зокрема з метою її універсалізації чи пристосування до зовнішніх вимог. Значною загрозою залишається і вразливість самого носія як ключової ланки у процесі передання нематеріальної культурної спадщини.

В умовах війни, коли пряма комунікація та фізична присутність носіїв спадщини через безпекові ризики та вимушене переміщення, часто унеможливлені, традиційні форми популяризації спадщини зазнали певних змін. Зокрема, в умовах війни отримали поширення різноманітні онлайн-події із залученням носіїв спадщини. Наприклад, сьогодні існують онлайн майстер-класи з навчання технікам Петриківського розпису¹, прикрашення гуцульських писанок² тощо.

В умовах війни істотно ускладнилася організація етнографічних та навчальних експедицій. На відміну від індивідуального наставництва, такі експедиції спрямовані на колективне засвоєння та документування знань, що існують в автентичному культурному середовищі. Вони дозволяють зануритися у реальний контекст спадщини, що має особливе значення для усних традицій і знань. Експедиції демонструють, що нематеріальна культурна спадщина не є ізольованим явищем, а формується у взаємодії громади-носія та дослідників, які прагнуть зберегти й інтегрувати ці знання у формалізовані освітні формати. Їх важливість полягає не лише у створенні первинних навчальних матеріалів чи приверненні уваги до традиції та підвищенні її престижу в очах громади. Експедиції забезпечують цілісне засвоєння елемента, передаючи не лише саму практику, а також середовище її існування – ландшафт, мережу соціальних зв'язків і світоглядні засади. Такий підхід мінімізує ризик фрагментації знань і сприяє більш повному збереженню спадщини.

Ще однією важливою формою популяризації нематеріальної культурної

¹ Майстер-класи з петриківського розпису. Петриківський розпис Анісія Савченко: YouTube. URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLDKgsZFZT0n_x3Biw1er7146bHZxlpOMq (дата звернення: 28.09.2025).

² Гуцульські писанки та флєцькі галунки «з бурінцема». Майстер-клас. Лариса Іроденко: YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2Qfj-4L9SQM> (дата звернення: 28.09.2025).

спадщини є освітні проєкти та практики, які структурують знання та забезпечують їх міжпоколінну передачу. Різноманітні елементи спадщини дедалі активніше інтегруються у формальну освіту. Наприклад, при художніх школах створюються курси з технік Самчиківського та Петриківського розпису, де навчальний процес побудований послідовно та систематизовано¹. Водночас існує ризик універсалізації та надмірної академізації знань, які історично передавалися через безпосереднє неформальне наставництво. Найбільш формалізованим механізмом є університетські курси та програми, що виконують функцію легітимації нематеріальної спадщини через академічний процес. Важливим засобом популяризації також є лекції, семінари, конференції тощо. Ці заходи створюють простір для обміну досвідом та вироблення ефективних стратегій, дозволяючи вести наукову дискусію щодо проблем охорони різних елементів спадщини та окреслювати шляхи їх вирішення. Показовими прикладами можуть слугувати семінари «Нематеріальна культурна спадщина – основа української ідентичності»² та «Методи пошуку та дослідження нематеріальної культурної спадщини. За матеріалами фольклорно-етнографічних експедицій 2024 р.»³, які були організовані Харківським обласним організаційно-методичним центром культури і мистецтва.

Наступні форми популяризації нематеріальної культурної спадщини, орієнтовані на автентичне відтворення обрядів, ритуалів і традиційних звичаїв усередині громади, в їх природному середовищі. Це важливий аспект збереження елементів, що забезпечує життєздатність традицій в середині громади й мінімізує їх спотворення, адже нематеріальна культурна спадщина, яка функціонує у своєму природному контексті, зберігає первісний зміст і символіку. Передача знань і навичок відбувається через соціальну взаємодію та

¹ Самчиківський розпис Вікторії Родочиної. Онлайн курс. Victoria Radochyna. URL:<https://www.samchykivka.art/online-course-ua?lang=uk>(дата звернення: 18.10.2025).

² Семінар «Нематеріальна культурна спадщина – основа української ідентичності». Харківський обласний центр культури і мистецтва: YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GT9jjSbxAjE> (дата звернення: 18.10.2025).

³ Методи пошуку та дослідження нематеріальної культурної спадщини. За матеріалами фольклорно-етнографічних експедицій 2024 р. Харківський обласний центр культури і мистецтва: YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vd7IVBLgwZ8> (дата звернення: 18.10.2025).

колективну участь в обрядах, ритуалах і звичаях. Учасники засвоюють спадщину не за принципом заучування, а через проживання традиції як функціональної потреби суспільного життя, що гарантує її автентичність. Водночас залежність цього напрямку від сталості громади та природного середовища робить його вразливим перед зовнішніми загрозами.

Яскравим прикладом автентичного відтворення як форми популяризації є численні елементи, включені до Національного переліку, що зберігаються та відтворюються завдяки практикуванню громадою. Особливо наочно цей напрям ілюструють традиції календарно-обрядового циклу. Зокрема, обряд «Водіння Куста» у с. Сварицевичі на Рівненщині, який часто називають «Кустуванням», проводиться щороку на Зелені свята. Ця традиція, внесена до Національного переліку, демонструє цілісний, триденний характер автентичної практики¹. Першого дня Трійці жителі села відвідують кладовище, де відбувається ритуальне «голосіння» за померлими та прикрашання могил гіллям, що забезпечує передачу пам'яті про предків і їх інтеграцію у річний цикл громади. На другий день обирають та ритуально одягають «Куст» – зазвичай молоду дівчину, вбрану в зелене гілля та листя, з вінком на голові. Цей етап є ключовим для передачі символіки переходу від весни до літа, де Куст уособлює природну силу та родючість. Третього дня учасники обходять кожну сільську оселю, співаючи обрядові пісні з побажаннями добра, врожаю та здоров'я. Трансфер знань тут відбувається через колективну соціальну дію: кожен учасник засвоює та відтворює свою роль, фіксуючи традицію на рівні соціальної структури та тілесної пам'яті².

Варто підкреслити, що саме функціональний зв'язок «традиція – соціальна дія» робить форми автентичного відтворення найменш вразливими до об'єктивізації. Водночас ці форми значною мірою залежать від

¹ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

² Традиція обряду «Водіння Куста» у с. Сварицевичі Дубровицького району: Облікова картка. КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості». URL: <http://rocnt.com.ua/?p=1140> (дата звернення: 19.09.2025); У селі на Рівненщині водили Куста. Що варто знати про цей дохристиянський обряд. Суспільне. URL: <https://suspilne.media/140965-u-seli-na-rivnensini-vodili-kusta-so-var-to-znati-pro-cej-dohristianskij-obrad/> (дата звернення: 13.08.2025).

життєздатності громади та її здатності відтворювати традиції, що робить їх особливо вразливими в умовах війни. У цьому контексті постає питання: які інноваційні механізми, зокрема синхронні онлайн-сесії та інші цифрові підходи, можуть бути найбільш ефективними для забезпечення безперервної міжпоколінної передачі знань, коли пряма комунікація з носієм стає неможливою?

Іншим прикладом, де основною формою передачі знань є внутрішня практика та наставництво всередині громади, є колективне виготовлення гуцульських ліжників¹. Відтворення цієї традиції охоплює не лише ткання на верстаті, а й увесь комплексний процес, що починається зі стрижки овець та підготовки вовни і завершується безпосереднім виготовленням ліжників із застосуванням складних технік ручного ткацтва та так званого «валяння у валилі» – спеціальних природних або механічних пристроїв для збивання вовни. Практикування повного циклу забезпечує передачу унікальних навичок і знань, пов'язаних із гуцульським ліжникарством².

Ще одним показовим прикладом автентичного практикування є «Традиція приготування українського борщу» – елемент нематеріальної спадщини України, включений до міжнародного списку, що потребує термінової охорони³. Ця традиція зберігає життєздатність не лише як кулінарна практика, але також як комплексна форма соціальної взаємодії, родинної єдності та обрядовості. Передача рецептур і особливостей подачі відбувається у сімейному колі через спільне готування, обговорення та святкові зібрання, зберігаючи автентичний характер традиції⁴.

Схожу модель популяризації демонструє Петриківський розпис. Його неперервність підтримується насамперед у родинних осередках і місцевих майстернях, де учні безпосередньо переймають техніку та колористику від

¹ Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ...

² Карпатський ліжник – винахід гуцулів. Ukraïner. URL: <https://www.ukraïner.net/karpatskyj-lizhnyk/> (дата звернення: 13.08.2025); Книш Б. Гуцульські ліжники. Традиції та сучасні інтерпретації (за матеріалами Косівського району Івано-Франківської обл.) // Народознавчі зошити. 2019. № 1 (145). С. 81–91.

³ Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices ...

⁴ Culture of Ukrainian borscht cooking ...

майстрів. Саме така неформальна форма навчання забезпечує збереження індивідуального стилю та унікальної символіки розпису, водночас укорінюючи його у культурному середовищі громади¹.

Таким чином, автентичне відтворення як напрям популяризації нематеріальної культурної спадщини не лише сприяє збереженню неперервності передачі її елементів з покоління до покоління та забезпечує тяглість традицій, а й формує внутрішню мотивацію їхнього подальшого існування, укорінену в соціокультурному житті громади. Такий підхід дозволяє розглядати нематеріальну культурну спадщину не як музейний експонат чи об'єкт спостереження, а як живу складову повсякденного буття громади, у межах якого культурна ідентичність проявляється через дію, участь і спільні практики.

Третій напрям популяризації нематеріальної спадщини – репрезентативний. Він охоплює форми, спрямовані на публічне вираження та зовнішню презентацію елементів, тобто на вихід нематеріальної культурної спадщини за межі локальної спільноти та її представлення широкій аудиторії. Основною метою таких форм, окрім збереження та відтворення спадщини, є формування позитивного іміджу України, гідна презентація її культури, а також популяризація духовної складової як невід'ємної частини національної ідентичності. До найпоширеніших репрезентативних форм належать фестивалі, ярмарки, музейні виставки, тематичні презентації тощо. Вони дають змогу демонструвати елементи спадщини в яскравій та привабливій формі, забезпечуючи їх позитивне сприйняття. Водночас орієнтація на публічну презентацію та створення привабливого «продукту» породжує низку проблем, зокрема схильність до фрагментації через вибіркового характеру репрезентації. Крім того, вагомою загрозою є комерціалізація: стандартизація та адаптація під потреби споживачів можуть призвести до втрати автентичності.

Одним із найбільш ефективних інструментів популяризації нематеріальної культурної спадщини є фестивалі, що поєднують демонстрацію

¹ Petrykivka decorative painting as a phenomenon of the Ukrainian ornamental folk art ...

традицій, активну участь громади та залучення широкої аудиторії, створюючи умови для збереження та життєздатності елементів традиційної культури¹. Варто відзначити, що фестивалі охоплюють різні сфери нематеріальної культурної спадщини – від гастрономічних і ремісничих традицій до музичних, хореографічних та обрядових. Їхня роль полягає не лише у презентації та популяризації окремих елементів спадщини, а й у сприянні міжкультурному обміну, підвищенню туристичної привабливості регіонів та формуванню позитивного образу української культури загалом. Разом з очевидною ефективністю фестивального формату існують також певні ризики та виклики. Зокрема, актуальним постає питання, яким чином забезпечити дієву репрезентативну функцію фестивалів у популяризації нематеріальної культурної спадщини, водночас запобігаючи комерціалізації, фрагментації та втраті автентичності?

Як правило, фестивалі організовуються щорічно за ініціативи місцевих громад, на території яких побутує той чи інший елемент нематеріальної культурної спадщини. Такий підхід сприяє залучення носіїв до практикування та популяризації спадщини. Водночас подібні заходи потребують значної фінансової та організаційної підтримки, що створює додаткові виклики для їх проведення. Яскравим прикладом слугує фестиваль-ярмарок «Гуцульська бриндзя», що відбувався протягом 1999–2019 рр. у м. Рахів Закарпатської області². Фестиваль популяризував традиції гуцульських вівчарів, їхнє ремесло та побут³. Фестиваль розпочинався ярмарком вівчарської продукції, де центральне місце посідала автентична бриндза, виготовлена за давніми технологіями. Урочисте запалювання полонинської ватри, звуки трембіт, мандолін і дрімб створювали атмосферу автентичного гуцульського середовища. Захід доповнювали конкурси, етнографічні покази, майстер-класи

¹ Див.: Laing J. Festival and event tourism research: Current and future perspectives // *Tourism Management Perspectives*. 2018. Vol. 25. PP. 165–168.

² Фестиваль «Гуцульська бриндзя» – 2015. м. Рахів. SNIMAFILM: YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uuoFT66jEpY> (дата звернення: 13.08.2025).

³ Гуцульська бриндзя. КЗ «Обласний організаційно-методичний центр культури» Закарпатської облради. URL: <https://zakfolkcenter.info/load/hutsulska-bryndzia> (дата звернення: 13.08.2025).

з доїння овець, дегустації страв та ремісничі демонстрації, перетворюючи фестиваль на живу лабораторію традиційного життя Карпат. Фестиваль не лише демонстрував традиційні гуцульські практики, а й підтверджував офіційну автентичність продукту. Так, 2018 р. ГО «Асоціація виробників традиційних карпатських високогірних сирів» подала заявку на реєстрацію географічного зазначення для гуцульської бриндзи¹. На сьогодні «Гуцульська бриндзя» стала першим українським продуктом із географічним зазначенням, що відповідає європейським стандартам і може претендувати на визнання у країнах ЄС². Така реєстрація підкреслює цінність і унікальність традиційного виробництва, підтримує його автентичність і сприяє міжнародній популяризації нематеріальної культурної спадщини України. Фестиваль припинив своє існування 2019 р., що засвідчує: за відсутності стійкого фінансування та сталої організаційної моделі, навіть за високого рівня автентичності, життєздатність фестивалю, а отже й ефективність цього інструменту популяризації, не є гарантованою.

Іншим показовим прикладом, що висвітлює проблему фрагментації та спрощення «живої» спадщини, є фестиваль писанок у Львові, який популяризує один з її елементів – «Писанка: українська традиція і мистецтво оздоблення яєць», включений до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства³. Безсумнівно, фестиваль писанок виконує важливу роль у збереженні, популяризації та передачі знань про писанку наступним поколінням, сприяючи усвідомленню значення української культури на національному та міжнародному рівні. Його проводять щорічно в Україні, починаючи від 2011 р. Здавна писання писанок було особливим ритуалом, наповненим символізмом і певними обрядовими правилами. Писанка вважається символом життя, відродження та родинного благополуччя. Під час фестивалю організовують виставки писанок з усіх регіонів України, конкурси,

¹ Там само.

² «Гуцульська овеча бриндзя» стала першим українським географічним зазначенням. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/09/7234282/> (дата звернення: 13.08.2025).

³ Pysanka, Ukrainian tradition and art of decorating eggs ...

майстер-класи для дітей та дорослих, а також театралізовані виступи та концерти, що дозволяє відвідувачам не лише спостерігати, а й активно долучатися до традиції¹. Разом із тим, слід відзначити, що фестиваль демонструє писанки з усіх регіонів України, а отже, існує ризик уніфікації та спрощення регіональних відмінностей, що може призвести до розмивання автентичності конкретних локальних практик. Окрім того, існує ризик перетворення писанкарства на культурне видовище, що може змінити сам контекст писання писанок. Наостанок, ще одною помітною проблемою є те, що фестиваль, акцентуючи увагу на писанці як «мистецтві оздоблення» та на технічних навичках, спрощує традицію². Тобто, глибокий символізм, пов'язаний з писанням писанок, обрядові правила, родинний контекст – все те, що робило елемент живою традицією, відходить на другий план.

Ще одним прикладом є міжнародний різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях», започаткований 2010 р. при церкві Царя Христа отців Василіан в Івано-Франківську³. Цей фестиваль демонструє автентичні різдвяні пісні, вертепи, театралізовані дійства та народні костюми, поширюючи знання про українські обряди святкування Різдва та сприяючи їх збереженню й популяризації на національному та міжнародному рівнях⁴. Водночас, зважаючи на міжнародний формат фестивалю, постає проблема співвідношення автентичності елементу з уніфікованими міжнародними вимогами, яким має відповідати захід, враховуючи його міжнародний характер. Унікальність заходу полягає в тому, що він об'єднує хорові колективи з України та діаспори, відтворюючи традиції українського різдвяного співу. Упродовж кількох днів відбуваються виступи, тематичні зустрічі, урочисте відкриття та гала-концерт, що перетворює подію на приклад сучасної форми колективного переживання

¹ III Міський фестиваль Писанок у Львові 2013. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20130109002148/http://easter.lviv.ua/> (дата звернення: 18.08.2025).

² Фестиваль Писанок у Львові. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20130109002148/http://easter.lviv.ua/> (дата звернення: 13.09.2025).

³ Відбудеться прес-конференція з нагоди X Міжнародного Різдяного фестивалю «Коляда на Майзлях. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20190108201319/http://ugcc.if.ua/novyny/4315-vidbudetsia-pres-konferentsiia-z-nahody-kh-mizhnarodnoho-rizdvianoho-festyvaliu-koliada-na-maizliakh.html> (дата звернення: 13.08.2025).

⁴ Програма фестивалю «Коляда на Майзлях». Івано-Франківськ: офіційний сайт міста. URL: <https://mvk.if.ua/actual/49360> (дата звернення: 07.10.2025).

традиції¹.

Отже, етнофестивалі є дієвим інструментом популяризації нематеріальної культурної спадщини України. Фестивалі демонструють здатність поєднувати локальну автентичність з публічним представленням спадщини, виконуючи репрезентативну функцію, забезпечуючи таким чином життєздатність спадщини у сучасному суспільстві. Водночас, ключовим завданням для забезпечення стійкого збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини є впровадження механізмів контролю, які б гарантували пріоритет автентичності елементів над комерційними вимогами та прагненням зробити яскраве шоу.

Ще одним ефективним засобом популяризації нематеріальної культурної спадщини є її музеєфікація. Деякі дослідники, зокрема М. Алівізату, висловлюють певні сумніви щодо сумісності традиційного поняття «музей» та концепції «нематеріальна культурна спадщина»². Основний ризик полягає в так званій «музейній консервації», що не завжди є сумісним з живою та динамічною природою нематеріальної культурної спадщини. Традиційний підхід до музеїв як місць зберігання музейних цінностей у випадку «живої» спадщини може призвести до її «застигання», зменшуючи можливості для адаптації до сучасних викликів та потреб спільнот-носіїв³. Крім того, в Україні існує брак музейних фахівців, які б вміли працювати з нематеріальною культурною спадщиною саме як з динамічним явищем культури. Також бракує мережі спеціалізованих музеїв нематеріальної культурної спадщини, що гальмує системне впровадження ефективних практик. Натомість в Україні функціонують музеї, присвячені окремим елементам спадщини, зокрема: Музей горюньської культури, Музей ткацтва в с. Обуховичі, Музей солом'яного мистецтва «Солом'яне диво» (с. Купичів) на Волині та ін.

Слід зауважити, що нематеріальна культурна спадщина заслуговує на

¹ XVI міжнародний фестиваль «Коляда на Майзлях – 2025». Відкриття. Івано-Франківське ОТБ «Галичина»: YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=H0FxGeJiHrU> (дата звернення: 07.10.2025).

² Alivizatou M. Museums and Intangible Heritage: The Dynamics of an 'Unconventional' Relationship // Papers from the Institute of Archaeology. 2006. Vol. 17. PP. 47–57.

³ Там само. Р. 51.

представлення у музейних просторах, а «нетрадиційний взаємозв'язок» між музеями та цією спадщиною відкриває нові можливості для переосмислення музейної практики як інструмента її охорони¹. Щоб подолати ризик консервації, музей сьогодні має перейти від ролі пасивного сховища до активної платформи передачі знань і досвіду, забезпечуючи відвідувачам особистий досвід і можливість набуття навичок, залучаючи їх до практик духовної спадщини. Сьогодні музеї стають потужним інструментом збереження та популяризації нематеріальної спадщини, зберігаючи у своїх фондах різноманітні матеріали, пов'язані з обрядами, святами, звичаями та іншими проявами цієї спадщини, зафіксовані на аудіо-, відео- та цифрових носіях². Більше того, через презентаційну та освітню роботу музеїв, значно посилюється суспільна значимість елементів нематеріальної спадщини.

На сучасному етапі музеї України активно впроваджують інтерактивні форми роботи з нематеріальною культурною спадщиною, зокрема майстер-класи, фестивалі, театралізацію обрядів та фольклорних традицій. Метою таких заходів є не лише поширення знань про окремі елементи спадщини, а й формування практичних навичок через безпосередній особистий досвід відвідувачів. Наприклад, у Петриківському музеї етнографії, побуту та мистецтва на Дніпропетровщині, відвідувачів не лише знайомлять з унікальним елементом нематеріальної спадщини (у формі екскурсій та лекцій), але також навчають технікам розпису³. Так само у Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному на Полтавщині відвідувачів навчають виготовляти та розписувати традиційні опішнянські гончарні вироби⁴. Зазначені практики популяризації спадщини неначе перетворюють відвідувачів музеїв на носіїв певних традицій.

¹ Там само. Р 55.

² Закон України «Про музеї та музейну справу». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2025).

³ Комунальний заклад культури «Петриківський музей етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва» в смт. Петриківка. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://museum.mcsc.gov.ua/museums/komunalniy-zaklad-kulturi-petrikivskiy-muzey-etnografii-pobutu-ta-narodno-prikladnogo-mistectva-v-smt-petrikivka> (дата звернення: 09.10.2025).

⁴ Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. URL: <https://opishne-museum.gov.ua/> (дата звернення: 09.10.2025).

Для закріплення позитивних змін у взаємозв'язку «музей та нематеріальна спадщина» слід запровадити спеціалізовані освітні програми підготовки менеджерів нематеріальної спадщини, здатних працювати з «живою» спадщиною. До цієї категорії можуть належати як носії традицій, так і етнографи, етнологи та інші фахівці. На державному рівні доцільно розробити програму підтримки для створення спеціалізованих центрів нематеріальної культурної спадщини. Крім того, необхідно розробити детальні та спеціалізовані нормативні положення щодо нематеріальної спадщини, оскільки чинний Закон України «Про музеї та музейну справу» передбачає переважно загальні засади роботи музеїв із матеріальною спадщиною¹.

Таким чином, зазначені форми є важливим і необхідним засобом популяризації нематеріальної спадщини. Для підтримки її життєздатності ці форми слід інтегрувати з освітніми програмами та майстер-класами, що акцентують увагу не лише на видовищності, а й на передачі практичних навичок і глибокого контексту. Крім того, необхідно запроваджувати механізми контролю, які забезпечують пріоритет автентичності та участі громад-носіїв над комерційними інтересами, мінімізуючи ризики фрагментації та комерціалізації. Ключова мета полягає у віднайденні балансу між зовнішньою привабливістю нематеріальної спадщини та її внутрішньою суттю, забезпечуючи її автентичність і життєздатність у сучасних умовах.

4.2. Переваги та виклики оцифрування нематеріальної культурної спадщини України.

В умовах російсько-української війни «традиційні» форми популяризації нематеріальної спадщини є ризиковими та неможливими². Це створює серйозну загрозу втрати унікальних елементів та змушує шукати альтернативні та безпечніші шляхи для збереження і поширення цієї спадщини. У таких

¹ Див.: Закон України «Про музеї та музейну справу» ...

² Вплив війни на показники діяльності креативних індустрій у 2021–2022 роках. Український центр культурних досліджень. URL: <https://drive.google.com/file/d/1wawTVaEVgqRumvFPTLN0-friYOqzRIQ8/view> (дата звернення: 09.10.2025).

випадках на перший план виходять неформальні та креативні методи популяризації, що дозволяють залучити аудиторію, сприймати «духовну» спадщину як актуальну та динамічну в сучасному світі. Такі підходи базуються на використанні новітніх технологій та адаптації елементів до сучасного контексту.

В Україні, особливо в умовах воєнного стану, діджиталізація відіграє ключову роль у популяризації нематеріальної культурної спадщини¹. Фактично, сьогодні вона є єдиним безпечним механізмом збереження нематеріальної спадщини від повної втрати носіїв, забезпечуючи її існування принаймні у віртуальному форматі. Водночас перехід до цифрових форматів дозволяє адаптувати її елементи до сучасного цифрового та візуально орієнтованого мислення молоді, руйнуючи уявлення про нематеріальну спадщину як про щось архаїчне. Проте, незважаючи на критичну необхідність діджиталізації, цей процес сам по собі породжує низку складних проблем². Зокрема, суттєвою проблемою є труднощі зі збереженням «живої» суті нематеріальної спадщини. За своєю природою вона є динамічною та перформативною, і її оцифрування може призвести до фрагментації та втрати контексту, атмосфери й інтерактивності, які становлять її справжню цінність. Наприклад, оцифрування колядок та щедрівок дозволяє зберегти унікальну мелодію та текст, проте соціальний контекст – відчуття спільноти, різдвяна атмосфера, взаємодія з господарями – що є нематеріальною суттю спадщини, при цьому втрачається.

Вирішення цієї проблеми можливе завдяки використанню так званих сучасних імерсивних технологій, які здатні перетворити оцифровану нематеріальну спадщину зі статичних записів на динамічний досвід, використовуючи практики «занурення» (віртуальна та доповнена реальність) у традицію. Використання цих методів допомагає зберегти атмосферу та відтворити контекст. Разом із тим, сьогодні імерсивні технології більшою мірою характерні для матеріальної спадщини і лише зрідка використовуються

¹ Біла книга «Культурна спадщина та цифрові технології». ReHERIT. URL: <https://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Bila-knyga-3-Kulturna-spadshhyna-ta-tsyfrovi-tehnologii-.pdf> (дата звернення: 08.10.2025).

² Див.: Рачков Є. С. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни ...

для нематеріальної спадщини України.

Одним із прикладів використання цифрових технологій для популяризації нематеріальної спадщини є «Бортництво Полісся: архаїчна традиція в сучасному вимірі»¹, що отримав підтримку Українського культурного фонду та був спрямований на створення інноваційного крос-секторального цифрового ресурсу². Проєкт став важливим кроком у фіксації унікального ремесла, одного з елементів нематеріальної спадщини – бортництва на території Київської, Житомирської та Рівненської областей. Центральним елементом проєкту стало створення «Віртуального музею бортництва» з інтерактивною експозицією³. Це дозволило представити складну практику бортництва, що вимагає специфічних знань і навичок, у доступному та візуально привабливому форматі. Віртуальний музей є основою, що долає географічні бар'єри та знайомить аудиторію з особливостями поліського бортництва⁴.

Слід зазначити, що розробники проєкту застосували досить широкий спектр сучасних цифрових інструментів: онлайн-уроки, інтерактивний календар бортницьких робіт, кросворди, QR-картки з покликаннями на відео та інформацію, що дозволяє поєднати віртуальний контент із реальними об'єктами (наприклад, із самими бортьми в лісі чи музейними експонатами). Це робить проєкт показовим кейсом популяризації нематеріальної спадщини. Водночас, варто зауважити, що незважаючи на позиціювання проєкту як сучасного та технологічного, він використовує лише 2D-формати (відео, фото, інтерактивні мапи). Відтак експозиція залишається інформативною, але пасивною, що підкреслює іншу проблему – збереження «живого» характеру оцифрованої нематеріальної спадщини. На жаль, віртуальна реальність, яка б дозволила користувачу, наприклад, «піднятися» на 20-метрову бортю,

¹ Литовченко В., Бондаренко Г., Шевченко Д. Бортництво Полісся: архаїчна традиція у сучасному вимірі. Вишгород – Київ: Мистецтво. 2020. 79 с.

² Про нас. Бортництво Полісся: архаїчна традиція у сучасному вимірі. URL: <https://bortypolisyya.org.ua/index.php/pro-nas> (дата звернення: 10.10.2025).

³ Цілі проєкту. Бортництво Полісся: архаїчна традиція у сучасному вимірі. Вишгородський історико-культурний заповідник. URL: <https://bortypolisyya.org.ua/index.php> (дата звернення: 09.10.2025).

⁴ Про «Віртуальні філії» «Віртуального музею бортництва». Виступ к.і.н. В. Литовченко Директора ВІКЗ. Бортництво Полісся: архаїчна традиція у сучасному: YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DiH5HLC6F7Y> (дата звернення: 09.10.2025).

віртуально «викурювати» бджіл та «збирати» мед, не була реалізована. Як наслідок, навіть успішний проєкт «Бортництво Полісся», що вдало репрезентує один із елементів спадщини, може сформувати в аудиторії обмежене та фрагментарне уявлення про нематеріальну спадщину України.

Якщо бортництво має цифрове представлення, то інші, не менш унікальні традиції залишаються недокументованими або представленими лише описами з фотографіями. У сучасних українських реаліях таких проєктів, спрямованих на дослідження та популяризацію нематеріальної спадщини, має бути значно більше, і вони мають бути скоординовані у рамках єдиного національного цифрового архіву, щоб запобігти втраті інформації.

Ще одним прикладом є культурно-освітній проєкт «Слобожанський код. Українська вишивка»¹, який ставить за мету цифрову реінтеграцію та популяризацію унікальної спадщини Слобожанщини. Він являє собою синтез музейної справи, етнології та новітніх технологій². У межах проєкту була вперше оцифрована унікальна колекція вишитих рушників, сорочок та інших артефактів (приблизно 500 екземплярів) з фондів Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова³. Ключовим інноваційним елементом проєкту є створення віртуальної 3Д-виставки та мобільного застосунку з підтримкою технологій віртуальної реальності⁴. Суттєвою перевагою проєкту є його практична цінність для носіїв традицій, зокрема через розробку схем вишивок на основі музейних експонатів, що підтримує традиційне ремесло та залучає сучасних дизайнерів до використання автентичних мотивів. Проєкт водночас виступає прямим містком між матеріальною та нематеріальною спадщиною.

Незважаючи на високу цінність згаданих проєктів, вони залишається вразливими до типових проблем діджиталізації нематеріальної спадщини.

¹ Про проєкт. Слобожанський код. Українська вишивка. URL: <https://slobocode.art/uk-UA/about> (дата звернення: 05.10.2025).

² Слобожанський код. Українська вишивка. Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова. URL: <https://museum.kh.ua/osvita/sloboda-ukraine-code.html> (дата звернення: 04.10.2025).

³ Цілі проєкту. Слобожанський код. Українська вишивка. <https://slobocode.art/uk-UA> (дата звернення: 04.10.2025).

⁴ 3Д моделі. Слобожанський код. Українська вишивка. URL: https://slobocode.art/uk-UA/collection?has_3d=true (дата звернення: 04.10.2025).

Зокрема, через відсутність довгострокового фінансування вебплатформи можуть швидко застаріти технічно, оскільки 3D-моделі та віртуальна реальність потребують значних ресурсів. Крім того, окремою проблемою є неінтегрованість системи: створення власного вебсайту та цифрового архіву ускладнює загальнонаціональну систематизацію. Як наслідок, унікальні дані про елементи спадщини існують ізольовано від інших регіональних або центральних реєстрів, що суперечить ідеї створення єдиного національного цифрового архіву нематеріальної спадщини.

На сьогодні, в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та зростання попиту на діджиталізацію, вебпроекти стали ключовим інструментом збереження та популяризації нематеріальної спадщини в Україні. Водночас більшість із них стикається з нестачею фінансування, відсутністю єдиного національного цифрового реєстру та дефіцитом кваліфікованих фахівців, здатних якісно документувати й описувати складні елементи спадщини. У ситуації, коли державне фінансування часто є недостатнім або нескоординованим, рушійною силою більшості цифрових ініціатив виступають громадські організації та міжнародне грантове фінансування. Так, деякі масштабні проекти, зокрема «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України», який став основною інформаційною платформою для представлення елементів спадщини, отримують підтримку через грантові програми Українського культурного фонду, що підкреслює їхню національну значущість¹. Метою таких проектів є збереження та популяризація нематеріальної спадщини. Створення «Віртуального музею» 2018 р. було покликане репрезентувати елементи спадщини у сучасній і доступній формі, а також сприяти залученню аудиторії до пізнання та відтворення «живої» спадщини².

Грантові проекти зазвичай працюють недовго і не забезпечують постійної

¹ Відкриття сайту «Віртуальний музей НКС України». Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccr.org.ua/news/vidkryttia-sajtu-virtualnyj-muzej/> (дата звернення: 09.10.2025).

² Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України. URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 09.10.2025).

підтримки. Через це, коли фінансування закінчується, створені цифрові ресурси часто перестають оновлюватися. З часом вони перетворюються на «цифрові кладовища», де накопичуються застарілі й необроблені матеріали. Наприклад, на сайті «Віртуального музею» станом на січень 2024 р. можна було віднайти інформацію лише про 15 елементів нематеріальної спадщини, хоча в Національному реєстрі їх було понад 80¹. Крім того, на цьому сайті була представлена інтерактивна карта побутування елементів, її незавершеність створювало враження вибірковості та неповноти нематеріальної спадщини та формувало фрагментарне уявлення про культурне розмаїття України. До слова, «Віртуальний музей» міг стати гарною основою для інших цифрових проєктів, що використовували імерсивні технології². Однак сьогодні вебсайт музею взагалі не працює. Отже, постає ще одна проблема – інформація на цифрових ресурсах через різноманітні причини може просто зникнути. Часто дані, які збирали з великими зусиллями, через деякий час стають недоступними або технічно уразливими. Це показує, що в державній політиці оцифрування спадщини є серйозні недоліки. Важливо не лише створити цифровий проєкт, а й забезпечити його постійну підтримку, інституційні механізми та стабільне фінансування.

Щоби зберегти інформацію з цифрових платформ і бути впевненими в її надійності, варто створити єдиний національний цифровий архів нематеріальної культурної спадщини. Він повинен працювати на базі спеціальної державної установи, наприклад Українського центру культурних досліджень. Натомість зараз більшість матеріалів, створених у рамках грантових проєктів, зберігаються хаотично (на приватних серверах або в окремих організаціях). Через це існує високий ризик, що ці дані можуть просто зникнути.

Іншим показовим прикладом є цифровий проєкт «Автентична Україна», присвячений популяризації та збереженню культурної спадщини України,

¹ Турчан В. О. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України ... С.181.

² Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України ...

зокрема й нематеріальної¹. Запуск вебплатформи відбувся 2017 р. за ініціативи Міністерства культури та за підтримки Google Україна. Ресурс має продуману структуру та поділений на два основні розділи: матеріальна й нематеріальна спадщина. Остання містить п'ять тематичних підрозділів, що відповідають галузям, визначеним Конвенцією ЮНЕСКО. Кожен із них забезпечений якісним візуальним матеріалом, детальними описами та списками літератури. Важливою особливістю є супровід описів якісними аудіо- та відеоматеріалами. Недоліком є те, що імерсивні технології застосовано лише щодо матеріальної спадщини. Крім того, суттєвими проблемами вебплатформи, поряд із залежністю від початкового фінансування, є застарілість інформації, відсутність системних оновлень і обмежена динаміка популяризації загалом. Наприклад, на 2023 р. було представлено невеликий перелік елементів спадщини, що не відповідає актуальному стану. Останнім часом помітне уповільнення роботи як над наповненням сайту, так і YouTube-каналу проєкту. Так, останнє відео, присвячене приготуванню українського борщу, було додано кілька років тому². Це істотно ускладнює повноцінну та динамічну популяризацію нематеріальної культурної спадщини серед широкого загалу людей. Відсутність регулярних оновлень та накопичення застарілої інформації роблять ресурс менш актуальним і свідчать про відсутність стійкої моделі підтримки.

Також варто згадати про ініціативу «ReHERIT: спільна відповідальність за спільну спадщину», започатковану з метою переосмислити, актуалізувати та розвинути потенціал як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини України³. Ключова цінність проєкту полягала у методології, що змістила фокус із пасивного обліку на соціальну роботу, інтеграцію культурної спадщини в регіональний розвиток та децентралізацію ініціатив через систему мінігрантів. Ініціатива, що діяла за підтримки ЄС протягом 2018–2021 рр., демонструє, що залежність від грантів та короткострокового фінансування призводить до

¹ Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/> (дата звернення: 09.10.2025).

² Authentic Ukraine: YouTube. URL: <http://www.youtube.com/@authenticukraine7511> (дата звернення: 09.10.2025).

³ REHERIT. REHERIT. URL: <https://reherit.org.ua/reherit/> (дата звернення: 09.10.2025).

згорання навіть успішних проєктів після завершення грантового періоду, попри початковий ентузіазм. Відсутність механізмів постійного державного фінансування та інституційного нагляду спричиняє втрату актуальності інформації, а також трансформацію ресурсів на зразок вебсайтів у пасивні архіви замість динамічних освітніх платформ. Наразі фінансований ЄС проєкт «REHERIT 2.0» покликаний стати національною моделлю, заснованою на правовій відповідальності та інституційній сталості¹.

Ще один важливий приклад – це вебпроєкт «Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини»². Це некомерційна ініціатива, яка займається збереженням та оцифруванням унікального музичного фольклору східних регіонів України. Проте її діяльність постійно натрапляє на ті самі юридичні та організаційні проблеми, про які вже йшлося. Через відсутність інституційної підтримки проєкт існує як дослідницька ініціатива, попри його суспільну значущість. Засновниця проєкту, фольклористка Галина Лук'янець, в одному інтерв'ю зазначила, що головною проблемою є саме забезпечення довготривалої роботи архіву. Він залежить від волонтерського ентузіазму команди, і це створює ризик зупинки діяльності у разі вигорання учасників. Якщо команда припинить роботу, проєкт може зупинитися, а разом із ним буде втрачено цифрові матеріали та весь накопичений досвід роботи зі специфічними фольклорними матеріалами³.

Отже, як зробити проєкти зі збереження нематеріальної культурної спадщини довготривалими, якщо грантове фінансування робить їх нестійкими? Сталість можлива тільки тоді, коли зміниться підхід загалом: потрібно переходити від разових проєктів до постійно діючих структур і бізнес-моделей. Комерційна діяльність має підтримувати технологічний розвиток, а активна участь громад забезпечуватиме автентичність та створення нового змісту.

¹ REHERIT 2.0. REHERIT. URL: <https://reherit.org.ua/reherit-2-0/> (дата звернення: 09.10.2025).

² Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/> (дата звернення: 11.10.2025).

³ Інтерв'ю з Лук'янець Г. В. Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини | Цифрова спадщина. Інтерв'юер: Є. С. Рачков. CityFace: YouTube. Дата запису: 24.01.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zQj7yRWMQLE> (дата звернення: 22.08.2025)

Водночас залишаються важливими правові та етичні питання. Діджиталізація ускладнює визначення авторських прав громади та потребує чітких механізмів захисту від недобросовісного комерційного використання оцифрованих матеріалів. Вирішення цих проблем можливе лише за співпраці держави, громад і IT-сектору. Держава має створити законодавчу базу, яка врегулює основні питання, пов'язані з нематеріальною спадщиною та колективними правами на неї. Наразі в Україні немає окремого Закону про нематеріальну культурну спадщину (є лише проєкт 2015 р.), тому сфера залишається неупорядкованою та вразливою. Очевидно, що громади повинні брати активну участь у розробці етичних правил і моделей охорони спадщини. Такий підхід захистить спадщину від експлуатації й перетворить громаду зі стороннього спостерігача на учасника процесу. IT-спільнота має відповідати за технічні рішення та стандарти.

Щоби на практиці забезпечити сталий розвиток цифрових проєктів, слід налагодити партнерство з державними установами, що мають архівні фонди. Щоби покривати базові витрати на хостинг і технічне обслуговування, можна запровадити гібридну модель доступу: частина контенту буде безкоштовною, а за доступ до ліцензованих матеріалів користувачі сплачуватимуть. Для некомерційних проєктів додаткові джерела можуть включати громадське фінансування (краудфандинг), менторські програми та стратегічні партнерства з іншими освітніми або культурними фондами.

Хоча «традиційні» форми популяризації залишаються важливими для відтворення та передачі нематеріальної спадщини, їхнє застосування в Україні сьогодні ускладнене. Вони перебувають під подвійним тиском: внутрішнім ризиком об'єктивізації та зовнішніми викликами, пов'язаними з війною. У цьому контексті діджиталізація стає ключовим сучасним інструментом збереження та поширення спадщини, адже вона забезпечує безпечний і креативний підхід. Проте досвід численних цифрових проєктів («Слобожанський код», «Гастроспадщина», «Цифровий архів фольклору», «KOZAMEDIA», розділ «Традиції» проєкту «Ukrainer», «Віртуальний музей

нематеріальної культурної спадщини України», промокампанія «Етніка: українські народні художні промисли», «Автентична Україна» та ін.) показує, що цифровізація сама по собі не гарантує довготривалості. Вона лише переносить системні проблеми традиційної сфери в нову площину і породжує три взаємопов'язані виклики:

1. Проблема сталості: цифрові проєкти часто залежать від одноразових грантів і волонтерського ентузіазму. Це створює високий ризик втрати унікальних даних у разі технічного збою або вигорання команди, що нівелює головну перевагу цифрових технологій – довговічність.
2. Проблема фрагментації: існує багато ізольованих і несинхронізованих цифрових ініціатив. В Україні немає єдиного національного архіву нематеріальної спадщини, що ускладнює дослідження, централізований захист та інтеграцію цих матеріалів у національну систему.
3. Юридична проблема: відсутність чітких правил щодо колективних авторських прав носіїв у цифровому середовищі створює загрозу недобросовісної комерціалізації оцифрованої спадщини.

Розуміння цих проблем є ключовим для створення сучасної, цілеспрямованої та безпечної стратегії популяризації нематеріальної культурної спадщини України. Стратегія має поєднувати переваги діджиталізації (безпеку, доступність, імерсивність тощо) з традиційними формами роботи зі спадщиною. Головною метою стратегії має бути перехід від «проєктів на ентузіазмі» до «інституційної екосистеми», де цифрові технології гарантують безпеку та доступ до матеріалів, діджиталізація забезпечує інтерактивність і передачу навичок, а правове поле захищає права громад-носіїв. Лише після вирішення зазначених системних проблем діджиталізація зможе стати не просто технічною процедурою, а надійним стратегічним інструментом для збереження та безперервного відтворення нематеріальної культурної спадщини в Україні.

ВИСНОВКИ

Нематеріальна культурна спадщина України є невід'ємною частиною світового культурного надбання, а також ключовим маркером національної ідентичності та фундаментом консолідації українського суспільства, що особливо актуально в умовах російсько-української війни. Водночас сьогодні збереження та популяризація цієї спадщини стикається з низкою системних проблем, які потребують невідкладної уваги. Аналіз цих проблем свідчить про необхідність переосмислення підходів до охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні на сучасному етапі.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. став періодом формування концепції «нематеріальна культурна спадщина» на основі ґрунтовного теоретико-термінологічного осмислення цього культурного явища. Поворотним моментом у розвитку концепції можна вважати 1970–1980-ті рр., коли були окреслені основоположні принципи її охорони. Усвідомлення важливості нематеріальної спадщини супроводжувалося розумінням її вразливості перед численними викликами, зокрема глобалізацією, модернізацією, збройними конфліктами та іншими чинниками.

Важливими подіями, що визначили рамкові засади охорони нематеріальної культурної спадщини, стали Всесвітня конференція в Мехіко (1982 р.) та Рекомендація ООН (1989 р.). Проте обов'язковий юридичний характер охорона нематеріальної спадщини набула лише після прийняття Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО (2003 р.), яка визначила основні принципи її виявлення, обліку, моніторингу, збереження та популяризації. Попри важливість Конвенції вона має низку недоліків, зокрема щодо запропонованої системи обліку та збереження нематеріальної культурної спадщини.

На сучасному етапі «жива» спадщина України набула стратегічного соціально-політичного значення, виступаючи потужним чинником національної ідентичності та стійкості в умовах російсько-української війни. Водночас національна система охорони нематеріальної спадщини зіткнулася з

подвійним викликом: багаторічною системною слабкістю (зокрема зосередженістю на матеріальній спадщині, принаймні до початку XXI ст.) та кризовими чинниками війни. Ключові системні проблеми охорони нематеріальної культурної спадщини є наступними:

1) Проблема інституційної пріоритезації та стратегування. Тривале ігнорування «живої» спадщини як повноцінного об'єкта охорони призвело до відсутності багаторічної стратегії розвитку галузі. Унаслідок цього формується ситуація ситуативного «ручного управління», яка ускладнює ефективне планування ресурсів, реалізацію комплексних програм підтримки та забезпечення стійкості елементів нематеріальної спадщини в довгостроковій перспективі.

2) Проблема законодавства у сфері охорони нематеріальної спадщини. В Україні наразі відсутній спеціалізований Закон про нематеріальну культурну спадщину, а її охорона здійснюється на основі розрізаних підзаконних актів та відомчих наказів. Така ситуація розмиває відповідальність між центральними та локальними органами влади та унеможливорює розробку чітких, єдиних і дієвих механізмів для фіксації, збереження та запобігання знищенню спадщини, особливо в умовах війни та на тимчасово окупованих і прифронтових територіях.

3) Проблема наповнення Національного переліку. Процес внесення елементів до реєстру є спорадичним та несистемним, що не відповідає багатству та різноманіттю нематеріальної спадщини України. Особливо критичною є проблема поспіху при внесенні нових елементів. Це суттєво обмежує можливості популяризації спадщини, підвищення обізнаності широкого загалу та проведення якісного довгострокового моніторингу стану цих елементів.

4) Проблема прозорості моніторингу. Існуюча система моніторингу життєздатності елементів нематеріальної спадщини характеризується недостатньою методологічною глибиною та спорадичністю. Обмежений публічний доступ до повних звітів або їхня відсутність у відкритих джерелах

підриває громадський контроль та позбавляє громади-носіїв можливості оперативно коригувати власні плани збереження і залучати зовнішнє фінансування на основі об'єктивних даних щодо ризиків.

5) Проблема несистемного фінансування. Залежність охорони та підтримки елементів нематеріальної спадщини від короткострокових грантових або проєктних програм, а не від стабільного цільового державного бюджету, призводить до фрагментації зусиль, неможливості реалізації довгострокових планів передачі знань і навичок громадам-носіям та підвищеної фінансової вразливості, що особливо відчутно під час військових дій.

6) Проблема кадрів та відсутності експертної бази на місцях. Нестача кваліфікованих фахівців уповільнює процес виявлення нових елементів, знижує ефективність заходів охорони та створює залежність від обмеженої кількості централізованих експертів.

Подолання системних проблем вимагає невідкладної реформи, ключовим імперативом якої є децентралізація управлінських процесів та перехід до принципу «знизу-вгору». Критично необхідним є законодавче закріплення прав, а також надання прямих повноважень та належного фінансування громадам-носіям. У довгостроковій перспективі нематеріальна спадщина має бути інтегрована у політику повоєнного відновлення України як ключовий ресурс для психосоціальної реабілітації, арт-терапії та економічного відродження креативних індустрій у постраждалих регіонах.

На сучасному етапі проблеми стосуються не лише збереження, але й популяризації «живої» спадщини. Традиційні форми її поширення (фестивалі, майстер-класи тощо) залишаються ключовими механізмами передачі знань і навичок, проте їхнє використання в умовах війни значно ускладнене. У цьому контексті стратегічного значення набуває діджиталізація як безпечний та креативний засіб популяризації спадщини. Існуючі цифрові проєкти стикаються з кількома основними викликами:

1) Проблема сталості. Існує багато прикладів, коли життєздатність цифрового проєкту залежить від одноразових грантів та волонтерського ентузіазму, що нівелює можливість довгострокового розвитку проєктів.

2) Проблема фрагментації, неповноти та застарілості контенту. Існуючі цифрові платформи часто містять обмежену або застарілу інформацію про елементи «живої» спадщини. Більше того, поданий контент переважно складається з загальних описів і статичних зображень, йому бракує ключових компонентів збереження спадщини: детальної методики передачі навички, історичного контексту та соціальної функції елемента, що значно знижує обізнаність широкого загалу та іміджевий потенціал. Крім того, сьогодні нараховується чимало ізольованих і несинхронізованих ініціатив, натомість єдиний національний архів «живої» спадщини відсутній.

3) Проблема інтерактивності. Переважна більшість цифрових проєктів недостатньо використовує сучасні інтерактивні та імерсивні технології (VR, AR, 3D тощо), які могли б забезпечити глибше занурення користувача у контекст спадщини. Відсутність таких інтерактивних рішень унеможливує передачу нематеріальної культурної спадщини як динамічного, живого процесу, зводячи її лише до пасивного споглядання.

4) Проблема об'єктивізації та комерціалізації. Надмірна орієнтація на популяризацію елементів лише як привабливого продукту, який можна купити, особливо в умовах війни, створює загрозу їхньої комерціалізації, перетворюючи спадщину на знеособлений «об'єкт» для споживання. Без активної участі громади-носія елемент «живої» спадщини швидко трансформується на культурний артефакт, що не відтворюється. Своєю чергою, це порушує основний принцип Конвенції ЮНЕСКО щодо життєздатності нематеріальної спадщини, яка забезпечується завдяки вирішальній ролі громади-носія у її відтворенні та збереженні.

5) Проблема юридичного характеру щодо визначення колективних прав носіїв у цифровому просторі. На сьогодні відсутні чіткі правові механізми щодо використання, відтворення та монетизації оцифрованих елементів «живої»

спадщини, що ускладнює контроль за несанкціонованим комерційним використанням.

Подолання вищезазначених проблем у сфері охорони нематеріальної культурної спадщини України потребує кардинальної зміни підходів, зокрема переходу до створення національної екосистеми, яка передбачає реалізацію таких заходів:

1) Запровадження спеціалізованої правової бази та законодавче закріплення прав носіїв «живої» спадщини. Для усунення правової колізії необхідно прийняти рамковий Закон про охорону нематеріальної культурної спадщини України. Крім того, мають бути чітко визначені колективні права громад-носіїв на оцифровану спадщину.

2) Запровадження багаторічного стратегування галузі та механізму її стійкого фінансування. З метою забезпечення фінансової сталості охорони «живої» спадщини та уникнення залежності від короткострокових проєктів слід створити спеціальний державний фонд або програми, що фінансуються за принципом державно-громадського партнерства, для довгострокової підтримки цифрових ініціатив та надання цільових грантів безпосередньо громадам-носіям.

3) Формування єдиної обліково-цифрової системи та стандартизація документації. В Україні має бути розроблена централізована, захищена база даних, яка об'єднає всі існуючі регіональні та відомчі цифрові ініціативи. Окрім цього, слід впровадити чіткі стандарти наповнення Національного переліку, що передбачають обов'язкове включення детальної методики передачі знань і навичок та соціального контексту елемента.

4) Впровадження системи передачі «живої» спадщини. Варто запровадити навчальні програми для регіональних фахівців із сучасними методами ідентифікації та документування «живої» спадщини. Слід активно застосовувати імерсивні технології, щоб перейти від пасивного споживання до активного засвоєння нематеріальної спадщини.

5) Інтеграція нематеріальної спадщини в освітній процес. Необхідно включати елементи «живої» спадщини в навчальні програми шкіл, закладів професійної та вищої освіти, сприяючи формуванню цілісного розуміння культурної спадщини та підготовці нових фахівців у галузі її охорони.

Отже, подолання системних проблем охорони нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі вимагає кардинальної зміни підходу, створення національної стратегії та побудови екосистеми, що передбачає спеціалізовану правову базу, багаторічне фінансування та інтегровану цифрову систему обліку. Все це має забезпечити не лише виживання галузі, але передусім ефективну охорону елементів нематеріальної культурної спадщини України у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua> (дата звернення: 07.04.2025).
2. Бортництво Полісся: архаїчна традиція у сучасному вимірі. URL: <https://bortypolissya.org.ua/index.php/pro-nas> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 07.04.2025).
4. Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730#Text (дата звернення: 05.06.2025).
5. Закон України «Про корінні народи України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
6. Закон України «Про культуру». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 10.10.2025).
7. Закон України «Про музеї та музейну справу». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2025).
8. Закон України «Про народні художні промисли». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
9. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
10. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-17#Text> (дата звернення: 01.09.2025).

11. Інтерв'ю з Бугайченко О. Г. Інтерв'ю – Збереження нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни | Подкаст. Інтерв'юер: Є. С. Рачков. CityFace: YouTube. Дата запису: 25.08.2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Iy2gnJ5tus8> (дата звернення: 22.10.2025);
12. Інтерв'ю з Лук'янець Г. В. Інтерв'юер: Є. С. Рачков. Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини | Подкаст. Інтерв'юер: Є. С. Рачков. CityFace: YouTube. Дата запису: 24.01.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zQj7yRWMQLE> (дата звернення: 07.04.2025).
13. Інтерв'ю з Педан Н. В. Інтерв'ю – Збереження та переосмислення нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни | Подкаст. Інтерв'юер: О. І. Вовк. CityFace: YouTube. Дата запису: 01.11.2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=L1_T-UvC934 (дата звернення: 22.10.2025).
14. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 10.10.2025).
15. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 10.10.2025).
16. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (дата звернення: 01.09.2025).
17. Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 25.08.2023 № 449. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-23#n7> (дата звернення: 10.10.2025);
18. Наказ Міністерства культури України «Про затвердження примірного зразка форми облікової картки об'єкта (елемента) нематеріальної культурної спадщини України та визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини

України» від 14.12.2012 № 1521. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1521734-12#n3> (дата звернення: 10.10.2025).

19. Наказ Міністерство культури та інформаційної політики України «Про затвердження Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1184-21#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

20. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/naczionalnyj-perelik-elementiv-nks-3.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).

21. Облікова картка елемента нематеріальної культурної спадщини України «Традиція гуцульської писанки». Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/downloads/ok-12.pdf/> (дата звернення: 01.09.2025).

22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004-2008 рр.». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1732-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.09.2025).

23. Проект закону «Про нематеріальну культурну спадщину». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248077113> (дата звернення: 27.09.2025).

24. Протокол засідання Експертної ради з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України, м. Київ, 03.03.2023. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/Nakaz-109-_dodatky-1-2.pdf (дата звернення: 10.10.2025).

25. Регіональний інвентар елементів нематеріальної культурної спадщини. Одеський обласний центр української культури. URL: <http://oocuk.com.ua/nks/регіональний-перелік-елементів-нема> (дата звернення: 11.10.2025).

26. Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору. Україна Споконвічна. URL: <https://etnoua.info/novyny/rekomendacija-oon-pro-zberezhennja-folkloru/> (дата звернення: 10.10. 2025).
27. Слобожанський код. Українська вишивка. URL: <https://slobocode.art/uk-UA/about> (дата звернення: 05.10.2025).
28. Статут Державної установи «Український центр культурних досліджень». Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccr.org.ua/about-us/statut-utskd/> (дата звернення: 27.09.2025).
29. Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccr.org.ua/> (дата звернення: 10.10. 2025).
30. Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/> (дата звернення: 11.10.2025).
31. Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists> (дата звернення: 10 жовтня 2025).
32. Final Report. International Round Table on «Intangible Cultural Heritage – Working Definitions». 14–17 March, 2001, Turin, Italy. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00077-EN.pdf> (дата звернення: 17.08.2025).
33. Proclamation of the Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (2001–2005). UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/proclamation-of-masterpieces-00103> (дата звернення: 15.08.2025).
34. REHERIT 2.0: Спільна відповідальність за спільну спадщину. URL: <https://reherit.org.ua/pro-portal/> (дата звернення: 09.10.2025).
35. ReHERIT. URL: <https://reherit.org.ua/> (дата звернення: 09.10.2025).
36. Report by the Director-General on the execution of the programme adopted by the General Conference. UNESCO. Executive Board, 165th, 2002. 4 p. UNESCO Digital Library. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127652> (дата звернення: 23.08.2025).

37. Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists?text=&type=00002> (дата звернення: 27.10.2025).
38. Safeguarding programme of kobza and wheel lyre tradition UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/BSP/safeguarding-programme-of-kobza-and-wheel-lyre-tradition-02136> (дата звернення: 10.10.2025).
39. World Conference on Cultural Policies: final report. World Conference on Cultural Policies, 2nd, Mexico City, 1982. 236 p. UNESCO Digital Library. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505> (дата звернення: 04.09.2025).
40. Аксьонова Н. В. Потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: стан і перспективи // Географія та туризм. 2019. Вип. 48. С. 62–73.
41. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України. Київ: ТОВ «ВО Юстініан». 2013. 608 с.
42. Акчуріна-Муфтієва Н. Традиційна символіка кримськотатарської народної орнаментики та її використання в сучасному етнодизайні // Молодь і ринок. 2010. № 11. С. 158–162.
43. Андрус Г. О. Охорона нематеріальної культурної спадщини як актуальний напрям культурної політики України // Праці Центру пам'яткознавства. 2012. Вип. 22. С. 5–15.
44. Батирева І. Опішнянська кераміка. Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/opisnanskaa-keramika> (дата звернення: 28.09.2025).
45. Бомко О. Нематеріальна культурна спадщина: чим особливий «городоцький шов» зі Львівщини. Duvys.info URL: <https://duvys.info/2024/09/13/gorodotskyj-shov-osoblyvist-tehniky-vyshyttya/> (дата звернення: 23.09.2025).

46. Босик З. О. Нематеріальна культурна спадщина України в контексті суспільного розвитку та культурної політики держави // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2015. № 2. С. 35–39.
47. Бушковська Н. Косівська кераміка – спадщина людства ЮНЕСКО. Чим вона унікальна // Життя. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/12/13/239317/> (дата звернення: 01.09.2025).
48. Варивончик А. В. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX ст.): навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 108 с.
49. Вербицький Л. Вироби гончарські з Косова // Узори промислу домашніх виробів з глини селян на Русі. Львів. 1882. С. 80–88.
50. Відбудеться прес-конференція з нагоди X Міжнародного Різдвяного фестивалю «Коляда на Майзлях. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20190108201319/http://ugcc.if.ua/novyny/4315-vidbudetsia-pres-konferentsiia-z-nahody-kh-mizhnarodnoho-rizdvianoho-festyvaliu-koliada-na-maizliakh.html> (дата звернення: 13.08.2025).
51. Вплив війни на показники діяльності креативних індустрій у 2021–2022 роках. Український центр культурних досліджень. URL: <https://drive.google.com/file/d/1wawTVaEVgqRumvFPTLN0-friYOqzR1Q8/view> (дата звернення: 09.10.2025).
52. Герус Л. М. Збереження нематеріальної культурної спадщини: український досвід // Народознавчі зошити. 2020. № 1(151). С. 5-14. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2020-1/3.pdf> (дата звернення: 21.02. 2025).
53. Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2020. № 2. 10–16.
54. Гуцульська бриндзя. КЗ «Обласний організаційно-методичний центр культури» Закарпатської облради. URL: <https://zakfolkcenter.info/load/hutsulska-bryndzia> (дата звернення: 13.08.2025).

55. Дудар І. П. Історія крелевецького рушникового ткацтва XIX–XX ст. Крелевець: Офіс-Центр 2008. 74 с.
56. Закальська, Я., В. Щибря, І. Барамба, і О. Оверчук. Центр фольклору та етнографії – майданчик для збереження, вивчення та популяризації українського фольклору (до 30-річчя від дня заснування центру) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2021. Вип. 1 (29). С. 56–59. III Міський фестиваль Писанок у Львові 2013. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20130109002148/http://easter.lviv.ua/> (дата звернення: 18.08.2025).
57. Кара-Васильєва Т. Історія української вишивки. Київ: Мистецтво, 2008. 463
58. Карась А. Крелевецьке ткацтво. Глухів: РВВ ГДПУ. 2008. 100 с.
59. Карпатський ліжник – винахід гуцулів. Ukraïner. URL: <https://www.ukraïner.net/karpatskyj-lizhnyk/> (дата звернення: 13.08.2025).
60. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Харків: Титул, 2007. 181 с.
61. Книш Б. Гуцульські ліжники. Традиції та сучасні інтерпретації (за матеріалами Косівського району Івано-Франківської обл.) // Народознавчі зошити. 2019. № 1 (145). С. 81–91.
62. Комунальний заклад культури «Петриківський музей етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва» в смт. Петриківка. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://museum.mcsc.gov.ua/museums/komunalniy-zaklad-kulturi-petrikivskiy-muzey-etnografii-pobutu-ta-narodno-prikladnogo-mistectva-v-smt-petrikivka> (дата звернення: 09.10.2025).
63. Костюк В. В. Нематеріальна культурна спадщина України: проблема збереження // Культура і сучасність. 2018. № 2. С. 232–236.

64. Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дис. ... докт. філос. Київ, 2021. 269 с.
65. Кудерська І. О., Кудерська Н. І. Адміністративно-правова охорона матеріальної та нематеріальної культурної спадщини в Україні. Державно-правове регулювання суспільних відносин в умовах глобалізаційних викликів: вітчизняні та міжнародні реалії. Київський університет права НАН України. Київ: Талком, 2019. С. 168–200.
66. Лащук Ю. Косівська кераміка. Київ: Мистецтво. 1966. 100 с.
67. Литовченко В. В. Збереження і охорона культурної спадщини в сучасній Україні: внутрішні і зовнішні аспекти // Міжнародний науковий вісник. Ужгород-Будапешт. 2014. Вип. 8 (27). С. 361–368.
68. Литовченко В., Бондаренко Г., Шевченко Д. Бортництво Полісся: архаїчна традиція у сучасному вимірі. Вишгород – Київ: Мистецтво. 2020. 79 с.
69. Маланка мусить вижити. Чому важливо зберегти традицію – попри війну та зміну календар. Репортер. URL: <https://report.if.ua/statti/malanka-musyt-vyzhyty-chomu-vazhlyvo-zberegty-tradyciyu-popry-vijnu-ta-zminu-kalendarya/> (дата звернення: 26.10.2025).
70. Мельничук О. І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини людства в міжнародному праві: дис... канд. юрид. наук. 2006. 221 с.
71. Мінкультури включило кримськотатарський орнамент Орьнек до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Український центр культурних досліджень. URL: <http://uccs.org.ua/nematerialna-kulturna-spadshchyna/novyny-nks/minkultury-vkliuchylo-krymskotatarskyj-ornament-ornek-do-natsionalnoho-pereliku-elementiv-nematerialnoi-kulturnori-spadshchyny-ukrainy/> (дата звернення: 01.09.2025).
72. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. URL: <https://opishne-museum.gov.ua/> (дата звернення: 09.10.2025).

73. Новорічна традиція буковинського маланкування. Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccr.org.ua/news/novorichna-tradytsiia-bukovynskoho-malankuvannia/> (дата звернення: 26.10.2025).
74. Підтримка української нематеріальної спадщини в умовах війни: у Дніпрі відбулася друга координаційна зустріч, організована Міністерством культури та інформаційної політики України. Дніпропетровська обласна рада. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/news/UA-підтримка-української-нематері/> (дата звернення: 23.10.2025).
75. Програма фестивалю «Коляда на Майзлях». Івано-Франківськ: офіційний сайт міста. URL: <https://mvk.if.ua/actual/49360> (дата звернення: 07.10.2025).
76. Рачков Є. С. Знищення, збереження та переосмислення міської культурної спадщини України під час російсько-української війни // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2022. Вип. 62. С. 12-48.
77. Рачков Є. С. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни: проблеми збереження, управління та популяризації // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2024. Вип. 65. С. 228-256.
78. Рицибарська Ю. Козацькі пісні Дніпропетровщини вже в охоронному списку ЮНЕСКО. Що це змінить? РадіоСвобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28148749.html> (дата звернення: 04.09.2025).
79. Терес Н. В. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини: світовий та український досвід // Етнічна історія народів Європи. 2011. Вип. 36. С. 58–63.
80. Традиція обряду «Водіння Куста» у с. Сварицевичі Дубровицького району: Облікова картка. КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості». URL: <http://rocnt.com.ua/?p=1140> (дата звернення: 19.09.2025).
81. Турчан В. О. Нематеріальна культурна спадщина: проблеми обліку та збереження. Матеріали 40-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавчі студії у вимірах сучасності, ретроспективі і перспективі»,

присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (1722-1794). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 67-69.

82. Турчан В.О. Концепція «нематеріальної культурної спадщини»: проблеми генезису та сучасного розуміння. Матеріали 41-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавчі студії з глибини років і до сьогодні (до 100-річчя створення Харківської комісії краєзнавства)». Харків. 2024. С. 107-109.

83. Турчан В.О. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України. Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірка матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2024: історія, археологія та міжнародні відносини в умовах війни». Вип. 9. 2024. С. 180-182.

84. Турчан В.О. Традиція гуцульської писанки. CityFace. URL: <https://cityface.org.ua/data?s=%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%97> (дата звернення: 04.09.2025).

85. У селі на Рівненщині водили Куста. Що варто знати про цей дохристиянський обряд. Суспільне. URL: <https://suspilne.media/140965-u-seli-na-rivnensini-vodili-kusta-so-var-to-znati-pro-cej-dohristianskij-obrad/> (дата звернення: 13.08.2025).

86. Фестиваль Писанок у Львові. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20130109002148/http://easter.lviv.ua/> (дата звернення: 13.09.2025).

87. Харіна А. Українська культура під російськими обстрілами: як громади рятують культурну спадщину від зникнення. Волноваха.City. URL: <https://volnovakha.city/cards/437245/ukrainska-kultura-pid-rosijskimi-obstrilami-yak-gromadi-ryatuyut-kulturnu-spadschinu-vid-zniknennya> (дата звернення: 22.10.2025).

88. Чорна Н. М. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2021. Вип. 59. С. 30. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct59-5>.

89. Чуднівєць А. С. Петрикївський розпис як феномен української художньої культури: дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2019. 280 с.
90. Aikawa-Faure N. Modalities for Community Participation in Implementing the UNESCO ICH Convention // Music, Communities, Sustainability, Oxford University Press, 2022. PP. 52–77.
91. Aikawa-Faure N. From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage // L. Smith, N. Akagawa (eds.). Intangible Heritage. London; New York: Routledge, 2009. PP. 13–44.
92. Akagawa N., Smith L. (eds.). Intangible Heritage. London; New York: Routledge, 2009. 328 p.
93. Alivizatou M. Museums and Intangible Heritage: The Dynamics of an ‘Unconventional’ Relationship // Papers from the Institute of Archaeology. 2006. Vol. 17. PP. 47–57.
94. Bauman R. Verbal Art as Performance // American Anthropologist. 1975. Vol. 77. No. 2. PP. 290–311.
95. Blake J. E., Lixinski L. (eds.). The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary. Oxford: Oxford University Press, 2020. 560 p.
96. Bortolotto C. From Objects to Processes: UNESCO’s “Intangible Cultural Heritage” // Journal of Museum Ethnography. 2007. No. 19. PP. 21–33.
97. Cossack’s songs of Dnipropetrovsk Region. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/USL/cossack-s-songs-of-dnipropetrovsk-region-01194> (дата звернення: 10.10. 2025).
98. Culture of Ukrainian borscht cooking. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/USL/culture-of-ukrainian-borscht-cooking-01852> (дата звернення: 10.10. 2025).
99. Ethics and Intangible Cultural Heritage. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866> (дата звернення: 27.09.2025).
100. Falkiewicz K. Monografia powiatu gródeckiego. Gródek: Gródecka Rada powiatowa. 1896. 140 s.

101. Hafstein V. Tr. Making Intangible Heritage: El Condor Pasa and Other Stories from UNESCO. Bloomington, Indiana: Indiana University Press. 2018. 248 p.
102. Harrison S. The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in England: A Comparative Exploration. A thesis submitted in fulfilment of the requirements of Nottingham Trent University for the degree of Doctor of Philosophy. March 2019. 303 p.
103. International Day of the Intangible Cultural Heritage. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/events/international-round-table-intangible-cultural-heritage-working-definitions-00057> (дата звернення: 17.08.2025).
104. Kirshenblatt-Gimblett B. Intangible Heritage as Metacultural Production // Museum International. 2004. Vol. LVI. No. 1–2. PP. 52–65.
105. Lixinski L. Intangible Cultural Heritage in International Law. Oxford: Oxford University Press. 2013. 296 p.
106. Ornek, a Crimean Tatar ornament and knowledge about it. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/ornek-a-crimean-tatar-ornament-and-knowledge-about-it-01601> (дата звернення: 10.10. 2025).
107. Partnerships with media. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: https://ich.unesco.org/en/media-00500?utm_source (дата звернення: 26.09.2025).
108. Petrykivka decorative painting as a phenomenon of the Ukrainian ornamental folk art. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/petrykivka-decorative-painting-as-a-phenomenon-of-the-ukrainian-ornamental-folk-art-00893> (дата звернення: 10.10. 2025).
109. Preparation of a new international standard-setting instrument for the safeguarding of the intangible cultural heritage. 2001. 17 p. UNESCO Digital Library. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000123437_rus (дата звернення: 23.08.2025).
110. Proclamation of masterpieces of the oral and intangible heritage of humanity: guide for the presentation of candidature files. 2001. 38 p. UNESCO Digital Library.

URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000124628> (дата звернення: 15.08.2025).

111. Pysanka, Ukrainian tradition and art of decorating eggs. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/pysanka-ukrainian-tradition-and-art-of-decorating-eggs-02134> (дата звернення: 10.10. 2025).

112. Safeguarding programme of kobza and wheel lyre tradition UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/BSP/safeguarding-programme-of-kobza-and-wheel-lyre-tradition-02136> (дата звернення: 10.10. 2025).

113. Second session of the Intergovernmental Meeting of Experts on the Preliminary Draft Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

114. Smith L. Uses of Heritage. London; New York: Routledge. 2006. 368 p.

115. Tradition of Kosiv painted ceramics. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/tradition-of-kosiv-painted-ceramics-01456> (дата звернення: 10.10. 2025).

116. UNESCO. URL: <https://ich.unesco.org/en/events/second-session-of-the-intergovernmental-meeting-of-experts-on-the-preliminary-draft-convention-for-the-safeguarding-of-the-intangible-cultural-heritage-00051> (дата звернення: 23.08.2025).

117. Vaivade A. Person and Property: Conceptualising Intangible Cultural Heritage in Law // Journal of Ethnology and Folkloristics. 2010. Issue IV. PP. 25–36.

ДОДАТКИ

Додаток А. Елементи нематеріальної культурної спадщини України, номіновані до Національного переліку, станом на 16.07.2025 р. (115 елементів)

№	Назва елементу	Рік внесення	Галузь	Географія	Фото	Міжнародні переліки
001н.к.с.	Традиція Косівської мальованої кераміки	2012 р.	Традиційні ремесла; Інше – побут, традиції оздоблення, дизайн інтер'єру	м. Косів Косівського району Івано-Франківської області		Репрезентативний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини людства (2019 р.)
002н.к.с.	Кролевецьке переборне ткацтво	2012 р.	Традиційні ремесла; Інше – елементи одягу та інтер'єру	м. Кролевець Кролевецького району Сумської області		-
003н.к.с.	Опішнянська кераміка	2012 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи та всесвіту; Традиційні ремесла	смт. Опішне Зіньківського району Полтавської області		-

004н.к.с.	Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX – XXI ст	2012 р.	Традиційні ремесла	Смт. Петриківка Петриківського району Дніпропетровської області		Репрезентативний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини людства (2013 р.)
005н.к.с.	Козацькі пісні Дніпропетровщини	2015 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; виконавське мистецтво	Дніпропетровська Область		Список, що потребує термінової охорони (2016)
006н.к.с.	Пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області	2017 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування	Село Лука КиєвоСвятошинського району Київської області		-
007н.к.с.	Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області	2017 р.	Традиційні ремесла	Селище Решетилівка Решетилівського району Полтавської області		-

008н.к.с.	Традиції рослинного килимарства селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області	2018 р.	Традиційні ремесла	Селище Решетилівка Решетилівського району Полтавської області		-
009н.к.с.	Орнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього	2018 р.	Звичаї, обряди, святкування; знання та практики, що стосуються природи та всесвіту; Традиційні ремесла	Автономна Республіка Крим, місця тимчасового проживання творчих родин з числа тимчасово переміщених осіб		Репрезентативний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини людства (2021 р.)
010н.к.с.	Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки	2018 р.	Традиційні ремесла; Інше – традиції оздоблення	Село Бубнівка Гайсинського району Вінницької області		-
011н.к.с.	Бортництво	2018 р.	Традиційні ремесла	Житомирська та Рівненська області		-

012н.к.с.	Традиція гуцульської писанки	2018 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Села Надвірнянського району міста Косів та Верховина, села Криворівня, Красноілля Верховинського району Івано -Франківської області, село Підзахаричі Путильського району, смт. Берегомет Чернівецької області, м. Рахів Закарпатської області		-
013н.к.с.	Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя	2018 р.	Звичаї, обряди, святкування; Інше – національна кухня караїмів	Місто Мелітополь, Запорізька обл.		
014н.к.с.	Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області	2018 р.	Усні традиції та форми вираження; Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	Село Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області		-
015н.к.с.	Традиція декоративного розпису села Самчики	2019 р.	Традиційні ремесла	Село Самчики, Сахнівці Старокостянтинівського району Хмельницької області		-

016н.к.с.	Олешнянське гончарство Чернігівщини	2019 р.	Традиційні ремесла	Село Олешня, смт. Замглай Ріпкінського району Чернігівської області		
017н.к.с.	Художнє дереворізьблення Чернігівщини	2019 р.	Традиційні ремесла	Чернігівська область		-
018н.к.с.	Гуцульська колядата плеси Верховинського району Івано - Франківської області	2019 р.	Усні традиції та форми вираження; Виконавське мистецтво; Звичаї обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	Села Віпче, Криворівня, Бистрець, Ільці, Замагора, Буковець, Волова, Зелене, Кривополе, Верхній Ясенів, Дземброня, Красник, Білоберізка, Стебні, Устеріки, присілки.сmt. Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.	 	-
019н.к.с.	Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ	2020 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування	Села Слобода, Рунгури, Кийданці, Княждвір, Марківка, Молодятин, смт. Печеніжин Печеніжинської об'єднаної територіальної громади Івано -Франківської області		-

020н.к.с.	Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик»	2020 р.	Традиційні ремесла	Місто Валки, смт. Ков`яги, села Шарівка, Мельникове Валківського району Харківської області		-
021н.к.с.	Технологія виготовлення «воскових» вінків на Вінниччині	2020 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Місто Вінниця, місто Тульчин Тульчинського району Вінницької області, село Чагів Оратівського району Вінницької області		-
022н.к.с.	Культура приготування українського борщу	2020 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла	Вся територія України		Список, що потребує термінової охорони (2022)
023н.к.с.	Карпатське ліжникарство	2020 р.	Традиційні ремесла	Села Яворів, Річка, Снідавка, Брустури, Вербовець, м. Косів Івано -Франківської області, села Закарпатської області, села Кваси, Розтоки Чернівецької області, села Тораки, Сергії, Дихтинець Чернівецької області		-

024н.к.с.	Борщівська народна вишивка	2020 р.	Традиційні ремесла	<p>Села Кривче, Іване - Пусте, Гермаківка, Стрільківці, Дністрове, смт. Мельнице - Подільська, місто Борщів Борщівського району Тернопільської області, село Юр'ямпіль, Плебанівка, місто Теревовля Теревовлянського району, село Біла, смт. Велика Березовиця Тернопільського району, села Глушків, Стрільче Городенківського району Івано -Франківської області, міста Львів, Новий Розділ Львівської області, міста Рівне, Запоріжжя, Київ, Запорізької області, м. Фінікс штату Арізона, м. Лейквіл штату Міннесота Сполучених Штатів Америка</p>	 	-
025н.к.с.	Технологія створення клембівської сорочки «з квіткою»	2020 р.	Традиційні ремесла	<p>Село Клембівка Ямпільського району Вінницької області, місто Вінниця</p>		-

026н.к.с.	Великоднє гуляння «Водити Володара» в селі Розкошівка Теплицького району Вінницької області	2020 р.	Звичаї, обряди, святкування	Село Розкошівка Теплицького району Вінницької області		-
027н.к.с.	Традиція приготування яворівського пирога	2022 р.	Традиційна кухня	Місто Яворів, Яворівського району Львівської області		-
028н.к.с.	Створення об'ємної сферичної різдвяної звізди села Мацьковичі	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Місто Дубляни Жовківського району, село Гамаліївка Пустомитівського району Львівської області		-

029н.к.с.	Знання і практики приготування сахновщинського короваю	2022 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла	Села Тавезня, Новодмитрівка, Огіївка, Дубові Гряди, Лебедівка, Великі Бучки, Катеринівка, Володимирівка, Шевченкове, смт. Сахновщина Сахновщинського району Харківської області		-
030н.к.с.	Традиційне харківське коцарство	2022 р.	Інше - практика з охорони нематеріальної культурної спадщини	Міста Харків, Валки та смт. Ков'яги Харківської області		-
031н.к.с.	Новорічна традиція буковинського маланкування	2022 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Селище Красноільськ села Великий Кучурів, Динівці, Горбова, Костичани, Тарашани, Суховерхів, Мамаївці, Бояни, Магала, Шубранець, Горішні Шерівці, Костичани Чернівецького району, села Подвірне, Бабино, Шебутинці, Бурдюг, Ширівці, село Бузовиця Дністровського району та місто Вашківці Вижницького району Чернівецької області	 	-

032н.к.с.	Особливості виконання клезмерської музики Подільського (Кодимського) району Одеської області	2022 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування	Місто Кодима, села Загнітків, Шершенці, Грабове, Лабушне, Івашків, Олексіївка Подільського (Кодимського) району Одеської області, прикордонні села Вінницької області		-
033н.к.с.	Різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди)	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування	Село Орлівка Ізмаїльського району Одеської області		-
034н.к.с.	Знання, вміння та практики, що стосуються приготування та споживання біляївської рибної юшки	2022 р.	Традиційні ремесла; Традиції, пов'язані із культурою харчування	Місто Біляївка Одеської області		-
035н.к.с.	Музей традиційного народного мистецтва як інтерактивний простір нематеріальної культурної спадщини Одещини	2022 р.	Інше – практика з охорони нематеріальної культурної спадщини Одеської області	Вся територія Одеської області		-

036н.к.с.	Міліна – знання, навички та звичаї	2022 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла; Традиції харчування	Села Зоря, Делжилер, Кулевча Білгород - Дністроського району, села Ново -Трояни, Делень, Василівка, Баннівка Калчева Болградського району, село Кирнички Ізмайльського району Одеської області		-
037н.к.с.	Метод будівництва «суха кладка»	2022 р.	Традиційні ремесла; Інше – традиційні ремесла, які пов'язані з охороною навколишнього середовища	Села Загнітків, Олексіївка, Шершенці Подільського району Одеської області, село Зоря Саратовської територіальної громади Білгород -Дністровського району Одеської області		-
038н.к.с.	Бузинник – десертна страва з бузини, традиції приготування та споживання	2022 р.	Усні традиції та форми вираження; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла; Інше – традиція харчування	Села Плешкані, Коврай, Коврай Другий, Гельмязів Гельмязівської територіальної громади Золотоніського району Черкаської області		-
039н.к.с.	Традиція приготування обрядової страви «крупки» с. Мостове Андрушівської громади	2022 р.	Інше – обрядова страва	Село Мостове Житомирської області		-

	Житомирської області					
040н.к.с.	Мистецтво виготовлення яворівської дерев'яної забавки	2022 р.	Традиційні ремесла	Смт. Івано-Франкове Яворівського району Львівської області, село Старичі Яворівського району Львівської області, де розташована навчальна майстерня «Мастак»		-
041н.к.с.	Звичай і технологія приготування святкової та поминальної каші у місті Авдіївка Донецької області	2022 р.	Традиційні ремесла	місто Авдіївка Донецької області		-
042н.к.с.	Традиція лозоплетіння в с. Іза Хустського району	2022 р.	Традиційні ремесла; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	село Іза Хустського району Закарпатської області		-
043н.к.с.	Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях»	2022 р.	Інше – практика з охорони нематеріальної культурної спадщини	Місто Івано-Франківськ		-

044н.к.с.	Гуцульська бриндзя	2022 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла	Рахівський район Закарпатської області, частина Івано - Франківської та Чернівецької областей		-
045н.к.с.	Культура приготування та споживання плацинди у селах долини річки Фрумушика	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла	Села Нові Каплани та Василівка Болградського району, село Семисотка Білгород -Дністровського району Одеської області		-
046н.к.с.	Українська писанка: традиція і мистецтво	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла	Територія України. Писанка представлена в усіх областях сучасної України. А саме: Наддніпрянщина, Полісся, Волинь, Поділля, Галичина, Прикарпаття, Буковина, Покуття, Південна Бессарабія, Таврія, Крим, Донщина, Слобожанщина, Сіверщина		Репрезентативний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини людства (2024 р.)

047н.к.с.	Бортництво Київської області	2022 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла	села Шпилі та Рудня - Шпилівська Вишгородського району Київської області		-
048н.к.с.	Традиція соломоплетіння у Турійській громаді Волинської області	2022 р.	Традиційні ремесла	Села Купичів, Туличів, смт . Турійськ Турійської територіальної громади Волинської області		-
049н.к.с.	Практика та культурний контекст приготування «чіберек» та «янтик» - традиційних страв кримських татар	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Автономна Республіка Крим, Київська та Херсонська області, м. Київ, Львів, Вінниця, Полтава, Луцьк та Мелітополь, Запорізької області.	 	-

050н.к.с.	Сливовий леквар – традиція приготування та культура споживання на Закарпатті	2022 р.	Традиційні ремесла	Села Бене, Геча, Ботар та інші населені пункти Закарпатської області		-
051н.к.с.	Обряд «засівання з конем у селі Вістря Чортківського району Тернопільської області»	2022 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування	Село Вістря Чортківського району Тернопільської області		-
052н.к.с.	Традиційний обрядовий хліб Вінниччини	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування	Населені пункти Вінницької області		-
053н.к.с.	Кобзарство	2022 р.	Усні традиції та форми вираження; Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла; Виконавське мистецтво; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Рівненська, Херсонська, Харківська, Полтавська та Черкаська області		Реєстр належної практики безпеки (2024 р.)

054н.к.с.	Випікання весільних утят у селі Річки	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Село Річки Річківської сільської територіальної громади Сумського району Сумської області		-
055н.к.с.	Обряд приготування страви «Зелеківська зливанка»	2022 р.	Усні традиції та форми вираження; Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Інше – народна медицина, традиційна кухня, гастропадщина	Село Зелеківка Старобільського району Луганської області		-
056н.к.с.	Надсянська говірка на теренах Мостищини	2022 р.	Усні традиції та форми вираження	Села Старява, Заверхи, Мистичі, Циків Яворівського району Львівської області		
057н.к.с.	Гуцульська боднарка	2022 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Місто Вижниця та село Підзахаричі Вижницького району Чернівецької області, місто Косів, села Річка та Брустури Косівського району Івано-Франківської області		

058н.к.с.	Мистецтво виготовлення глинянського візерункового текстилю	2023 р.	Традиційні ремесла	Місто Глиняни, села Женів, Перегноїв, Балучин, Розворяни, Заставне, Полтва, Вижняни та Якторів Львівського району Львівської області		
059н.к.с.	Буковинська та бессарабська тайстра: традиції виготовлення та побутування	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Місто Вижниця, села Мілієве, Брусниця, Чортория Вижницького району, місто Чернівці, села Великий Кучурів, Шипинці, П'ядиківці Чернівецького району, село Нагоряни Дністровського району Чернівецької області	 	
060н.к.с.	Практика з охорони горюньської культури «Музеєм горюньської культури» в селі Нова Слобода Конотопського району Сумської області	2023 р.	Усні традиції та форми вираження; Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла; Інше – практика з охорони нематеріальної культурної спадщини Сумської області	Все територія Сумської області	 	-

061н.к.с.	Поліська дудка - викрутка: традиції виготовлення та гри	2023 р.	Виконавське мистецтво; Інше – виготовлення музичних інструментів	Північні села Дубровицької і Рокитнівської територіальних громад Сарненського району Рівненської області		-
062н.к.с.	Традиція приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія села Криничне	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Село Криничне Болградського району Одеської області		-
063н.к.с.	Обуховицьке ткацтво	2023 р.	Традиційні ремесла	Село Обуховичі Вишгородського району Київської Області		-
064н.к.с.	Традиції рогозоплетіння	2023 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла	Села Щітки та Писарівка Вінницького району Вінницької області		-

065н.к.с.	Традиція наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування	Вараський, Сарненський район та північна частина Рівненського району, зокрема громади Сарненщини, Дубровиччини, Варащанщини, Зарічненщини, Березнівщини		-
066н.к.с.	Приготування української традиційної страви «Голубці»	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла ; Традиційна кухня	Вся територія України		-
067н.к.с.	Культура традиційного вівчарства Бессарабії та знання, пов'язані з ним	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла; Інше – традиції харчування	Вся територія Одеської області.		-
068н.к.с.	Традиція повіншування Василів у селі Липівка Рогатинської територіальної громади Івано - Франківської області	2023 р.	Традиція повіншування Василів у селі Липівка Рогатинської територіальної громади Івано - Франківської області	Вся територія Івано - Франківської області. Водночас регіональна особливість притаманна у селах Липівка, Кривня, Воронів, присілку Мотузівка Рогатинської територіальної громади Івано-Франківської області	 	-

069н.к.с.	Буковинське поминальне деревце з дарами	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	Села Чернівецького району, села Керстенці, Грозинці, Подвірне, Мамалига Дністровського району, села Вашківці, Бережниця, місто Вижниця Вижницького району		-
070н.к.с.	Традиційне ремесло бджільництва у Сватівському районі Луганської област	2023 р.	Традиційні ремесла	Громади Сватівського району Луганської області		-
071н.к.с.	Традиція гуцульського художнього дереворізьблення	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла; Інше – сакральне мистецтво	Місто Косів, села Верховинського району, Надвірнянського, Коломийського району Івано-Франківської області, місто Вижниця, села Вижницького району Чернівецької області, місто Рахів, селища Рахівського району Закарпатської області	 	-
072н.к.с.	Традиційний обряд Маланка с. Белелуя Івано - Франківської області	2023 р.	Усні традиції та форми вираження; Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування	Прикарпаття, зокрема село Белелуя Снятинської ТГ Коломийського району Івано - Франківської області		-

073н.к.с.	Традиційні жіночі прикраси із бісеру на Прикарпатті	2023 р.	Традиційні ремесла	Села Космач, Прокурава, Люча, місто Косів Косівського району, селище Верховина, село Криворівня Верховинського району, село Білі Ослави, місто Надвірна Надвірнянського району, місто Івано-Франківськ. Традиція частково побутує також на Покутті, Опіллі, Бойківщині.	 	-
074н.к.с.	Традиція і технологія вишивки жіночої сорочки на Гадяччині	2023 р.	Традиційні ремесла	Гадяцька громада Миргородського району Полтавської області, Петрівсько-Роменська громада Миргородського району Полтавської області, місто Київ, місто Запоріжжя, місто Тернопіль, місто Львів, місто Луцьк, місто Миколаїв, місто Харків, місто Хмельницький, селище Рокині Луцького району Волинської області, місто Новий Розділ Львівської області	 	-

075н.к.с.	Буковинський урочистий вінок з ковилою	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Села Магальської громади Чернівецької області, Топорівської громади, місто Кіцмань Чернівецької області, село Мамаївці, села Остриця та Цурень Чернівецької області		-
076н.к.с.	Обряд приготування зливаної каші	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування	Смт. Карнаухівка Дніпропетровської області		-
077н.к.с.	Технологія приготування обрядового напою «Варена» в селі Боромля	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Село Боромля Охтирського району Сумської області		-
078н.к.с.	Обряд «Гоніння гадюк»	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	Село Іскра Донецької області, Нижньодуванська громада Сватівського району Луганської області		-
079н.к.с.	Практика з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва	2023 р.	Традиційні ремесла; Інше – практика з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва	Вся територія України		-

080н.к.с.	Обряд заплітання весільної коси в селищі Білокуракине	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування	Селище Білокуракине Сватівського району Луганської області		-
081н.к.с.	Традиція і технологія виготовлення Обухівського «шитого» рушника	2023 р.	Традиційні ремесла	Місто Обухів, та прилегли села, смт. Козин, село Старі Безрадичі Козинської селищної об'єднаної територіальної громади Київської області	 	-
082н.к.с.	Пісні голубці з картоплею, традиція приготування та споживання	2023 р.	Традиційна кухня	Старобільська територіальна громада Луганської області		-
083н.к.с.	Традиційне свято «Міра»	2023 р.	Звичаї, обряди, святкування	Окремі райони Закарпатської, ІваноФранківської та Чернівецької областей		-
084н.к.с.	Традиційне ткацтво у Камінь-Каширській громаді	2023 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла; Культурні простори	Села Камінь - Каширської громади		-

085н.к.с.	Традиція Щедрого вечора в Україні	2023 р.	Усні традиції та форми вираження; Виконавське мистецтво; Традиції, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла; Традиційна кухня	Вся територія України	 	-
086н.к.с.	Традиція приготування сушки з фруктів у селах Охтирщини	2023 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційні ремесла; Традиційна кухня; Народні промисли	Села Комишанської територіальної громади, села Грунської територіальної громади, села Чупахівської територіальної громади Охтирського району Сумської області	 	-
087н.к.с.	Традиція травництва Старобільського краю	2023 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Народна медицина	Старобільська територіальна громада Луганської області		-

088н.к.с.	Коболчинська кераміка	2023 р.	Традиційні ремесла	Село Коболчин Дністровського району Чернівецької області		-
089н.к.с.	Традиції приготування та споживання каші «Зозулі»	2024 р.	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; Традиційна кухня;	Села Дашківці, Зарванці, Якушинці, Лисянка, Широка Гребля, Микулинці Якушинецької ТГ Вінницького району Вінницької області		
090н.к.с.	Традиція приготування затірки у селі Крива Лука	2024 р.	Традиційна кухня	Вся територія України. В поданні описано традицію, що побутує в Донецькій області		
091н.к.с.	Кавова традиція кримських татар	2024 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла ; Традиційна кухня; Культурні простори	Поширення елемента напряму пов'язане із місцями проживання кримськотатарського народу на території України. Переважна більшість кримських татар проживають в Автономній Республіці Крим.	 	

092н.к.с.	Агир ава ве Кайтарма - традиційний танець кримських татар	2024 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Традиційна музика; Культурні простори	Поширення елемента напряму пов'язане із місцями проживання кримськотатарського народу на території України. Переважна більшість кримських татар проживають в Автономній Республіці Крим. Кримські татари в невеликій кількості також проживають у Київській та Херсонській областях, у містах Києві, Львові, Вінниці, Полтаві, Луцьку, Мелітополі, Дніпрі, Дрогобичі	 	
093н.к.с.	Практика з охорони «Гуцульських узорів (орнаменту) та пов'язаного з ним культурного простору»	2024 р.		Програма поширюється на всю територію України через діяльність відділень МАН України та територію етнічного регіону Гуцульщина через діяльність партнера програми – Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського	 	

094н.к.с.	Традиційна народна гра «Ашик»	2024 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Знання та практики, що стосуються природи та всесвіту; Народні ігри	Південь Одеської області у місцях компактного проживання болгар і гагаузів, зокрема в селах Городне, Виноградівка Болградського району, Котловина Ізмайльського району тощо.	 	
095н.к.с.	Традиція виконання ритуального чоловічого танцю «Сербен» у селі Чортовець	2024 р.	Усні традиції та форми вираження Звичаї, обряди, святкування	Село Чортовець Городенківської міської ради, місця компактного проживання уродженців села Чортовець за кордоном: передмістя Праги (Чехія), передмістя Парижа (Франція), Португалія, Польща.	 	
096н.к.с.	Культура традиційної гуцульської сирної пластики	2024 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Звичаї, обряди, святкування; Традиційні	Села Косівського та Верховинського району. Подібні елементи існують як в інших регіонах України, зокрема Карпатського регіону, так і в інших країнах, таких як Польща,		

			ремесла	Словаччина, Угорщина, Румунія.		
097н.к.с.	Весільний обряд «Читання корони»	2024 р.	Звичаї, обряди, святкування	Села Волинської області		
098н.к.с.	Традиція дзвонарства у Львові	2024 р.	Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла; Традиційна музика; Культурні простори	м. Львів. Подібні елементи побутують і на іншій території України: в Києві, Чернігові, Вінниці, на Волині, Прикарпатті тощо, та за кордоном, наприклад у Польщі, Бельгії, Італії та інших країнах.		

099н.к.с.	Культура приготування та споживання «Засипаної капусти»	2024 р.	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи та всесвіту; Традиційні ремесла; Традиційна кухня; Народні промисли	Села Стрийського району Львівської області.		
100н.к.с.	Традиція створення бойківської писанки булавкою	2024 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Знання та практики, що стосуються природи та всесвіту; Традиційні ремесла	Місто Турка та села Турківської ТГ та смт. Бориня, села Самбірського району, м. Самбір Львівської області. Така традиція існує, де компактно проживають бойки, зокрема села Старосамбірського району Львівської області, Закарпатської області та місцях компактного проживання бойків за кордоном (Ізраїль, Канада, Австралія, Велькобританія, Бельгія, Польща).	 	

101н.к.с.	Обряд встановлення «Віхи» на Переяславщині	2024 р.	Звичаї, обряди, святкування	селах Горбані, Єрківці, Дівички, Стовп'яги, Дем'янці, Ковалин, Велика Каратуль, Мала Каратуль, Виповзки, Строкова, Сомкова Долина, Ташань, Положаї, Харківці, Лецьки, Пристроми, Мазінки, Шевченкове, Циблі, Дениси, на х. Кавказ та у м. Переяслав.	 	
102н.к.с.	Програма з охорони традиції покриття хат соломою та очеретом у Національному музеї народної архітектури та побуту України	2024 р.		Програма з охорони традиції покриття хат природними матеріалами, що реалізується в Національному музеї народної архітектури та побуту України, включає в себе технології покриття дахів соломою та очеретом з усіх територій України з їх територіальними та історичними відмінностями	 	

103н.к.с.	Техніка вишивки «Городоцький шов» («городоцький стіб»)	2024 р.	Традиційні ремесла	М. Городок, села Угри, Братковичі, Черляни Львівської області. Подібні техніки практикуються в Польщі.		
104н.к.с.	Традиції, знання та уміння, пов'язані із сокальською сорочкою	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Традиційні ремесла; Культурні простори	Північної Галичини, обабіч річки Західний Буг, зокрема в Сокальській територіальній громаді, до якої входить 60 населених пунктів. Знання про сорочку та традиції її носіння поширено також і в інших регіонах України та поза її межами, де проживають вихідці із Сокальщини		
105н.к.с.	Традиції Святого вечора та Різдва в Україні	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла; Традиційна кухня; Народні промисли; Традиційна музика	Вся територія України зі своїми місцевими особливостями		

106н.к.с.	Традиція відзначення Святого вечора в Україні	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Традиційна кухня; Традиційна музика	Вся територія України зі своїми місцевими особливостями	 	
107н.к.с.	Традиція Святого вечора на Буковині	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Звичаї, обряди, святкування	Всі села та міста Чернівецької області	 	
108н.к.с.	Традиція випасання худоби на буковинських полонинах та бессарабських стигнах Чернівецької області	2025 р.	Виконавське мистецтво; Знання та практики, що стосуються природи та всесвіту; Традиційні ремесла; Традиційна кухня; Народні промисли; Традиційна музика	Полонинське літування поширене у Вижницькому, Чернівецькому та Дністровському районах, етнографічно це - території Буковинської Гуцульщини, Буковинського Підгір'я та Північної Бессарабії		

109н.к.с.	Культурні звичаї та способи самовираження, пов'язані з обрядовим хлібом Надазовських греків (Псатир)	2025 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційна кухня; Культурні простори	Територія компактного проживання надазовських греків: Великі спільноти проживають у містах Донецької області: Маріуполь, Донецьк, Волноваха, Курахове, Кальміуське, Вугледар		
110н.к.с.	Традиція дзвонарства СвятоМихайлівського Золотоверхого монастиря: від набату до тридзвону перемоги	2025 р.	Виконавське мистецтво	Територія міста Києва	 	
111н.к.с.	Обряд «Дівування» у м. Баштанка Миколаївської області	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Звичаї, обряди, святкування; Традиційні ремесла	Елемент побутує на території м. Баштанка Миколаївської області.	 	

112н.к.с.	Мосяжні традиції Гуцульщини	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Традиційні ремесла	Етнографічний регіон Гуцульщина(Верховинський, Косівський, Коломийський та Надвірнянський райони Івано -Франківської області, Вижницький район Чернівецької області та Рахівський район Закарпатської області)		
113н.к.с.	Весільний обряд заплітання долі	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Виконавське мистецтво; Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи та всесвіту	Елемент побутує у населених пунктах Стрийського району Львівської області.		
114н.к.с.	Традиція випікання та дарування обрядових різдвяних пряників на Слобожанщині	2025 р.	Звичаї, обряди, святкування; Традиційна кухня	Громади Харківської області		

115н.к.с.	Традиції храмового свята на Трійцю у селі Шульгинка Луганської області	2025 р.	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; Звичаї, обряди, святкування	Луганська область, Старобільський район, село Шульгинка.		
-----------	--	---------	---	--	---	--

Додаток Б. Розподіл елементів нематеріальної культурної спадщини України, включених до Національного переліку (станом на 16.07.2025 р.)

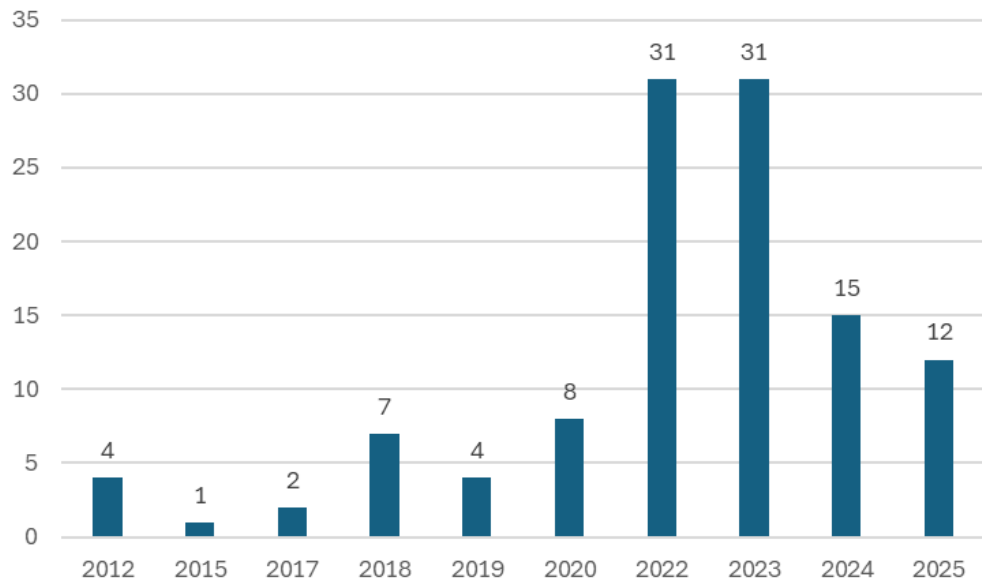

Рис. 1. Розподіл елементів нематеріальної культурної спадщини України, включених до Національного переліку, за роками (2012 – 16.07.2025 рр.).

Рис. 2. Розподіл елементів нематеріальної культурної спадщини України, включених до Національного переліку, за інвентарями (2012 – 16.07.2025 рр.)

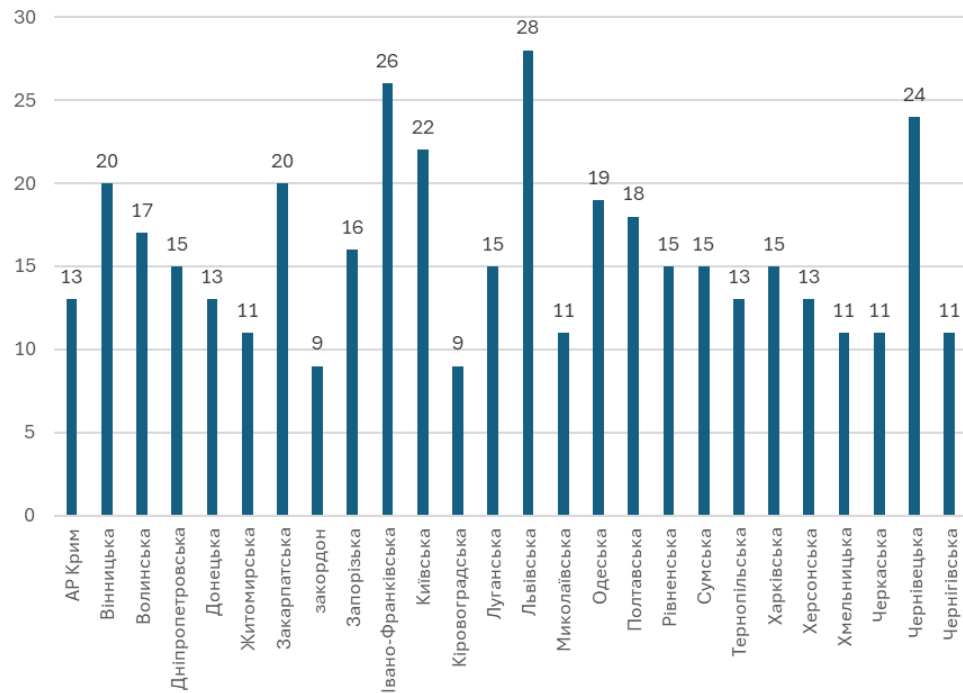

Рис. 3. Розподіл елементів нематеріальної культурної спадщини України, включених до Національного переліку, за областями (2012 – 16.07.2025 рр.)

Рис. 4. Розподіл елементів нематеріальної культурної спадщини України, включених до Національного переліку, за галузями (2012 – 16.07.2025 рр.)¹

Джерело: Побудовано Є. С. Рачковим на основі Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

¹ Деякі галузі нематеріальної культурної спадщини було об'єднано, щоби полегшити підрахунок.

РЕЗЮМЕ

до дипломної роботи магістра на тему:

«Проблеми та перспективи охорони нематеріальної культурної спадщини

України на сучасному етапі»

студентки історичного факультету

Земляної Варвари Олександрівни

Дипломна робота присвячена комплексному дослідженню системних проблем збереження, управління та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі. Джерельна база включає нормативно-правові акти України та міжнародних інституцій, списки нематеріальної культурної спадщини різних рівнів (всесвітні, національні, регіональні), цифрові проєкти та ініціативи, а також інтерв'ю з експертами в галузі охорони нематеріальної культурної спадщини України. Дослідження ґрунтується на загальнонаукових, загальноісторичних та міждисциплінарних методах.

Перший розділ присвячено історіографії проблеми, особливостям джерельної бази та методології дослідження. У другому розділі проаналізовано генезис поняття «нематеріальна культурна спадщина» через призму міжнародних нормативно-правових актів, а також розглянуто роль Списків ЮНЕСКО як інструменту охорони «живої спадщини». Третій розділ присвячено характеристиці нематеріальної культурної спадщини України та аналізу наявних проблем її збереження та управління. У четвертому розділі досліджено практики популяризації нематеріальної культурної спадщини України, зокрема за допомогою цифрових технологій.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, проблеми охорони спадщини, Україна, звичаї, обряди, святкування, традиційні знання та практики, усні традиції.

SUMMARY

to the master's thesis entitled:

“Challenges and Prospects for Safeguarding Ukraine’s Intangible Cultural Heritage
at the Present Stage”

by Varvara Zemliana,

Student of the School of History

The thesis provides a comprehensive study of the systemic challenges associated with the safeguarding, management, and promotion of intangible cultural heritage in contemporary Ukraine. The source base comprises Ukrainian and international legal and regulatory acts, inventories of intangible cultural heritage at global, national, and regional levels, digital projects and initiatives, as well as interviews with experts in the field of intangible cultural heritage protection in Ukraine. The research employs general scientific, historical, and interdisciplinary methods.

The first chapter examines the historiography of the subject, the specific characteristics of the source base, and the research methodology. The second chapter traces the development of the concept of “intangible cultural heritage” through the lens of international legal instruments and analyzes the role of UNESCO Lists as mechanisms for safeguarding “living heritage.” The third chapter considers the distinctive features of Ukraine’s intangible cultural heritage and assesses the current challenges in its preservation and management. The fourth chapter investigates practices for promoting Ukraine’s intangible cultural heritage, with particular attention to the application of digital technologies.

Keywords: intangible cultural heritage, challenges for safeguarding heritage, Ukraine, customs, rituals, celebrations, traditional knowledge and practices, oral traditions.